

palóc- föld

1971
2

palóc- föld 1971 2

IRODALMI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT
V. ÉVFOLYAM 1971. 2. SZÁM

TARTALOM

Csanády János: Képek egy falusi házból: Kikelet, Fűrészbak, Tragacs, Talicska, Favágító, Fűtelep, Likvágó, Öreg pince, Öreg kút	3
Papp Lajos: Párbeszéd	10
Serfőző Simon: Anyám	14
Vidor Miklós: Szabálytalan emlékek	18
Vasvári István: Hová emelhetsz? Ott, Ismerem, Örökkévalóság	24
Jánosy István: A félelmes ifjúkor-ból: 1. Karamazovok, 4. Hidrobbantás	26

BEMUTATJUK

Kiss Sándorról (Lázár Ervin)	28
Kiss Sándor: Lány az ablak mögött, Mit kezdjek a szabad időmmel? Állati demokrácia, A táblás ember, Egyperces egy percről, Egyszerű kozmikus üzenet, Négyszögletes délután, Magamról	29

TÁRSADALOM—MŰVELŐDÉS

Bencez László: A munkásosztály szabad ideje és művelődési viszonyai a kapitalista Magyarországon (1920—1945)	42
--	----

TANULMÁNYOK

Paku Imre: A mai magyar novella	56
Szakó László: Fábry Zoltán publicisztikája	65

Szalánczay György: Babits Mihály irodalmi és
irodalompolitikai cikkei I.

72

ÉVFORDULÓ

Nádházi Lajos: Az úttörőmozgalom

Nógrád megyében (1946—1960)

81

Dokumentumok az úttörőmozgalom Nógrád megyei
történetéhez (Válogatta: Schneider Miklós)

91

KÖRKÉP

Művelődéspolitikánk aktuális kérdései (Kiss Aurél) 97

Ady Endre (Csukly László) 100

Sánta Ferenc: Isten a szekéren (Kulin Ferenc) 103

Kunszabó Ferenc: Parázson piritáni (Horpácsi Sándor) 106

A második hegedűs saját dallamai (Csongrády Béla) 108

Szabó Lőrincről — Balassagyarmaton (Kabdebó Lóránt) 110

Az I. Salgótarjáni Tavaszi Tárlat. 1971. (Kovács Béla) 111

KÉPEK: Válogatás a balassagyarmati Horváth Endre

Galéria gyermekrajz kiállításának anyagából.

Cimlap, 13., 17., 23., 27. oldal

PALÓCFÖLD

Irodalmi, művészeti, művelődési folyóirat.

A Nógrád megyei Tanács VB Művelődésügyi
Osztályának lapja.

Megjelenik negyedévenként.

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Balázs László, Boros Sándor, Csík Pál,

Csongrády Béla, Csukly László, Czinke Ferenc,

Erdős István, Ilvas Péter, Kerekes László,

Schneider Miklós, Szabó Károly.

Felelős szerkesztő: Kojnok Nándor.

Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat.

Felelős kiadó: Vida Edit.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a postahivatalokban.

Egyes szám ára: 5,— Ft.

INDEX: 25708.

71 13 260 NyVBalassagyarmat 1700 db. — Fv.: Bednár Károly

Képek egy falusi házból

(Gyermekversek)

Kikelet

Kikelet — fiatal lovak
rúgtatnak a felhők alatt.
Kiderül az égbolt — tavaszt
hoznak a kék madarak.

A kiscsikó — nyakában csengő —
anyja nyakához dörgölődzik,
a kisbika álla alatt
apró kolomp leng.

Méhek bujkálnak a levegőben
az arany napsugár hajszájai közt,
szőrös lábukon virágpör-henger,
építik már a lépeket.

A téli földkupac alól,
mely földig hajtotta derekát:
feláll a rózsafa, bimbózni kezd,
s új tüskéket növeszt.

Az ibolyabokrot a kertben
körültáncolják a hangyák.
A második virág volt a hóvirág
után, mely szirmokat eresztett.

Az eresz alatt verebek
foltozzák téli fészüket,
az anyamadár apró, szeplős
tojást rak, s várja a fiókákat.

Főnt sólymok szállnak.
Mozdulatlan szárnyal köröznek,
éles szemük felfedezi a földet,
karmukat toll-bocskorba húzzák.

Nyúlfi szalad lent, kisnyúl,
apja nyomában. Az öreg nyúl
lassan rúgtat, meglapul,
rávetődik a sólymok árnya.

Sovány ürge, vékony-derekú höresög
iramlik a barna rögök közt,
a tél megvékonyította őket,
tavalyi magot keresgélnek.

Az öreg meggyfa derekán
menyét villan meg kéken,
az ágasok közt leskelődik,
pelyhes csibére gondol.

Fecskék pocsolyák partján
agyag-maltert kevernek,
fecske-téglákat vernek
kerek kis fészkeikhez.

S távol a szittyós nádas
békát rejteget. Sás
lesi a türkíz égen
a fehérszárnyú gólyát.

Fűrészbak

I.

A fűrészbak kétfejű számár,
elől-hátul két nagy füle van;
akáchasáb nyúlik el fölette
V-fülei kettős Villájában.

Kéreg-húron vonótáncot járva
nyiszorog a fűrész, jóbarátja,
villogtatja sok fényes fogát,
míg az akác derekába vág.

Ha nem fűrészelnék rajta,
fűrész a bakot támasztja.
Füle közé könyökölve áll a
fűrészbaknak fűrész jóbarátja.

II.

A fűrészbak kétfejű számár,
rekedt hangja harsogón íá-z, ha
megesikordul fölötte a fűrész
az akácfa vastag derekában.

Ácsorog a fészert mellett sokszor
hetekhosszat néma unalomban,
füle hegyén verebek ugrálnak,
táncot járnak veréb-vigalomban.

Fűrészfogytól sebzett derekára
vadgalamb száll, ott vár a párjára,
csendes délben vadgalamb-dalt krúgat,
de a bak-fül meg sem rezdül rája.

Lábánál, a finom fűrészporban
kutya, macska hemperegve játszik,
kutya, macska karmolja, harapja,
s nyugalmát ez cseppet sem zavarja.

Füle botját sem mozdítja rájuk,
pedig amúgy igen jó pajtásuk,
nem hall, nem lát, úgy áll csak magába,
mint akinek földre nőtt a lába.

Tragacs

A tragacs:
esupa maszat.

Trágyát hordanak a tragaccsal,
azért van úgy tele maszattal.

Szalmaszál lóg
minden ízén.

Almot hordanak tragaccsal,
azért van úgy tele ragaccsal.

Tengeriszár
billeg rajta.

Veréb csipeget —
piros kakas

ébresztőjét fújja.

Estelente

bíborvirág,
friss lucerna

koszorúzza.

Talicska

Egy keréken szalad a talicska,
egy-nyomú szekér.

Hátul csak két

bak-lába van,

földet az sem ér.

Mikor gurul a talicska,

mégis két jó láb gurítja

körbe-körbe

a föld kerekén.

Favágító

Mohos tuskó, favágító,

hány kemény kéz markolása

száll fölötted, fejsze tánca

acél-fénnyel villogó —

fészer mellett lombok árnya

legyezget most, nem vagy már a

régi favágó-tuskó.

Öreg lábad vízben ázik,

oda folyik — mikor esik —

épp az eresz-csatorna,

hátad hasadt, vállad horpadt,

de sok sulyok súlyát hordtad,

de sok csapás csattant rajtad,

míg elhasznált az élet.

Fejsze éle hányszor állt be

szívós rostjaid feszítve

erős hátad gödreibe,

vékony ágat vágta rajtad,

kisbaltával így koptattak,

tuskót hasogattak rajtad,

Öreg tuskó, favágító,

vasék, fejsze így koptattak.

mord szakállad zöld moha,

tested önként hányszor tartott

súlyoknak, fejszének bakot,

mégis állsz még, vén barát,

hó-bocskorban, nyári porban

míg csak a szű szét nem rág.

Fütelep

Fatelep mellett, egy csalitosban —
odaszaglik korhadó kéreg-illat,
vén vasfűrészek foga odavillan;
a csalitosban van a fütelep.

Finom vadfüvek kis bokrai
ölelik egymást, hamvaszöld hátuk
az avarszagú, nedves földre hajlik —
csillag-alakban szétterülnek,

fű-ujjaik könnyedén összefűződnek,
egymásbacúsznak, mint fogaskerekcek,
így tartják össze, fatelep mellett
egy csalitosban a fütelepet.

Bodzabokor hajol fölébük,
ágai közt vadgalamb fészkel
teremtéseleji csöndességben
az elhagyott fatelep mellett.

A bokrok körülveszik
a fütelepet. Galambszárny sír suhogva.
A kör közepén, vadfüvek hátán
lombok sárga napszeme táncol.

Likvágó

Lófog — vasból.

Rövid nyele
mélyre nyújtja
ürgelukba,
hörcsöglukba.

Lik, — luk:
elmélyítjük,
kinyitjuk.

Csip-csup munka lehet bármi:
kapudúcnak lukat vágni,
agyagos földet fölnyitni,
kövek között árkot ásni.

Legjobb mégis
hűvös faásó gödörben
öreg fáknak
mélyre-vásott
gyökereit kotorászni.

Öreg pince

Ebből a vén pincéből
már a békák is kiköltöztek,
rozsdás vaspántja, lakatja
egy korhadt deszka billeg rajta.

Eleinte még a tyúkok
bejártak kapirgálni,
aztán inkább az ösvény mellett
apró papsajtot csipegettek.

Vén pince, odvas vakszemével
még el-elnézegette őket,
de aztán azt is lehúnyta,
ön-némaságába süppedt.

Almából nem tudják már felkelteni
zörgő hajnali szekerek,
hallgat az öreg pince, omlik,
minden lábnyomot betemet.

Gazdái, hordói elhagyták,
a vidám szüretetek,
a borsajtolót pók szőtte be,
hálója porosan remeg.

Odahagyták a bogarak is,
aztán elköltöztek a pókok;
szitakötő, aranyszín lepke táncol
tavasszal süppedt zsupfedelén.

Öreg kút

Egy kis deszkaház állt fölötte,
korhadtt itt-ott és gyakran
meg kellett foltoztatni
egy új deszka-darabbal.

Ásnak mellette most
új vízvezeték-árkot,
ólomosöveken folyik a konyhába
a víz majd nemsokára.

Hallgat az öreg kút, nézi
a serény kezeket.
A keréken a rozsdás
vasbronzot még fény pihézi.

Fel-feltekerik még a henger
kötélén a lukas vödrot,
s a mélyben csak a visszacsurgó
vízcsepp neszez.

Hány éves az öreg kút?
Mindig itt volt — cseppre-csepp
ezt mondja csak — amióta vizet
kortyolt a házban az első gyermek.

Csak cseppre-csepp, a vízgyűrűk
néma, illanó fodra.
— Gyermekszem nem les már beléd,
mély égbolt; kútfenék!

S nem pislog többé odalenn
csillag a nyári éjben,
s nem kerülgetnek nyári délben
a szomjas állatok sem.

A mohos kávákon, köveken
a titokzatos földmély nem üzen
többé a szálló fellegeknek
s jégvártyáival a télnek.

Hallgat az öreg kút, nézi
csak az ég felé fordított
felkiáltójelet, az új víztornyot,
s aludni készül.

Aludj, ha betemetnek is,
vén kút, el nem felednek.
Újmódi bölcső dajkálja vized,
rézcsapok fénye az emlékedet.

Párbeszéd

- Szeretsz?
- Igen.
- Nagyon?
- Nagyon.
- Mennyire szeretsz?
- Nagyon szeretlek.
- Mennyire nagyon?
- Szeretlek.
- Mondjál valami szépet! Dédelgess!
- Szeretlek.
- Utálatos vagy!
- Szeretlek.
- Szebben mondjad! Mintha írnád. Mintha verset írnál.
- Szeretlek.
- Csak egy szó? Más nem jut eszedbe?
- Mit mondjak még?
- Valami szépet . . . Nagyon-nagyon szépet. A csillagokról. Meg a tengerről is . . . Végtelen víz, végtelen ég, érzések. Te írsz verseket! Vagy nem? Mással íratod titokban?
- Szeretlek.
- Szeretlek, szeretlek . . . El is higgyem? Hét év után? Hét évet öregedtem. Őszültem, ráncosodtam, csúnyultam . . .
- Tudod, hogy nagyon szeretlek.
- Hallgatsz. Folyton hallgatsz. Miért nem beszélsz? Simogass hangokkal, szavakkal, mondatokkal! Beszélj! Halljam, hogy itt vagy, hogy igazán itt vagy! Hogy nem vagyok egyedül. Félek egyedül lenni. Mondd, hogy szeretsz!
- Szeretlek.
- Mondd, hogy nagyon!
- Nagyon szeretlek.
- Mondd, hogy mennyire!
- Őszintén-igazán-teljesen-szívből.
- Annyira?

- Ennyire.
 - Mondd, mit tennél értem!
 - Mindent.
 - Ha látnál vízbe esni, utánam ugranál?
 - Igen.
 - Akkor is, ha nem tudnál úszni?
 - Tudok úszni.
 - De ha nem tudnál.
 - De tudok.
 - Nem érdekel! Az érdekel, mennyire szeretsz.
 - Megmondtam már.
 - Mit mondtál?
 - Hogy szeretlek.
 - Csakugyan? Mondtad?
 - Mondtam.
 - Igazán, őszintén? Nem csak azért, mert kértem?
 - Nem.
 - Olyan furcsa . . . Nem furcsa? Hogy még mindig együtt vagyunk.
- Hét év után. S még mindig azt mondogod, hogy szeretsz.
- Ezért igaz.
 - Ugye, nem bántál meg semmit?
 - Nem bántam meg semmit.
 - Mit jelentek én neked?
 - Jó együtt lenni.
 - Csak így? Hát ez nem sok.
 - A legtöbb. Csak szó más minden. Ékes szó, pompás beszéd, cifra csillogás. Szavakat akarsz? Dolgozok. Nem keveset, nem magamért. Minek annyit beszélni!
 - De beszélj! Félek, ha hallgatsz. Ha nem hallom a hangod. Félek, hogy nem vagy itt. Hát mégis szeretsz?
 - Szeretlek.
 - Holnap is.
 - Mindig.
 - Amíg csak meg nem halunk?
 - Amíg csak meg nem halunk.
 - Ha alszol, akkor is szeretsz?
 - Akkor is.
 - Álmodban is nekem mondogod, hogy szeretsz?
 - Igen. Azt hiszem. Ha veled álmodok, igen.
 - S ha nem velem álmodsz? Akkor kinek mondogod?

- Nem mondom senkinek.
- És kivel álmodsz, ha nem velem?
- Nem álmodok senkivel.
- Avval a kis barna csirkével? Azt hiszed, nem látom, hogy bámulod.
- Nem bámulom. Nem érdekel a kis barna csirke, nem érdekel, hogy álmodok-e vele. Alszom, hogy pihenjek. Hogy reggel jól ébredjek. Frissen, pihenten.
- De azért ugye, néha egy kicsit álmodsz is? Egy egészen kicsit. Ugye, álmodsz egy kicsit velem?
- Igen. Álmodok veled.
- És mit álmodsz? Olyankor, ha velem álmodsz?
- Nem tudom. Mindenfélét. Egyszer ezt, máskor azt.
- Mégis, mit?
- Azt álmodtam, hogy ültél egy hintán és repültél előre-hátra, előre-hátra. Hosszú hajad volt akkor, hosszú, szőke hajad és lobogott, mint a nevetésed. Azt álmodtam, hogy neveltél, gyöngyözőn, boldogan és szálltál, mind sebesebben. Lobogott a hajad, meg a ruhád, mintha szárnyad lett volna és szálltál mind feljebb . . . feljebb.
- Jaj, ne mondd, egész beleszédültem! . . .
- Egyszer meg . . . csak álltál előttem mozdulatlanul és fehéren, tisztán ragyogott a nap. Egészen átsütött a ruhádon is. Opálosan áttetszett a bőrödön a sok-sok ér a növekvő fényben: keringett bennünk a rubinragyogású vér, s látszottak hullámzó izmaid, emelkedő-süllyedő bordáid, zene volt, ritmus, ahogy lélegeztél . . .
- Hallgass már . . . férfifantázia! Folyton csak vetköztetnék az embert.
- S azt is, egyszer azt is álmodtam, hogy nem vagy; én sem voltam már több, csak egy bizonytalan mozdulat, csorba gondolat, valami félbeszakadt sóhaj, ki nem mondható rebbenő vágy . . . Mégis összesodrótunk valamiképp és szólnunk sem kellett egymáshoz, tudtuk, mi vagyunk . . .
- Szeretsz?
- S mintha egy különös gépben lettünk volna együtt, egymásba keveredve . . . nem két test, két sajtát törvényei szerint szervezett világ . . . S mégis, akkor hiányoztál. Az hiányzott, hogy te más vagy, mint én.
- Szeretsz?
- Nem szólhattam hozzád és te sem hozzám. . . És fáj, hogy nem dolgozhatom érted, nem veszekedhetek veled, nem csúfolhatlak és nem hallom, hogy szídsz, hogy mérgelődsz és nyugös vagy és szeszélyes . . . Azt álmodtam, hogy szeretlek.
- Szeretsz?
- Igen.
- Nagyon?
- Nagyon.

— Miért szeretsz?

— Csak. Nem tudom . . . Egymás mellett és egymás ellen . . . Micsoda buta-keserves bujócskázás, véget nem érő kergetőzés! Szerelem . . . galamb két szita között. Jöttem is, nem is, hoztam is, nem is, adtam is, nem is . . . volt is, nem is.

— Hogy fúj odakint a szél! Sokat dolgoztál ma? Reggel biztosan esni fog.

— Igen, az idő. Te is szeretsz?

— Ha a rádió azt mondja, borús idő, néhány helyen futó esők, akkor itt mindig esik. Idegesek vagyunk. Biztosan a hegyek miatt van ez. Igen, szívem, nagyon szeretlek. Holnap hétfő van. Aludjunk! Jó éjt.

— Jó éjt, szívem.

Anyám

Sötétségben az éjszaka,
lescszik messziről
útonálló dudva,
az árokban döglött szél,
ugrálás menekül a bozótba,
tüskék másszák a gallyakat,
szuszognak ólálkodások a határban,
messzire innen éjszakázatom magamat,
s a jegenyefa jegenyefáját
látni a magasban,
a százholdas dombra
fészkelte ház vaspálcás ablakát,
járomcímeres zászlóddal
ott állsz, anyám,
vaspatkós lábbal a portán,
ahol szegénységből sárkányok
jártak, s csak kiáltottál,
elhúztad vissza az ég alá,
ahol istent elgáncsoló vakságban
gondból fényeskedik neked
nap, hold, észrevedd: a zöld
lombok alatt merre
bújdosnak előled a dolgok,
s harmatból sziklát görgetsz el
reggel az ajtóból,
parancsolni tudsz a szerszámoknak,
lovat, kistehenet szülsz,
korpával pudcrozod be arcukat,

én tudom, áll tetejetlen fa
a világban, s te fölmentél oda
magaddal, onnét az erő, hogy
fordulsz egyet, elmozdítod
nappalostól, éjszakástól az eget,

csillagokig hódít asszonyvitéséged,
bolygókra elcsavargott libákat
térít vissza szívverésed,
fűszál tetejébe kiállva
te ellátsz a világvégi pusztákra,
a halmokat is te tologattad el
valahova, mert jött egyszer alacsonyan
a nap és szétlökdöste volna,
harckocsiba te ültél
ellőni szárnyát a mennyekbe
felröpködő kicsi nágyapának,
hová menne, jöjjön vissza,

üljön még a napos udvarban,
csak az idő, anyám,
az fog ki rajtad,
szépen mondja:
ejtsd ki szádból a fogakat,
most meg avaspúp itt van a hátadra,
vedd föl, mert nem mész te már
menyasszony-táncba,
nem mész játszani se
vissza a gyerekkorba,
derakadról már
leesne a kislányszoknya,
inkább menj szemedre szakítani
vakvilágot,
a mosolygós jószágoknak
cukrot törni a földön gyenge fűből,
hadakozz a dologgal,
bot a kézben,
ráüthess ujjaidra, ha lopni
nyúlnának a más zöld vetésébe.

Dunát húzol magad után: veritéket,

hisz hátad mögül a
védőangyal is már elment,
hegyek közepéig reszket inad,
elveszítéd életedből a hatalmat,
te asszonykirály, elúszik
mellőled Magyarország,

mert itt meghalni se tudtál,
se elszaladni, mert itt
gondból volt annyi: az ablakon
nem lehetett kilátni,

nem tudtál elfutni,
mert füstölgő végű vaspuskával
katonák jöttek, s a szoknyád
alá beröhögtek,

nem tudtál elfutni,
mert jöttek a rablók,
az agitálók, végrehajtók,

nem tudtál elfutni,
mert apámat vártad,
a tehenes gazdát,
tanyája portáján az istent,
jön valahonnan, lóg válláról
a baj, véresfogú,
agyönütött fiafarkas,
kezében tüzet lóbál:
viharlámpát,
jön valahonnan veled
veszekedni, kiabálni,
a szél nem mer a fán hálni,

s nem tudtál elfutni,
mert a tanyaablakon át
most szökik a te egyetlen fiad,
vissza nem nézne,
elmeleg verseivel Budapestre,

mi lesz a nagy idegenségben veled,

mit képzels, hogy képzels,
nem kell a te piros cipőd neki,
a vasárnapi kalap, amit még
az országos vásárból hoztál neki,
ellökte magától a bocit is,
a k i v e l együtt énekeltek az árokban,
s a holdon lehetett hallani,
hitének ki hoz ott tiszta vörös bort,
mit képzels, hogy képzels,

s ott vagyok közeledben azóta is,
visszamentem, a fák mögött én
vagyok abban a nagy fényességben,

engem hallasz a dombokról
leghangosabb motorhangon,
éjjel is tőlem alig alszol,
égen-földön ott járok dörgő
gépek fekete vasképében,
angyalok ijednek el az égben,
te bent vagy a nyirkos udvarban,

kísér magányból magas vaskatona,
a magasból a fára hazament a gally,
az ajtót rázárod magadra,
madarak mennek még a sötétből,
kaput nyitnak, éjszaka van,

jöjj föl, virrasztó csillag!

1966 telén írtam ennek a versnek első változatát, amelyet az Új Írás le is közölt. Kötetembe azonban már nem vettem bele. Ki akartam kerülni, s nemlétezőnek tudni. Az idő teltével azonban be kellett ismernem: szükségem van rá. Azóta átírtam, s örülök, hogy a szerkesztőség érdemesnek ítélte az újra leközlését. S. S.

Szabálytalan emlékek

Ezüstdugó

A pohárszékben karcsú, négycikküre metszett üveg, félliteres lehet. Anyám császárkörtelikórt tartott benne valamikor. A dugója még ugyanaz: csinos, századfordulóról való ötvösmunka, széttártkarú kislányt ábrázol bőredőzetű ruhában, arcán derűs áhitattal. Ezüsthől készült, egy süldőmalacot adtak érte, így mesélte a számára is régmúlt históriát anyám.

Nemigen tudok ma már magam körül olyan tárgyat, amelyik három költözésen át elkísért volna, hogy gyermekkoromon át az övét idézze. Azt a sosem látott Fejér megyei pusztát, ahol egy paradicsomi idill játszódtott le, messze születésem előtt. Számomra eleven mese kiskoromból. Éppúgy nincs valóságjellege, akár a Jancsi és Juliskának, éppúgy nem ismerem félmúltba dermedt hőseit, akár a kút alatti rét királylányát. De ez a tárgyi emlék, a tártkarú kislány, tanúskodik róla.

Ha születésemet meg nem ért nagyapám belépne a vadidegen lakásba, számára vadidegen tárgyaim, bútoraim közé, meglepetten venné kezébe az ezüstdugót. Talán az ötvösmester nevét is megmondaná. A lecsupaszított emlék kiterébélyesedne, a szüksézzavú jelentés ismét visszaváltozna legendává.

Én azonban nem tudok többet róla. A közvetlen ősök hagyománya is vékonyodó szál kezemben. Ha vendég poharába töltök a kecses, négycikkű üvegből s megkérdi, honnan került rá a csinos, ezüstoffoglatú dugó, ennyit mesélhetek róla. Emlék. Szeszfőző nagyapám üzen vele, meg öccse, akit még jól ismertem s ugyanazt a mesterséget folytatta. Gyermekkoromban nem egyszer jártam látogatóban a körtéri pálinkamérésben, — mögöttem az udvarra nyíló lakás, a padlózatra vágott, főlhajtható lap alatt a pince rejtelmes birodalma. Utoljára, azt hiszem, Berti bátyám töltötte meg az üveget császárkörtével. Huszonöt éve nem él már ő sem.

Utánam már csak idegen veheti kezébe az ezüstdugót. Végképp meg-némul, halott tárgygyá válik. Annyit sem mond már senkinek, amennyit nekem még elárul.

Egy kisiú

A kisiút leküldték vásárolni. A boltban nagy volt a forgalom. Mire a pénztárhoz ért, a torlódo felnőttek közt ide-oda hányódva, könyökével

meglökte kicsit a kirakat belső üvegét. Igazán csak egészen enyhén. Nem is értette, hogyan kelthetett az a parányi mozdulat akkora robajlást, hogyan zúdulhatott le közvetlenül mellette, szinte fülét súrolva a hatalmas, ujjnyi vastag üvegtábla, hogy csikorgó csörömpöléssel összetörjön a padlókövezeten.

A felnőttek szétrebbentek, nem értették, mért áll még mindig legyökerezve egy helyben a kisfiú, — a rémülettől falfehérré vált ugyan, megbabonázva mered a szétcsattant táblaüvegre, de hang nem jön ki a torkán.

A bolt vezetője elősietett, hogy arrébb húzza, dühösen nézett a kiszolgálókra, előszólította a takarítónőt, összeseprette a törmeléket s a foga közt mormolt néhány szóval elárulta, hogy a kirakat belső üvege már jó ideje csak oda volt támasztva a ráamához, egy szélfuvallat is elég lehetett, hogy lezúduljon.

— Agyon is vághatta volna ezt a gyereket! — szólalt meg méltatlankodóan egy asszony.

A bolt tele lett hangokkal.

— Hallatlan!

— Micsoda gondatlanság!

— Nézze, még most sem képes megnyikkanni az a gyerek!

A kisfiú végre odajutott a kasszához, átnyújtotta a blokkot, némán fizetett, átvette a csomagot és iszkolt haza.

Othon sem említette, mi történt az üzletben.

Az egykori kisfiú néhány évtized múltán szorongva vallja be az igazságot.

Abban a pillanatban, mikor lerobajlott mellette a súlyos üvegtábla, furcsamód át sem villant rajta a testi fenyegetettség érzése. Nem mintha spártai nevelésű, hősi életpályára előkészített gyerek lett volna. Semmivel sem volt bátrabb, vagy gyávább a többi nyolc-kilencévesnél. Ha az afféle zúduló másodpercek töredéke alatt egyáltalán képes valaki gondolkodásra, egyetlen rettenet hasította át: hogy a kárt ő okozta. Akkor pedig az apjával fizettetik meg.

Mikor ettől a lidércnyomástól megszabadult, föllélegezni sem mert, zavarodott sietséggel rohant haza.

Az egykori kisfiú azóta nincs meggyőződve róla, nem törekenyebb-e élete a fenyegetően lerobajló üvegtáblánál.

A szomszéd kapualj

Jól megtermett, kissé már hízásnak indult ember állt a szomszéd kapualjban, fején katonasapka, mellén emailrozott tábla: „Kárpátokban megvakultam”. Üres szemgödre födetlenül tanúsította, ami a táblán állt, a katonasapka a körülményekre utalt. Jó arca volt.

Állandó helye volt a kapualj, télen vaskos halinacsizmában topogva posztolt, előtte a rekeszes asztalkán cipőfűzők, tollsöprűk, súrolókefék, padlópasztás tégelyek.

Nem mehettem úgy el mellette, hogy oda ne fordítsam a fejem. Élesen látom magam előtt ma is kifosztott arcát, vállas, izmos alakját tragikus védtelenségben. Csak hangját nem sikerül visszaidéznem. Vásárlóit nagyon halkán, félsuttogva szolgálta ki. Másik hang tartozik hozzá. A tőle lépésnyire lévő újságstand gazdájáé. Rikoltó, torz kiáltás maradt belőle: „Ancsimri! Ancsimri!” — ilyesféleképp hallottam. Később megtudtam, hogy az Esti Kurirt ajánlotta, meg a többi akkori lapot, de azoknak a címét nem alakította át ilyen sajátságosan.

A hangtalan, vak katona s az arctalan, éles rikoltás. A kettő együtt idéződik föl. S a háttérben a szomszédos ház mély kapualja, ahol talán megfejtődnek kettőjük titka, ha volna hozzá bátorságom, hogy belépjek.

Stigma

Sorra vonulnak el előttem a társak, az iskolapadok, vagy az egyetemi előadótermek félmúltjából. Semmit sem tudhatunk egymásról azonfölül, hogy P.-t nemegyszer összetévesztették velem tanáraink. A.-t szelíd félkótyagosnak néztük a legtöbben, míg ki nem derült róla, hogy csodálatos könyvtára van, s finom, Rilketől ihletett német nyelvű verseket ír. I. egyszer megkérdezte tőlem, kettesben hazamenet, kit tartok a legjobb koponyának az osztályból. Félreérthetetlen provokációs kérdés volt, hogy készséggel dobjam vissza a választ, esetleg vallomásul, a kamasztbarátság nyitányaként. A felsőtétből tülekszenek elő az arcok. Gy. merész profilja, villódzó hollóhaja, mélytekintetű déli szeme a jövő ígéretével, hogy benne lássuk a megújuló magyar színház rendezőjét, — persze, majd az után — s ez az a z u t á n egy egész lidérces korszak elmúltát jelezte.

Sosem kellett beváltania reményeinket. Balfon pusztult éhen. A.-ról alig tudni valamit is. Eltűnt. P. pedig a város ostroma idején a nyílt utcán halt szörnyet egy bombatalálattól. Jelmezként viselt egyenruhája zsebében ott lapultak a megváltó hamisított iratok valaki vagy valakik számára. Milyen furcsa, hogy a halál nem cserélt össze bennünket, ki ki magáért adott számot előtte s engem még nem akart feleltetni. Alig múltunk húsz évesek akkor, — I. külföldön él családjával. A gyerekei olyan korúak lehetnek, mint mi voltunk ott a fasorban, iskola után, hazatérőben, majd harminc esztendeje.

A köznapot jelentettük egymásnak, hogyan is kerestük volna a jól ismert arcon a jelet, amelyet föl kellett volna fedeznünk. A jövő, a sors jelét, a messzire térő utakét, ki merre van szánva? Keresem most is, — utólag — a vonások, szemvillanások alatt bújkáló parányi idegenséget, — hogy is nem vettem észre? Néha a tükörhöz fordulok, hogy lehántva az éveket, a magam kamaszarcát találjam meg a rétegek alatt.

Nincs válasz.

Aztán feladom az egészet. A stigmát jól elrejtették.

És változatlan kíváncsisággal kutatok az elém kerülő arcokban tovább.

A rózsadombi ház

Nemcsak mi vesztünk el nyomtalanul, a házak, színhelyek is, ahol az ifjúság megtörtént velünk.

A Rózsadomb egyik utcája félkör alakú parkhoz vezet. Az utcácska vége előtt megszakad a számozás, az egykori kerítés térdig érő körbástyája jelzi csak, hogy itt valamikor ház állott. A hepehupás, gyomvert telekre bárki besétálhat. Emlékszem, akkoriban teniszpálya volt még rajta túl, innen a kertből elnézegettük a játékosokat.

Milyen szűknek tűnik most ez a darabka föld! Pedig csak a szemet kell behúnynom, hogy ismét elérjen rajta az emeletes villa. Itt lehetett a bejárata, s két-három méterrel a fejem fölött Róbert szobája a keskeny félikerttel. Jobbkézt a nagyszoba, a nyitott terasz.

Ez volt a birodalom. Nem négy fal határolta, hanem a teljes csillagos égbolt. Nyári estéken percekig meg sem szólaltunk, egyetlen kitaró pillantással fölértünk odáig.

Öt esztendőm van eltemetve ebben az elhanyagolt kertben. Kamaszfővel léptem be először a vasrácsos kapun, s mire felnőtt számba mentem, összeomlott, mint a próbára tett legendák.

Mintha kettőnkön kívül mindenki más alkalmi statisztériája lett volna ezeknek az időknek. Kóborlásainkra emlékszem, beszélgetéseinkre, vagy inkább a köznapi kötelességektől megszakított egyetlen beszélgetésre, melyek szavai rég elenyésztek, nincs is tárgya, csak léggömb.

Miről is tudunk örökös, izzó szomjúsággal beszélni, hogyan is nem fogytunk ki a szavakból — és egymásból? A kölyökkor szüntelen készülődése fűthet csak így föl két fiút, a jövő, melyről még csak álmodni kell, nem megverekedni vele, a folytonos rábukkanás az eszméletre, ami túl van már a gyermekségen s innen még az egyszerre írigyelt és megvetett felnőttvilágon. Csupa ártatlan lázadás táplálja: nem irányul senki ellen, önmagunkat keressük benne.

Egy átbeszélgetett, szesztelen mámorú szilveszteréjszakánk telt el itt, ahol a levegőből már csak a képzelet hasítja ki Róbert szobájának négy falát. Mindketten hittük, ha szavainkat rögzítettük volna, hibátlan ívű dialógus épül belőle, hídja az eltervezett drámának, mely a kölyök-mohóság mindent-akarásával mondaná ki a végső igazságot.

És még mi mindent éltünk át a valaha volt házban, melyet 44-ben a város ostroma idején rombolt szét egy telitalálat, — a levegőből-e vagy a szemközti magaslatról, nincs már kitől megkérdezsem. Akkorra üres volt már, lakói közül senki sem tartózkodott benne, — de ez már másik történet.

1945-re a régi világgal együtt színtere is elsüllyedt.

Ha nagynéha arra járok, nem mehetek el mellette anélkül, hogy be ne lépnek a kertbe. Immár egyedül azok közül, akiknek otthona volt.

Vidéki állomás

Jelentéktelen kis megállóhely, a gyorsvonat áthúz rajta. Nem emlékszem rá, hogy arra utaztomban valaha is számottevő utascsoport várakozott volna itt, vagy öt-hat embernél több leszállt volna az épp csak szuszszantásnyi pihenőt tartó személyvonatról.

Fehér kőkorlát, piros padok s a szokásos tavaszi-nyári növényi díszlet az indítóház körül, a nap egy árnyalattal világosabbra festi az okkersárga sódert. — miféle meglepetés várhatna itt bárkit is? Kicsit unottan hátrafordul az ablaktól valaki: — Még csak D.-nál vagyunk. — Vagy, ha Budapestnek tart a vonat, biztatón: — Ez már D.!

Sosem fordultam meg a községben, okom sem volt rá, hogy megszálltam itt az utamat. Mégis jelent számomra valamit ez a szürke név, ez a közhelyes díszlet.

Hat-hét évtizednyit kell visszaforgatnom az időt, s egy életében sosem látott férfit odaképzelnem a peronra. Háta mögé font kézzel megáll, zsebóráját előhúzza ellenőrzi, hány perc van még hátra, majd folytatja sétáját föl-alá a sínek mentén. Talán megnyugtatóan odabólint az állomás előtt várakozó homokfutó kocsisának, hogy mindjárt itt lesz.

Középtermetű, magába mélyedő, haját vesztett ember, állán egészen kicsi, háromszögletű szakállt hord, hogy fődje a Königrätznél kapott golyószilánk nyomát. Bal keze két ujja is ott csonkult meg. Ennyit tudok róla s egészen világosan kirajzolódik előttem itt, ezen az állomáson. A járása tempós ritmusát is ismerem, befelé néző tekintetét is, megráncolt homloka alatt.

Éltre keltette bennem lányának elbeszélése. A lányát, akire itt várakozott valaha, iskolaév végén, amikor hazaérkezett vakációra. Ezen a Fejér megyei puztán telt el a gyermekkora, mielőtt végképp fölkerült a városba, asszonynak. S azután, újabb évtized múltán a világra hozott.

Az öregúr akkor már nem élt. Egy-egy régi, enyveshátú fotográfia segít fölidézni, s még inkább édes öccse, akit jól ismertem, s a megszólalásig hasonlított hozzá. Csak Berti bátyámat kell odaálmodnom a ropogós sóderű peronra, kissé megfiatalítva s már látom anyai nagyapámat.

A kép hangulata azonban sokkal inkább anyám emlékezésétől kapja belső megvilágítását. A vakációs hazatérések kislány-öröme élteti. Az elébe kocsizott, évről évre itt posztoló, kortalanul örök figura maga a gyermekkori látomás. Szimbólummá vált, egybefogja s föléleszti a puztát, a nyári estéken nyílt tűzön süttöt édes kukoricacsövek pattogását, az ér mocsarában brekegő békákat, — a réges-rég elsüllyedt idillt, melyre két világháború romjai szakadtak rá.

Valahány szereplője a föld alatt van már. De olyankor, ha arra visz a vonat, egy percre ismét érvényessé válik. Nem is értem, hogy kívülem senki más nem látja az egyetlen, makacs várakozót, amint hátrakulcsolt kézzel, a messzeségbe meredő szemmel kémleli a pályatestet.

Bizonyára velünk jön a világra, s együtt növünk föl.

Első tudatos képem: hároméves lehetek, (mondják, itt az emlékhátár) az előszoba napfénycsíkozta padlóján kuporgok, hogy a szekrény alá rejtsek valamit. Egy labdát, építőkockát, lovaskatonát? El akarom dugni anyám, egy betoppanó látogató, a világ elől. A saját holmimat, játékszeremet, a derékig érő lények kincseinek egyikét, amit még semmi veszély nem fenyeget a felnőtt világ részéről. Mégis megszületik a vágy: ne tudjon róla senki kivülem.

A titok fölbukkanása. Elrejtteni, ami a miénk. Eldugni önmagunkat: a bujóska játék. Nem mert üldöznek, vagy félnivalónk volna. Csak hogy legyen valamin, amit nem osztunk meg.

S aztán a kisfiúkor titkai: egy utcán talált üveggolyó, egy patkószög. Egy ellesett szó. Egy suttyomban olvasott könyv. Nem a csínyek, bűnök ravasz elleplezése; ártatlan megóvása lényünk egy darabjának. S később: egy magányos óra, amiről ne kelljen számot adni. Egy rejtekvény a sűrűben, amit egyedül járunk be. Az időnek, a térnek egy általunk meglelt zuga, amelyet meg akarunk tartani. Mindenki más számára nevetséges kis szertartásaink, melyekbe nem avathatunk bele senkit anélkül, hogy szétfoszlanának. Sejtések, amikről nem beszélünk, a magány képzeletünktől benépesített otthona, egy-egy szóba sem fogható érzés, valami, amit csak megélnünk sikerült, soha közölnünk.

Belsőnk szint alatti rétege: előlünk is ködbe burkolódzik, egy-egy sorsfordító pillanatra villan meg csupán, hogy riadtan s meglepve fedezzük föl, — ez is mi vagyunk. A tudatos és tudattalan határán lebegő bizonytalan közeg. Talán felhő. Talán szilárd tömege egy megjáratlan fönnsíknak, mely velünk együtt tűnik el egyszer a szemhatárról.

Hová emelhetsz?

Irgalom híján szembenézni
síkföldre laposult sötéttel,
hebegő, hitvány, formálatlan
sürgésével az eltűnésnek.

Irgalom nélkül adj kegyelmet,
kit félelem hí örök anyának,
a pólyában a sár marad meg,
amitől óttad heveny húsunkat.

Hová emelhetsz, szabadíthatsz,
szakadó száltól, szilánktól,
peres kín zuhatagából,
mikor nincs tested!?

A szád, ami szememet nyitotta,
szavad, mi fülemet nyitotta,
kinyílt a porba —

Vélném: árnyékba fogódzom,
de kinek kegyelme óvjon?
Csak kutyám árnyéka követhet
a tűzbe, mi megteremtett.

Ott

Ott állsz a hídon s vársz,
mint mindig vártál;
levegő-lengő alakod
önti a korai napot.

Ott állsz a hídon s vársz,
mint mindig vártál;
több voltál a fenyő illatánál,
mi elfulladt pillanatban él
s varázs-hatalmak alatt
nem azt éreztem, ami vagy? —

Ott állsz a hídon, ott
úgy szerettelek;
nem az acsargót, ág-fény szelídet —
s hogy nem vagy már a régi tájban,
én ember-törte, abban sem hiszek.

Ismerem

Gondolataim lombjai kinyílnak,
a hold forrás fénye patakzik a
köveken, a csillagok, mint gyümölcsök
nyomulnak szét magvaikból . . . Ó,
egy-lélegzetű keserve a világnak:
a brachiosaurus fájdalma is
enyém, a csillagoké s kilobbanásé,
Gellért-püspöké, ki szeges-hordóban
zúdult a Dunának, a katonáé,
ki fénné dermedt a Donnál —
százezer év sebét kevés volna
gyógyítani százezer hegedt
év . . . Ismerem apám gyilkosainak
kinját; gyilok nélkül olyanok,
mint az ásó-élen tekergő
giliszta, mint fészkek, országok
szabdalása — tajtékból tajtékbá
levert világ! szebb a jó hegyek
becsülete, ahogy várják a tavaszt,
a nyugalomba felvirradó cseresnyefákat.

Örökkévalóság

Elhagy lassan a rettenet,
omlok, mint hegy, a vén;
lúktetek a csillagok tüzén
s tűnök Tejút-rémekek
vak ködébe. —
Úgy vertek, hogy nem is érzem:
vége
s nem látom, ki rám
kezet emel,
ha gyűlne bennem gyűlölet,
mi védne,
de minden lépést sejtek
már magamban —
Megvénültem látom minden szépség
pillanatért élni-rettenését,
s mint a hegyet, amit sírni érzek:
kő-valóság lesz, mi volt ígézet
s mint védtelen, kit bűnösök köveznek,
sorsomon túl látok minden percet.

A félelmes ifjúkor-ból

1. Karamazovok

Dimitrij vallomása tótágast állva,
lány útjait leső, féltékeny szerelem,
mely zúzni tudna in flagranti-t látva,
lányt karoló Polip delírium rémálma,
szivárvány örvény — mindezt ismerem.

Iván kételyei? — Hisz bennük forgok:
a zsellér kisleány szelindekeivel
meghajszoló, széttépető tábornok
vádolója én vagyok, ki visszaborzad
a kisleányát hülyévé püfölő
torz-kéjű apától, s ki egyszeriben
meglátja elmélete következményeiben
ön-mását: azt a nyiszlett kis ördögöt!

Mindez voltam már. De sehogysem tudok
Aljosa lenni, pedig csak az szeretnék!
ki a rút-kis-kacsa-kisleány testét
megvédi gyerek-kegyetlen kínzóitól!
Az ösztön fegyelmező gyémántkemény szeretet.
Mért úr a GÉN? Miért nem választhatunk szabadon szerepet?

4. Hídrobantás

A németek a Margithíd felét
földrobantották (tévedésből-e?)
Csúcsforgalomban négy háromkocsis
villamos zuhan a mélybe; autó,
gyalogos: ki tudja hány! Milyen
furecsa halálnem — csak zuhanni . . .

És ha én estem volna
tört tagokkal Dunába?
(hisz épp készültem Óbudára!)
Vagy beszorulva a víz alá merült
villamoskocsiba, mely bugyborogva
telt meg vízzel, néhány perc időt
hagyva tünődni — mi jutott volna eszembe?
. . . mint ült markomban a csupasz, árva lány
borzongva és az apjáról mesélt,
s tenyerem fogta combja bársonyát,
s a következő éjjel ez a lány
lefeküdt egy dögyszép arcú fiúnak?
Számít ez most már? Még mindig sajog?
Anyám gürcöl a távolban . . .

Hová megyek,
mily isten vár? Elfogy a levegő.
Mire gondoljak? Még mindig nem tudom.
Egyáltalán fontos-e valami,
hogy görcsöl torkom, nem tud ellenállni
a víznek . . .

Új testbe visszük át érzelmeinket?

Kiss Sándorról

Kiss Sándort néhai szerkesztő koromból ismerem. Első találkozásunk nem személyesen esett. Egy nagyalakú sárga boríték érkezett tőle Salgótarjából az Élet és Irodalom szerkesztőségébe. A küldemény ott feküdt a meglehetősen tetemes mennyiségű napi posta között, a feladó neve ugyanúgy nem mondott nekem semmit, akár a többiek javarésze.

Kis kitérőt kell tennem, mert meg akarom magyarázni, miért tartom ennek elmondását szükségesnek. Egy irodalmi lap szépprózai rovatának szerkesztője napi négy-öt hivatlan-kéretlen írást kap. Író-önjelöltektől, megszállottaktól, grafománoktól, akarnokoktól legtöbbször. Mert az emberek írnak rendületlenül. Azt hiszik az íráshoz elég az ábécé ismerete, meg toll és papír. Ezért keseredik meg az irodalmi szerkesztő szájaíze a legtöbb boríték felbontása után. Mert rossz írásokat kap. Holott jókat szeretne olvasni, tehetséges munkákat, nagy reményekre jogosítókat. Könnyen elképzelhető hát, mekkora örömet okoz ebben a betűsivatagban egy jó írás, egy tehetséges ember felbukkanása. Amikor fölesillan az ember szeme és azt mondja: na végre! Ahogy az aranyásó a nagy halom átszittalt kavics és homok között aranyrögre lel. Ilyesféle örömet okozott nekem Kiss Sándor küldeménye is. Négyszögletes délután című novelláját azóta sem felejttem.

Ma már ismerjük egymást személyesen, sok írását olvastam. Tudom, hogy meglehetősen sok hányattatás után jutott végre révbe: a Nógrád szerkesztőségébe. Az írói pálya elején tart, kiforratlan még. Sokfélével próbálgatja a mesterségen belül, sokfelé keresi az utat. Ez, azt hiszem, így van rendjén. Írásai a ma annyira hiánylott közéleti indulatról tanúskodnak, úgy látom jó érzékkel hívta ki ellenfélnek korunk legnagyobb veszéllyel fenyegető hétfejű sárkányát: a közönyt. A magam részére legigéretesebb írói erényének a groteszk iránti készségét tartom. De hogy merre megy, megválasztja majd ő maga.

A meglehetősen szeszélyes bevezető után csak annyit mondanék, hogy az íróra nem teljesen érvényes az a közmondás hogy: „Minden kezdet nehéz”. Mert nehéz ugyan a kezdet, de a folytatás sokkal nehezebb.

Lázár Ervin

Lány az ablak mögött

Szerette volna megszólítani a portást, de a gyárkapun kifelé özönlő emberek állandóan félresodorták. Műszakváltás ideje volt, a délelőttösök kifogyhatatlan sorokban tódultak a szűk folyosón át az utcára. Végül földta a hiábavaló küzdelmet. Csüggedten nekitámaszkodott a falnak, s egykedvűen várta, hogy csituljon a nyüzsgő áradat.

Amikor a portás végre lélegzethez jutott, mosolyogva hozzáfordult:

— Tessék, parancsoljon.

— Úgy hallottam, hogy van munkásfelvétel a gyárban.

— Hogyne. Rögtön szólok telefonon az osztályvezető elvtársnak. Egy pillanat türelmet kérek. Jutka, kérem, vegye fel a kabátját — mondta egy szőke, miniszoknyás lánynak —, fel fogja kísérni a fiatalembert a személyzeti osztályra.

Pár mozdulat, éles, sipító telefonbúgás, tárcsazörgés, röpke csend. — Egy fiatal férfi felvételre . . . Igen, igen. Küldöm.

A lány néhány lépés után megfogta a kezét. Ujjai akaratlanul összekulcsolódtak. Egész úton nem néztek egymásra, csak szóltanul mentek fölfelé a lépcsőkön. Lépteik kopogtak. Kip-kip, kop-kipkop.

A párnázott ajtó föltárult. A hatalmas íróasztal mögül megnyerő arcú középkorú férfi emelkedett föl.

— Tessék, foglaljon helyet — mutatott a kézfogas után a dohányzóasztal mellett álló kényelmes fotelre, s maga is mellé telepedett. Fölnyitotta a cigarettás doboz tetjét. — Parancsoljon — kínálta.

Matató mozdulatok. Cigarettapuhítás. Öngyújtókattanás, füstkarikák a levegőben.

— Egy kávéval megkínálhatom? Esetleg egy kis konyakot, vagy whiskyt? — kérdezte az osztályvezető.

— Köszönöm, egy kávét elfogadnék. Inni napközben nem iszom. Legfeljebb este. És csak társaságban.

— Jolika, legyen olyan kedves két jó erős kávét főzni.

Az előszobában fémes zörej, vízcsofogás. A kávédaráló zúgása. Pohár-csörgés.

— Ugye, dolgozni szeretne nálunk? Szabadna a munkakönyvét?

— Igen, Tessék.

— Úgy látom, szakmája nincsen. Mit szeretne csinálni nálunk?

— Nem vagyok válogatós. Ami van. Akármit elvállalok. Csak lehes-sen keresni. Ha rakodómunkásnak fel tudnának venni . . .

— Hová gondol fiatalember? Miért éppen rakodómunkásnak?

— Hát, csak úgy gondoltam. Hiszen nincsen szakmám. Én itt csak segédmunkás lehetek.

— Azt maga nem tudhatja — húzta elnéző mosolyra a száját az osztályvezető. — Mi korszerű személyzeti módszerekkel dolgozunk. Magáról első pillantásra látszik, hogy értelmes fickó. Higgycs el, nálunk nem szokás hasra esni a diploma előtt! Ha valaki felvételre jelentkezik, legyen akármilyen papírja, előbb megvizsgáljuk, mire alkalmas. Különben honnan tudhatnánk egy emberről, hogy milyen munkaterületen tud legnagyobb hasznot hajtani a gyárnak? Ahol ráadásul jól is érzi magát. Mert abban nem fáj el az ember, amit szívesen csinál. S nem nézi az óráját. Igaz? Az orvosi vizsgálat nem minden. Most egy kicsit elbeszélgetünk, aztán átmegy a képességvizsgálókhoz. Azok mindent megmondanak magáról. Néhány nap múlva jobban fogja ismerni magát, mint a saját szülőanyja. Ne ijedjen meg, nem azt nézzük, mit tud, tudja-e ki volt Thales, vagy mikor halt ki az Árpád-ház? Azt kutatjuk, mihez van érzéke, adottsága, amit tanulással, gyakorlással fejleszthetne. Mi sem sajnáljuk a fáradságot.

— Nem lehetne inkább rögtön munkába állni? Minél hamarabb pénzt szeretnék keresni. Nem akarok én vezérigazgató lenni!

— De miért ne lehetne. Honnan tudhatja fiatalember, hogy magában milyen képességek szunnyadnak? Csak nem fog vagon rakni, ha ennél többet elérhet. Ez nemcsak a maga, hanem a mi érdekünk is. Nálunk senki nem sikkadhat el.

A fiú zavartan babrálta a dohányzóasztal furesa cirádáit. Játszadozott a gondolattal, hogy valóban miért is ne lehetne vezérigazgató. Párnázott ajtó, antik bútorok, regimentnyi telefon, piros, fekete és fehér, személyi titkárnő. Talán az a miniszoknyás lány. Titkárság, duruzsoló légkondicionáló berendezés, nesztelen léptek, közvetlen vonal a miniszterhez, luxuskocsi az ablak alatt, külföldi utak és reprezentációk. Olajozottan működő gépezet, figyelmes és megbízható testőrség. A vezérigazgató elvtárs? Ki keresi. Sajnos házon kívül van. A minisztériumban. Nem tudom mikor jön vissza. Kérem, előjegyzem. Nagyon szívesen.

Arra riadt föl, hogy valaki a vállára tette a kezét.

— Hát maga? — nézett rá szemrehányó tekintettel a portás.

A kapuban rajtuk kívül egy teremtettt lélek sem volt. Az üzemcsarnokból kihallatszott a gépek dohogása. Valahol telefon csengett. Léptek kopogtak az emeleten. A portásfülkében egyhangúan kattogott a telefonautomata. A miniszoknyás lány elmerülten bajlódott az összegubancolódott vezetékkel.

— Szeretnék a gyárban dolgozni — mondta a portásnak.

— Rosszkor jött, fiatalember. Balogh elvtárs éppen kiment a városba.

— És mikor jön vissza?

— Honnan tudhatnám. Azt gondolja, hogy nekem be szokta jelenteni?

Tanácsstalanul álldogált egy kicsit, aztán kilépett az utcára. Néhány lépés után még viszanézett. Egy pillanatig újra látta a lányt. Kinézett a porszürkév szennyeződött ablakon és mosolygott.

Mit kezdjek a szabad időmmel?

Már megint ez az átkozott óra. Az ember még jóformán el sem alszik, már zörög, csörög, zakatol. Biztosan rosszul állítottam be, nem lehet még több öt óránál. Megnézem. Még tíz percem van, de ha újra elalszom, csak az ítéletnap harsonák ébresztenek fel. János, ébren vagy? Igazán fölkelhetnél egyszer elsőnek. Nem is hallja. Akkor bújik ki az ágyból, amikor már az asztalon van a reggeli. Fúj, micsoda álomszuszók! Na, bújjunk csak ki az ágyból!

Br-r-r! De hideg van. János! Nem gyújtanál be a konyhába? Hát ennek beszélhet az ember. Te jó isten, elfelejtettem felvarrni a gombot a kabátjára. És Évi iskolaköpenye sincs még kivasalva. János, most jó lenne ha segítenél, annyi dolgom van. Nem hallja. Majd akkor bújik ki az ágyból, ha már vége a rumlinak. Fél kézzel eszik, a másikkal borotválkozik, a harmadikkal fűzi a cipőjét, a negyedikkel... Nincs is négy keze. De milyen jó lenne, ha nekem volna! De nincs.

Na, munkára fel! Évi, kiugrani az ágyból! Mosakodás, öltözés, reggeli. Nem hűnyjuk le a szemünket. Kelj fel, mert leöntelek egy pohár vízzel! Nini, hát nem bekészítette a gyújtóst ez az áldott jó ember. S még bántom szegénykémet. Mintha nem dolgozna éppen eleget. Egy kis papírt alá. Nem tudom, mi van ezzel a gyufával, miért nem akar meggyulladni? Biztosan teleszívta magát nedvességgel. Évi! Fölkeltél már? A fene vigye el ezt a gyufát! János, az öngyújtó melyik zsebedben van? Megmosakodtál rendesen? Jól van. Dugd be, légy szíves, a villanyvasalót! A cipőd hogyan néz ki? Nem elmondtam már százszor, hogy este mindig tedd rendbe? Azonnal elő a kefét! Melyiket csináljad? Bánom is én, azt csinálsz amit akarsz. Vedd le a szárítóról a köpenyedet és hozd be! Nem hallod, neked beszélek?! Most nem érek rá, hogy megfésüljelek. Várj egy kicsit! Nem látod, hogy a kenyeret kenem?

Jaj, a tea! Ez aztán jól elfőtt. De a drágalátos úgyis sötéten szereti. Betettél mindent a táskádba? Igyekezz, mert a busz nem fog ránk várni! A főnök múltkor azt mondta, magának Baloghné kilencre kellene járni dolgozni. Akkor talán nem késne el. De jó is lenne! Már számtalanszor kértelek, hogy ne állva egyél. Nem elég, hogy az utolsó pillanatba kelsz fel, akkor még ezzel is idegesítesz. Ezt a levelet feladhatnád a postán. Figyelsz rám egyáltalán? Néha nem is tudom, kinek beszélek, magamnak beszélek?

Évi, ne nyámnyogj azzal a vajjas kenyérrel! Nem érted, neked beszélek? A varrónőhöz is be kellene menni. Már szégyellek kimenni az utcára

ebben a ruhában, amikor mások minden héten másik ruhában páváskodnak. Nem tudom, honnan telik rá neki Évi, tedd kívülre a kulcsot! Már csak öt perc van. Te még nem jössz? Bánom is én, hogy mivel mész. A kulcsod megvan? Akkor te zárd be az ajtót! Nem kell kívülre tenni, ott a táskám. Mondtam, mondtam. Te nem hallod, hogy miről beszélünk? Vedd föl már a kabátodat, ne tehetetlenkedj annyi ideig! Mit akarsz? Hogy selyempapírt kell vinni az iskolába? Miért nem tegnap mondtad? Vagy mondtad? Nem emlékszem rá. Elfelejtettem. Az én fejem nem káptalan. A te bajod engem nem érdekel.

Menjünk; majd begrunk egy üzletbe. Szervusz. Köszönj apádnak! Ne felejtse el bezárni az ajtót! Jól van, ne szipogj, megvesszük azt a vacak selyempapírt. Jó reggelt, Balázs mama. Hogy van? Nem, semmi, csak elfelejtette megmondani, hogy... Ugyan, ki tudná azt megjegyezni. Nem tudom, miért nem indítanak több járatot. Az ember vadidegen férfiak ölebe kénytelen ülni. Ne haragudjon, nem akartam. Igen, végre egy kis napsütés. Evi, húzódj beljebb, mások is föl akarnak szállni! Nem állhatunk meg az ajtóban.

Maga az? Nem ismertem meg. Ilyenkor reggel se nem látok, se nem hallok. Hogyne. Jól vagyunk. Es maguk? A, nagyon sietünk. Még be kell ugrani a papírüzletbe is. Most már biztosan elkések. Milyen kell? Egy-egy csomag selyempapírt tessék adni, kéket, pirosat, fehérét és zöldet. Mennyi? Tessék! Köszönöm szépen. Évike, köszönj a néninek! Na, szaladj, mert a végén te is elkésel! Szevasz. Mondtam már, hogy nem kell mindig puszilkodni. Nem vagy már kislány. Majd estére eggyel többet adok, jó?

Nyissa már ki az ajtót! Nem látja, hogy itt állok? Képes lenne itt hagyni. Hogy milyen emberek vannak! Persze, hogy mérges vagyok. Azt gondolja, sok kedvem van ahhoz, hogy gyalog kutyaoljak másfél kilométert. A feltételesnél álljon meg, jó? Hiát, te is ezzel, Mancikám? Most veszek észre. Legalább nem egyedül kések el. En azt fogom mondani, hogy a titkárságon voltam. Nem, ez nem jó, ezt már bedobtam néhányszor. Már hallom azt az utálatos, szenttelen hangját. „Nézze, kartársnő, én megértem, hogy nem könnyű egy asszonynak, de hát mégsem lehet eből rendszert csinálni.”

Jó reggelt kívánok, Lajos bácsi. Elment a főnök? Ne mondja! Végre valami jó, nem? Jó reggelt! Engem? Igen, az ügy hozzám tartozik. Meg tetszik engedni, hogy levessem a kabátom? Hogyne, persze, hogy megértem. Át kell menni ezzel az irattal az illetményhivatalba, ott fogják kifizetni. Nem, hozzánk nem kell visszajönni. Nagyon szívesen. Viszontlátásra! Végre egy kicsit kifújhatom magam. Mancikám, főzhetnél egy kávé! Addig átnézem ezt a paksamétát. Péter, nem tudja, hol van a jogszabálygyűjtemény? Nem?

Nem is értem, ebben az átkozott hivatalban mindennek lába kel. Robozi kartárs, magánál láttam utoljára. Nem tudná megmondani, hol lehet? Hihetetlen. Itt van a saját fiókomban. Ezt meg ki tehetta ide? Ki is tehetta volna. Hiába, öregszem. Vészesen romlik a memóriám. Nézzük

csak, mit is írtam föl magamnak? Telefon Pálos elvtársnak, bevásárolni-valók. Csak a varrónőt el ne felejtsem!

Mit főzök vacsorára? Valami olcsó, laktató dolog kellene, de mi? Mancikám, te mit főzöl? Semmit? Étteremben vacsoráztok? Hallod, de jól megy nektek. Hát, igen, néha mi is megengedhetnénk magunknak, de kinek van kedve kimozdulni otthonról, ha már egyszer hazament? Nem, még nem megyek ebédelni, ezt a kimutatást szeretném előbb befejezni. Megvársz? Igazán aranyos vagy. Három meg kettő mennyi? Mégis abba kell hagynom. Fél kilogramm sertésmáj. Ezt fogok venni. Rendben van, mehetünk. Majd ebéd után befejezem. Ne nevéss! Még te is lehetsz úgy, hogy hirtelen nem tudod megmondani, mennyi ötször négy?

Nekünk foglalták? Hogy maguk férfiak milyen figyelmesek tudnak lenni! Ha nem a feleségükről van szó. De azért jólesik. Jó étvágyat! Ez az égimeszelő hónapok óta kerülget engem. Akkora vágyakozó kutyahűség árad a szeméből, hogy az ember sokszor már attól tart, akármelyik pillanatban megnyalhatja. Finom ez a tejfeles sertésszelet. Maga nem szereti? Jól elkényeztette a felesége, ha ennyire válogatós. Nem azért mondtam. Nem tudtam, hogy nem bírja a tejfeles dolgokat. De jó is lenne ilyenkor ebéd után egy kicsit lefeküdni! Nem úgy. Hallja, de piszkos fantáziája van. Mindenről az jut eszébe. A férfiak mind egyformák. Velem aztán jóval kezd ki. A végén örülne, hogy épségben megúsza.

Még két óra. De lassan megy az idő. Ha otthon hagytam a pénztárcámat, rögtön megüt a guta. Nem lehet, hiszen az üzletben abból fizettem. Ha otthagytam, bottal üthetem a nyomát. Igen, Petrecei kartárs, készen van a beszámoló. Éppen most akartam bevinni. Természetesen. Ahogy mondta. Na végre! Ha visszaadja, hogy nem jó, sikitok. Nem, ma már nem érek rá. Még néhány ügyiratot meg kell csinálnom. Dolgozzam át? Tessék elhinni, én nem tudom jobban megcsinálni. Igazán mindent beleadtam. Jó, megpróbálok. Rossz napom volt, nem ment a munka. Petrecei kartárs is tudja, hogy ez nem az én formám. Hazaviszem és otthon... Akkor holnap délig.

Puff neki! Pedig ha csak ránézek, már rosszul vagyok tőle. Ma már hozzá sem nyúlok, úgyse tudnék mit kezdeni vele. Mit szól bele? Későn jövök és korán megyek. Mi köze hozzá? Ez állandóan rajtam köszörüli a nyelvét, de ha én egyszer kinyitom a számat, azt nem köszöni meg. Ez akar engem eláztatni? Ahhoz korábban keljen fel. Te merre mész? Hűsbolt, csemege. Fodrászhoz? Talán majd holnap. Még egy napig csak el tudom viselni ezt a szénakazlat a fejemen. Máj van? Akkor adjon nekem négy-öt szelet rostélyost! Tudja, húsevők vagyunk. Ha egy nap nincsen otthon hús, mindenki éhes. Maga nagyon rendes. Tegyen félre nekem is egy kilót!

Már itthon vagy? Edzésre nem mentél? A leckét megcsináltad? Majd később megnézem. Kifutottam az időből. A varrónő anyit pepecselt velem, hogy már azt hittem, hogy az éjszakát is ott kell töltenem. Apád mindjárt itthon lesz. Ötöst hoztál? Miből? Dehogysis nem örülök neki. Nagyon örülök. Hogy nem látszik rajtam? Mit csináljak? Ugrándozzak örömm-

ben? Segítenél nekem krumplit hámozni? Akkor szaladj le a pincébe és hozzál fel ebben a kosárban! Cukor? Van. Mennyit adjak? Azért ne menjen le még egyszer, szomszédasszony, majd meghozza. Évi! Miben akarod felhozni a krumplit? A markodban?

Egyél még! Nem jó? Nincs semmi újság? A hivatalban sem. A szokásos. Évi, ne csámcsogj! Őtöst hozott az iskolából, mondta? Segítesz elmosogatni? Fáradt vagy? Megnézhetnéd legalább, hogyan csinálta meg a házi feladatát. Panni! Ma este fürdés. Ne feledkezz el róla! Ne szólítsalak Panninak, mert te Éva vagy? Vedd tudomásul, hogy úgy szólítlak, ahogy akarlak. Az én lányom vagy, nem? Igenis, fürödni fogsz. Olyan koszos vagy, hogy rossz rád nézni. Szólj rá erre a lányra, ne feleseljen velem! Mész és passz. Addig, amíg a víz melegszik vedd meg az ágyadat!

Kezdődik a sorozat? Még nem mehetek. Hagyd nyitva az ajtót, hogy fél szemmel láthassak belőle valamit! Még az újságot sincs időm kiolvasni. Vége, ezzel is készen vagyok. Évi, most már tessék aludni! Reggel nem tudsz fölkelni. Az újság. Lássuk csak. A VDK új javaslata a párizsi tanácskozáson. Szovjet tiltakozó jegyzék. Elrabolták a nagykövetet. Mit ér az ember, ha munkás? Ez érdekes lehet. Leégett egy falu. Halálra ítélték. Kirabolta szállásadóját. Gondolatok a szabadidő-neurózisról, avagy mit kezdjek a szabad időmmel? Ez már igen. Szabad szombatok, félkészételek, önkiszolgáló mosoda. Újabb munkaidőcsökkentések, állandóan nő a szabad idő. Gépesített háztartás. Egyenlő teherviselés a családban. Öröm háziasszonynak lenni.

Ezt olvastad, János? Hát nem jó? De tényleg. Te mit gondolsz, mit kezdjek a szabad időmmel?

Állati demokrácia

Az erdők lakói régen békés egyetértésben éldegéltek a földön. Az állatok társadalmát öt tagú intézőbizottság igazgatta, amely igyekezett a vitás ügyeket a békés egymás mellett élés szabályainak megfelelően elrendezni. Öt tagja volt ennek a testületnek: a medve, a bagoly, a nyúl, a szavasbogár és a vidra.

Egy napon azzal az elhatározással gyűltek össze, hogy megtárgyalják azt a javaslatot, amit a nyúl terjesztett megvitatásra a bizottság elé.

— Kedves állattársak — kezdte a nyúl. — Régóta forogatom a fejemben, mit kellene tennünk, hogy minél könnyebben átvészeljük a szűkös, téli napokat. Azt javaslom, gyűjtsünk össze elegendő ennivalót valame-

lyik barlangban, hogy aki megéhezik, oda bármikor betérhessen és éhét csillapíthassa. Bizony, nyúltársaim évről évre nagyon megsínylik a telet. Ha lehull a hó, fázósan kucorognak vackaikban, kemény fakéreggel és hulladékkal kénytelenek beérni. Vessünk véget ennek az áldatlan állapotnak, állattársak, gyűjtsünk télire eleséget!

A medve álmosan pislogott a javaslattevőre, mert már közeledett a tél, és egyre nehezebben tudta ébren tartani magát. Amikor nehézkesen megmozdult, hogy szólásra emelkedjen, a vastag zsírpárnák ide-oda rengtek a hasán. — Ez már megint miféle marhaság — füstölgött magában. — Csak nem fogok fölkelni télen, hogy egyek?

— Nagyon értékesnek látszik a javaslat — mondta diplomatikusan. — Éppen ezért nem szeretném befolyásolni a véleményüket. Dehát egy-két kérdést mégis hadd tegyek föl. Mire való télen az eleség? Igazán nem mondhatja senki, hogy én nem szeretem a hasamat. Nagy a bendőm és nekem van a legtöbb élelemre szükségem. És mégis kibirom eleség nélkül a telet. Talán azt akarja mondani a nyúl tagtárs, hogy neki még nálam is nagyobb étvágya van?

A bizottság egyetértően morajlott. A bagoly izgatottan kezdett tollászni és néhány halk kuvikolást fojtott a szárnycsattogásba. — Már megint ez a nyúl! Nekem ugyan jöhet a hó, a fagy, a tél. A tollam meleg, behúzódok a fa odvába, majd bolond leszek onnan előbújni, hogy elzarándokoljak abba az istenverte barlangba egy kis eleségért.

A vidra kelletlenül rángatta a bajuszát.

— Csak azt mondja meg a nyúl, mit kezdjek én a barlangban felhalmozott eleséggel? Mindenki tudja, hogy mi a vízparton élünk. Talán majd fölkeltek valaki bennünket, hogy gyertek, vidra szomszéd, csapjunk már egy jó lakomát? En jobban szeretek aludni. És nem ajánlom, hogy valaki haborgasson.

A szarvasbogár fejével indulatosan a levegőbe bökött, mintha föl akarta volna öklelni a nyulat.

— Én ebből a barlangból ki nem mozdulok — recsegte. — Hát tudok én kilométereket gyalogolni egy kis eleségért? Azt meg nem hiszem, hogy a medve a kedvemért raktárat hagyna csinálni a barlangjából.

Odakinn a szél megzörgette a faágakat és csendesesen esni kezdett a hó. A nyúl bánatosan nézett ki a barlangból. A medve már csak a fel szemét tartotta nyitva. A szarvasbogár kezdte beásni magát a földbe.

— A javaslatot egyhangúan elvetjük — mondta ásitva a medve és a másik szemét is lehúnyta.

A nyúl egy darabig még tanácstalanul álldogált a barlang bejáratánál. Aztán csalódottan dobbantott egyet a két hátsó lábával és eliramodott az erdő felé. Két-két apró lábnyom jelezte az útját a lassan vastagodó fehér hótakaró tetején.

A táblás ember

Nagy ünnepség volt. Rezesbandával, felvonulókkal, zászlókkal, transzparenszekkel, ünnepi szónokokkal és diszsortűzzel.

A rendezetlen sorokban menetelő tömegben egy jókedvű csoport mögött vézna, negyven év körüli, aprócska ember haladt, sűrű öltönyben, fején hetyke sildessapkával, ami cseppet sem illett komoly arcához, kezében egyszerű tábla, rajta szürkés-kék betűkkel a felírás.

Ünnepélyesen, bár egy kicsit egykedvűen menelt a többiekkel, mint aki a felvonulók között jól érzi magát, nem idegen, közülük való, csak éppen elveszítette csoportját, így közvetlenül senkihez sem tartozik. Eleinte nem is figyeltek rá. Mindenki el volt foglalva saját magával, zászlójával, táblájával és csoportjával. A legkülönbözőbb ünnepi jelszavakat tartalmazó táblaerdőben ki törődött volna a szerény, fehér csomagolópapírral bevont farostlemezlappal, amelyen filctollal írva, nem túlságosan feltűnő betűkkel ez állt: Éljen Vancsák néni, a hatodik emelet hétből!

Tudni kell, hogy a táblákon látható ünnepi jelszavak a lehető legtiszteletreméltóbbak és lehangzatosabbak voltak, s hogy ez az egy még se tűnt ki nyomban a többi közül, csak annak tulajdonítható, hogy az emberek általában nem olvassák, hanem cipelik a jelszavakat. Természetesen tisztában vannak jelentőségükkel és fontosságukkal. Akik egy kicsit is ismerik a lélektant, azok számára ez nem okozhat meglepetést. Igazán egészen aprócska folt az ember jellemén, hogy néha féltucat csodálatos transzparensnél egyetlen pohár sör is jobban lázba tudja hozni.

De nem sokáig maradt észrevétlen a tábla. Amikor a tömeg megtorpant, a várakozás pillanataiban valaki körbetekintett és meglátta. (Hogy ki volt ez a valaki, aki először vette észre a táblát, később már nem lehetett megállapítani, mert az illető nyomtalanul eltűnt. Talán elunta a gyaloglást és hazament. Az is lehet, hogy nem akarta felfedni a kilétét.) Egyesek utólag érthetetlennek találták, mi vitte rá, hogy az „éljen” után tovább olvassa a mondatot. Szórakozottság? Megsejtett valamit? Ki tudja?

Ez a valaki kicsit oldalba lökte a közelében ácsorgó férfit és fejével sokatmondóan a tábla fölé bökött. Az események e véletlen résztvevője utóbb bevonult a nevezetes emberek sorába, nagy élvezettel és számtalanszor előadta az érdeklődőknek különös kalandját, a rádió egész riport-sorozatában szerepeltette, de megszólaltatta a televízió is. Egyetlen homályos pontja volt a történetének. Amikor a furcsa táblát megszemlélte, száját jókedvében már-már szélesre húzta, fordult volna vissza az ismeretlenhez, de azt már sehol nem találta.

Képzeldésnek vehetnénk az egész tábla-ügyet, ha csak egyetlen ember állítja, hogy látta. De nem így történt. Hol itt, hol ott tűnt fel a tömegben, nevetgélő csoportok ujjal mutogatták és szemmel láthatóan kitűnően szórakoztak rajta. Feltehetően ennyiben is marad a dolog, ha a korábban említett figyelmes szemtanúnak akár egy ügyes konspirátornak, aki az összefüggéseket is látni képes, (fölbukkan, eltűnik, ha keresik sehol nem találják, majd váratlanul újra előkerül, ez több, mint elgondolkoztató, még szándékos provokáció is lehet.) nem támad az az ötlete, hogy szólni kellene valakinek. Keskeny, égszínkék szalagot viseltek a karjukon a rendezők, az egyiknek beszámolt arról, amit látott. S mert mindenkiben szunnyad egy kis hajlandóság a fontoskodásra, valamelyest tódította, színezte is a dolgot. Együtt keresték meg a szervező bizottság tagjait, hogy megbeszéljék velük, mi a teendő ilyenkor? Közben bizonyítani tudó vállalkozók is szép számmal akadtak, bár — ha igazolták is — az egymásnak sok mindenben ellentmondó állítások inkább további zavart keltek, mintsem elősegítették a tisztánlátást.

Magas férfi volt, mondta az egyik. Középtermetű, kövérkés, így a másik. Acélkék ruhában. Barna öltönyben. A fején svájcisapkával. Kalappal. Fejfedő nélkül. A táblát egyedül vitte. Ketten szorongatták. A tömeg közepe táján haladt. Ellenkezőleg, az elején. A végén. Nagy piros betűk voltak. Apró feketék. És így tovább. A fő-főrendezőt már nagyon idegesítette a sokféle eligazítás. Mivel abban valamennyien egyetértettek, hogy az ember és a tábla akárhol is vannak, akármilyenek is, kétségtelenül léteznek, s ennyi elégnek látszott; udvariasan, de határozottan tuszkolni kezdte vissza a tömegbe a szemtanúkat. Menjenek csak nyugodtan elvtársak, mondogatta, a többi a mi dolgunk.

Hogy mi a dolguk, azt azonban még hosszú ideig nem tudták kisütni, maguknál okosabbat pedig éppen nem állt módjukban megkérdezni. Ahogy így töprengtek, futólag ők is látták a táblát, de gyorsan eltűnt a szemük előtt.

Mit tegyenek? Egyáltalán kell-e valamit tenni? Mert nézzük csak! Ha ez a táblás ember egy vicceskedő állampolgár, esetleg kicsit ütődött, de becsületes dolgozó, szimpla egyszerű ember, miért kellene elrontani a játékát? Hát árt vele valakinek? Megbotránkoztat? Nem. Akkor minek? S ha gúnyt akar üzni az ünnepből? Ez már veszélyes dolog. A szemben álló elemnek egyenesen felhívásnak vennék a rendbontáshoz. A gyengesség jelenék tekintenék. Hogy itt már mindent lehet. Bár ezen is lehetne vitatkozni. Hogy valóban ennyire befolyásolhatók, kiskorúak lennének az emberek? Hogy nem tudnak határvonalat húzni saját maguk és az ellentétes oldalon állók szándékai között? Ha kis és nagy dolgokban, mindenben így lenne, akkor talán kiskanállal kellene etetni őket, mert azt sem tudnák, mi ehető, és mi nem.

Aztán az is, miért ne lenne joga valakinek, hogy tüntessen Vancsákné mellett? Ettől még nem dül össze a világ. Azt is jó lenne tudni, ki ez a Vancsákné? Házmester? A feleség? Az anyós? Vagy rejtjeles üzenet lenne a tábla? Ami biztos, az biztos. Mit lehet tudni. A leghelyesebb lenne

csendesen eltávolítani a fickót. De hiába keresték a vézna, aprócska emberkét, kezében a furcsa táblával, sehol nem találták.

Elmúlt az ünnep. Teltek az évek, új ünnepek jöttek, rezesbandával, felvonulókkal, zászlókkal, transzparenszekkel, ünnepi szónokkal és dízsorsókkal, de hasonló esetet a felvonulók azóta nem tapasztaltak.

Egyperces egy percről

Már tele volt cigarettafüsttel és italgőzzel a terem. A fűtőtest fölött vibrált a levegő. A meleg meg a sok konyak tehette, egyszerűcsak hányinger fogta el. Csak a hűvös folyosón tért egy kicsit magához, homlokát a párás ablaküveghez szorította. Az egyik közeli szobában a telexgép egyhangúan kattogott. A tanácskozó teremből gitárszó, a szórakozó társaság dobogása, zavaros morajjá mosódott vidám hangok szűrődtek ki, amiktől hirtelen néhány teljesen tisztán érthető mondat vált el, mint a pocsolya vizétől a kocsonyásan remegő olajcseppek:

Itt van a közelünkben, akár megérintheznénk, ha kinyújtánánk a kezünk

— Nekem akárki mesélhet öregem, a háború igenis elkerülhetetlen. feléje. Ebben a légkörben élünk, ki tudja mióta, s hogy ezt tudjuk, olyan mintha egy követ akasztottak volna a nyakunkba. Talán nem is lepődnénk meg, ha egy napon a feje tetejére állna minden . . .

Az utolsó mondat vége visszamászott a hangzavarba. Valamirevaló ellenvetés nem igen hagyhatta el a szájakat, hiszen bizonyára kihallatszott volna. Lustán betámolygott a telex-szobába, rátámaszkodott a gépre, olvasni kezdte a szeme előtt formálódó szavakat.

— „ . . . aratott a kollekciónak második darabja”. A betűkocsi a pont után egy pillanatra megállt, a zakatolás mintha felerősödött volna, a kar néhányszor a levegőbe csapott, aztán csupa nagybetűvel kezdte ütni a betűket: „ITT A HARMADIK VILÁGHÁBORÚ, HA . . .”

Nézte kábán, nem akart hinni a szemének. Biztosan megbolondult, tízszer is átolvasta, a gép a „HA” után elnémult. még a kis vörös lámpa is kialudt fölötte. Az elterpeszkedett csendben úgy tetszett, mintha a távolból bombázó gépek közelednének, s már azt is tisztán hallotta, hogy csörrent a závarzat, s most, most valahol messze, messze mintha fölugatott volna egy magányosan rejtőző légelhárító üteg.

A lámpa újra kigyúlt, kattogás: „Egy perc múlva megismétlem” Szólni kellene a többieknek . . . Roskadozva rakta a egyik lábát a másik után, feje mintha egy lóhosszal megelőzte volna. Belökte a terem ajtaját, de senki sem figyelt rá. Még a főnök máskor figyelmes szeme sem kapta el a tekintetét. Néhányan táncoltak, mások összekapaszkodva énekeltek. Rekedten, szinte dühösen lökte ki magából a szavakat, mintha korbáccsal akart volna valakinek az arcába vágni.

— Háború! Kirobbant a világháború! Most jött a telexen. Egy perc múlva megismételik . . .

A fergeteges röhögés majdsaknem szétrepesztette a dobhártyáját. „Jó vagy fiú, ha tudsz még ilyet, csak szóljál! Eszem azt a kis pofiját neki, hát nem aranyos gyermek?!” Azt hitte az ütőere nyomban megpattan. „Marhák, nem értitek, háború, háború van!” De már nem törődtek vele. Rohant vissza a telexgéphez, az ajtót sem csukta be maga után. Már újra doboltak a betűkarok. „Ismétlem az előbbi közlemény utolsó mondatát”. Előtáncoltak a fekete írásjelek, de most valamennyi kisbetű: „Itt a harmadik, virágmintás báliruha tulajdonképpen, a modell az alkotó ötletét dicséri.”

Csak bámult a gépre. A betűkarok tovább verték a divattudósítás sorait. A betűk most már összefolytak a szeme előtt. Ellökte magát a kopott asztalkától. Egyszerre üres lett a feje és a gyomra újra élmeyegni kezdett. Kibotorkált a mosdóba és a hófehér kagyló fölé hajolt.

Egyszerű kozmikus üzenet

Itt vagyunk a földön . . . Minden nagyon szép, minden nagyon jó. Rengeteg látnivaló van, már egészen el vagyunk telve a sok és mindenféle jó dologgal. Szeretjük a könnyű borokat, amiket a helyes kis poharazók tájkán mérnek. Amíg a gyomrunkat jól teletölthetjük, nincs is semmi baj.

Igaz is, majdnem elfelejtettem, a Sári megismerkedett egy snájdig úriemberrel, aki magával vitte Kanadába. Az itt van egy köpésnyire, ha úrhajóról mérjük a távolságot. Bizony, a legszebb dolog a szerelem. . . Egy kiadós szeretkezés felér egy tucat hátbavágással.

Hát, ez a glóbusz nagyjából gömbalakú. Persze, hogy nem esünk le róla! . . . Van itt minden. A sarkok, ahol hideg van. Ezt a sarkkutatóknak csináltuk, hogy ne unatkozzanak szegények. Aztán az öt földrész, az egyiken süt a nap, sivatagok, meg dzsungelék változtatják egymást, az emberek feketék és éheznek a másikon pedig sötét van, csak a légelhárító ütegek torkolattüze villog . . .

Vannak még városok, falvak és romok, meg hatalmas szántóföldek, ahol annyi minden terem, hogy még a tengerbe is jut belőle. Pszt! Ezt nem kell nagydobra verni! Olyan haditechnikánk van, hogy az egész világűr le tudánk rohanni. Mint Hitler . . . Minden emberre jut három bombázógép, öt páncélkocsi, húsz gépfegyver, több mázsa töltény, egy

marék hasadó anyag, meg két deka kenyér... De ezt az utóbbit még mindig sokalljuk. Ha felrobbantanánk az összes hasadó anyagot, egy morzsára sem lenne szükség...

Hogyan élünk? Annak örülünk igazán, ha elfordul valaki, mert mit lehet tudni? Aki háttal áll nekünk, még véletlenül sem tehet kárt bennünk. Egyszerű, nem? Az életünk úgy kezdődött, hogy megszülettünk. Aztán szüleink addig vágta, pofozta minket, amíg szabályos polgárokká váltunk. Későbbi mi is összeálltunk valakivel, amiről szabályos passzust állítottak ki. Ez tart össze bennünket. Most már mi verjük a gyerekeinket. Ez az élet sora. Születés, gyermekkor, munka, család, lakás, egy kis kocsis, csak négy kereke legyen és a temető. Közben történik egy s más, de az nem érdekes.

A moziban játszanak nálunk most egy csodálatos filmet. Összecsap a két tábor, a fehérek meg a feketék. A nagyfejük közül ki azt mondja, igen, mások, hogy nem. Közben az egyik gyárban munkások dolgoznak, a másik gyárban meg munkások dolgoznak. Az egyik parasztnak családja van, a másik parasztnak viszont családja van. Óriási ellentmondás, mi? Izgatottan várjuk, mi lesz a vége. Különben jól vagyunk. Rövidesen utazunk hozzátok...

Négyszögletes délután

A Nap négyszögletes sugarakkal kockázott a téren. A négyszögletes házakon négyszögletes ablakok voltak. A négyszögletes szobákban négyszögletes bútorok, a könyves szekrényekben négyszögletes szobrok a négyszögletes könyvek mellett.

Négyszögletes emberek sétáltak az utcán, a négyszögletes flaszteren. A négyszögletes kávéházban négyszögletes pohárban szolgálta fel a négyszögletes kávé, aminek négyszögletes íze volt. Egy ifjú pár összedugta négyszögletes fejét és négyszögletes szavakat suttoztak egymás fülébe.

— Vendég a hatoson — intett négyszögletes fejével az egyik négyszögletes asztal felé a főnök. Négyszögletes szemét szigorúan összehúnyorította és négyszögletesen lépett egyet a négyszögletes iroda felé.

— Kinek van egy szabad négyszögletes beutalója Siófokra? — kérdezte valaki négyszögletesen.

A gyerekek négyszögletes rollereken kergették egymást a négyszögletes kirakatok előtt. A mamák négyszögletes pillantásokat vetettek utánuk.

— Egészen közönséges kis nő — fecsegett az egyik. — Nincs benne egy szemernyi négyszöglet. Az egyenesen felháborító, hogy minden négyszöglet nélkül milyen négyszögletes mer lenni! . . .

A négyszögletes fák alatt a négyszögletes padokon néhány idős négyszögletes ember üldögélt. Négyszögletes botjaikkal négyszögletes ábrákat rajzoltak a négyszögletes kavicsok közé. — Azok voltak a szép idők, amikor minden háromszögletes volt — dűnnyögték elmerengve. A négyszögletes gyógyszerek szomorúan kuncogtak négyszögletes zsebeikben.

A négyszögletes fiú négyszögletesre húzta a száját, mielőtt megcsókolta a négyszögletes lányt, akinek négyszögletes combja kilátszott a négyszögletes szoknya alól. — Ezek a mai fiatalok — legyintett négyszögletesen egy középkorú négyszögletes férfi. — Láttad, a négyszögletes Kocsis mekkora négyszögletes bombát lőtt a négyszögletes meccsen a négyszögletes lábával? A lövés messzire elkerülte a négyszögletes kaput. Ezzel megrázta a négyszögletes kezében a négyszögletes újságot.

Így telt a négyszögletes városban a négyszögletes délután. Akkor jött egy fiú, akinek nagy fején szabálytalan hajcsomók ültek, kicsit gyűrött ruháján ívben görbült a négyszögletes napfény, s a négyszögletes járőrök négyszögletes köveket dobtak rá. A négyszögletes, kék lányok mégis mind őt szerették . . .

Magamról

Az élet: Néhány adat, emléktöredékek. A születés dátuma, szülők, környezet, évek. Játéktelefon a gyerekkorból, egy szerencsés kimenetelű kerékpárbalet a kamaszkorból. Iskolai érdemjegyek, amik később elértéktelenednek. Tantárgyak, amikből nem osztanak érdemjegyeket. Az egyenes, a sima, a felkínálkozó út helyett nyugtalanság és vargabetűk. Munkahelyek, tájak, emberek, barátok. Ennyi az egész. A többi még ezután következik.

S egy kérdés. Mit akar ez az ember? Mit akar egy tollforgató? Elmondani, közölni valamit, amit fontosnak tart. Írni. Az írás mesterség. Az írás elhivatottság. A mestermunka jó vagy rossz: áru. Az írás: üzenet a ma és a holnap élőknek. Üzenet az életről és a világról. Üzenet az emberről, valóságról és lehetőségeiről. Üzenet az emberről az embernek.

Kiss Sándor

Bencze László

A munkásosztály szabad ideje és művelődési viszonyai a kapitalista Magyarországon (1920-1945)

Az 1919-45 közötti évet Magyarországon az osztályellentétek éleződése jellemezte. Az uralkodó osztályok a proletárforradalom megismétlődésétől félve fokozták a munkásosztály elnyomását és minden eszközzel szilárdítani igyekeztek politikai és gazdasági kiváltságait. A kommunista pártot illegálisba kényszerítették és minden haladó törekvést csírájában igyekeztek elfajtani. A két forradalom, de különösen a Tanácsköztársaság tapasztalatai alapján az uralkodó földbirtokosok és kapitalisták minden erejüket az új forradalom megelőzésére, a tömegek elégedetlenségének leszerezésére és elfojtására fordították. Politikai és gazdasági hatalmuk birtokában a műveltség és művelődés terén is monopolhelyzetet igyekeztek fenntartani maguknak.

A munkások szabad ideje

Az 1919. évi első magyar proletárdiktatúra bukását követő fehérterror idején a munkásokat egyrészt a nagyarányú munkanélküliség, másrészt a munkanap önkényes meghosszabítása sújtotta.

Hivatalos kimutatás¹ szerint a teljesen munkanélküliek száma az iparban így alakult:

1919:	114 179 fő
1920:	109 588 fő
1921:	115 827 fő
1922:	115 860 fő

Ehhez járult a részleges munkanélküliek nagy száma annak következtében, hogy az üzemek egy része rövidített évi munkaidővel dolgozott.

Azokban az üzemekben — és ez volt az üzemek többsége —, ahol rövidített évi munkaidővel dolgoztak, a tőkések a munkanap megnyújtására törekedtek. A Textiliparosok Országos Egyesületének jelentése 1923-ban a következőket írja: „Mi hamar szakítottunk a szocializmus dogmáival, a 8 órás munkaidővel, és helyette a 9 és fél órás munkaidőt hoztuk be a textiliparban. Úgy gondoljuk, hogy ezzel olyan példát statuálunk a többi ipar számára, amelyet mindenkinek követnie kell.”²

1. A Statisztikai Szemle és Évkönyv 1919-23 évfolyamai alapján közli: A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején. 39. oldal.

2. A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején, 43. oldal.

A munkaidő meghosszabítására irányuló tökések törekvés együtt járt a munka intenzitásának növelésére irányuló törekvéssel. Ezt a törekvésüket a tökések nyíltan hangoztatták: a „vas- és gépipar munkaadói rögtön a kommün bukása után arra törekedtek, hogy a munkateljesítményeket fokozzák, és amellet... általánossá tegyék az órabérezést... megfelelő akkordalap megállapítása szerint.”³

A munkaintenzitás állandó fokozásának következménye tükröződik a balesetek számának növekedésében és az általános életkor alakulásában. A bejelentett üzemi balesetek száma: 1920: 9 074; 1921: 14 058; 1922: 17 072⁴

A Statisztikai Közlemények adatai alapján (több évi átlagot véve figyelembe) a hatvanadik életévét a nagybirtokosok 26.1 %-a, a gazdasági cselédek 8.3 %-a, az ipari munkások 3.3 %-a, a bányászok 2.7 %-a érte el.

A munkások idő előtti elhalálozása nem érintette a tökéseket. A munkás „meghal korábban? — Sok más vár a kapu előtt!... Kisajtolják a munkás minden crejét, és aztán elkergetik. Csak fiatalokat és erőseket vesznek fel.”⁵

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom eredményeként először a Szovjetunióban, majd ezt követően az európai országok többségében (Albániát és Törökországot kivéve) — a munkások sokévtizedes harcának eredményeként — a 8 órás munkaidőt törvénybe iktatták. Magyarország csak az utolsók között lépett erre az útra. A nyolcórás munkaidő törvénybeiktatásában nagy szerepet játszott az 1929-33-as gazdasági válság. Ebben az időben egyrészt megerősödött a munkásmozgalom, másrészt a munkaintenzitás a válság idején tovább erősödött. A nagyvállalatok többségénél a tökések megfigyelték, hogy a felfokozott munkaintenzitás mellett 8 órás munkaidő esetén jóval nagyobb az egy órára eső munkateljesítmény, mint a hosszabb munkanap esetében. (I. A munkásosztály helyzete a . . . 214. old.) Mindezek eredményeként 1935-ben a 6660. sz. kormányrendelet általánosságban intézkedett a napi 8 órás munkaidőnek az iparban történő bevezetéséről. Majd ezeket a rendelkezéseket — két évvel később — az 1937. XXI. tc. iktatta törvénybe.

A 8 órás munkaidő tényleges bevezetését a tökések azonban nagy huzavonával hajtották végre. Így például a 8 órás munkanapot a vas- és gépiparban valamint a papíripárban csak 1939 tavaszán vezették be.

A 8 órás munkanapról szóló törvény végrehajtását ezután — még mielőtt az egész iparban bevezették volna — a háborús helyzetre való hivatkozással 1939. szeptember 2-án felfüggesztették.

Ezt követően a napi munkaidő tovább növekedett. Sok szakmában megtalálható volt a 60-70 órás munkahét, amely munkaerő-kihasználás és munkaintenzitás mértékének növekedésével párosult. A háborúra készülő tökések Magyarországban is abból indultak ki: „Gyenge és rövid életű nemzedékek gyors váltakozása éppoly jó el látja a munkapiacot, mint az erőteljes és hosszúéletű nemzedékek sora.”⁶

Az 1937. XXI. tc. intézkedett a munkásoknak járó fizetett szabadságra vonatkozóan is. A törvény által hagyott kibúvókat kihasználva a tökések a törvényt csak igen kismértékben hajtottak végre. A törvény kimondja például, hogy 6 napi fizetéses szabadság jár egyévi megszakítás nélküli munkaviszony esetén, de ha a munkaviszony 14 napnál hosszabb időre megszakad, a fizetéses szabadság a munkást nem illeti meg. A nagyarányú munkanélküliség eredményeként csak viszonylag kevés munkás dolgozott megszakítás nélkül egy évet. Sokszor előfordult, hogy a tökések a gyár bejárata előtt elbocsájtották a munkást, hogy a fizetéses szabadságra vonatkozó jogától megfoszthassák. (lásd: Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége Szakszervezeti Tanács) jelentése a XVII. küldöttközgyűlésnek, Budapest, 1948.). 1939 őszén az 1937: XXI. tc. felfüggesztésével a fizetéses szabadságra vonatkozó rendelkezések is érvényüket veszítették.

3. Dr. Kovács Norbert cikke, Statisztikai Szemle, 1923. 79-80. old.

4. Magyar Statisztikai Évkönyv. 1919-1922, 50. oldal.

5. Lenin: Művei 18. köt. 607-608. oldal.

6. Marx-Engels: Válogatott művek. 1. kötet, Szikra, 1949. 422. oldal.

Az 1937: XXI. tc. bevezetése utáni időszakban maguk a tőkések (Gyáripárosok Országos Szövetsége) és a polgári ideológia egyes képviselői nagy figyelmet fordítanak a munkások szabad idejének problémáira. Figyelmük oka a félclem. Félték attól, hogy a szabad időhöz jutott munkások között még nagyobb mértékben tért hódítanak a marxizmus eszméi. Ezt a félelmet nagyon jól illusztrálja Semidt Sándor cikkének alábbi részlete,

„Tagadhatatlan, hogy a 8 órai munkaidő bevezetése, általánosítása is csak akkor válhatott volna tökéletesen az ipari munkásság s a Haza javára, ha akkor vezették volna be, mikor már gondoskodtunk a felszabaduló időnek a munkásság érdekében álló kihasználásáról. A valóságban azonban az történt, hogy a munkásság évszázadokon át hozzá volt szokva ahhoz, hogy 12 órás munkaideje után 2-3 órát családjával tölt, házi munkáját elvégzi, s azután a szükséges 8 órai pihenőre tér. A 8 órai munkaidő bevezetése után azonban a minden átmenet nélkül egyszerre felszabadult 4 órájával nem tudott mit kezdeni, arra elfelejtették megtanítani. Unatkozott, s kőszségesen szívta magába a munkásság vezéreil feloladott kommunista-szociáldemokrata szakszervezetek tanításait, melyek osztálygyűlöletre, a Haza és Isten fogalmának tagadására használták ki az adottságot. Így lettek pl. a német nagyipari gócpontok, a Ruhr-vidék százezres munkástömegei a nagy német birodalomnak is sirásói.”⁷

Az uralkodó osztályon belül vita keletkezik arról, miféle szervezeti formában lehet legjobban biztosítani a munkások szabad idejének olyan megszervezését, amely biztosítja soraikban a reakciós nacionalizmus és más polgári, fasiszta eszmék térhódítását.

A legszélsőségesebb irányzatot vitéz Marton Béla a fasiszta jellegű „Nemzeti Munkásközpont” országos elnöke képviseli. Eszményképe a fasiszta olasz, német és portugál szabadidő-szervezet.

„Egyetemes, mindent átfogó erejű tevékenységre van szükség, és ez csak a Hivatalos Szabadidő-Szervezet keretében oldható meg... A múlt liberális és marxi materialista felfogásból való átalakulás szellemi és lelki megújodást kell, hogy jelentsen. . .

Történelmi szükségszerűség egy országos magyar Hivatalos Szabadidő-Szervezet megalapítása. Az olasz, német, portugál stb. példák is bizonyítják, hogy csupán társadalmilag, hatósági jogkör nélkül a szabadidő-szervezet életrehozása nem változtatja be a hozzá fűzött várakozást. A Hivatalos Szabadidő-Szervezet nemcsak szociális intézmény, legalább ugyanilyen mértékben nemzetnevelés. Egész nemzeteket kell átmenteni a közelmúlt, sőt a jelen szociáldemokrata tévvilágból a felelősségteljes nemzeti élet lelkiségébe. A cél érdekében szükséges a társadalmi osztályok életfel-fogását, világnézetét átalakítani.”⁸

A gyártulajdonosok nem értenek egyet Marton Bélával. Saját maguk akarnak rendelkezni saját munkásaik szabad idejével. A szükségesnek tartott szabadidő-szervezetet ezen az alapon a Gyáripárosok Országos Szövetsége keretein belül létre is hozzák. A megalakult gyári szabadidő — szervezetek központjának Tájékoztatójában jól nyomon követhető egyrészt bizonyos kétkulacsosság, ami „az egyéb nyugati államok”-ra való hivatkozásban jut kifejezésre, másrészt a saját munkások szabad idejével való rendelkezés jogának védelme, amit az „autonom” megoldással akarnak biztosítani.

„Korunk egyik vezető eszméje: a munkavállalók szabad idejének hasznosítása. Ez a mozgalom az elmúlt években a velünk barátságos külföldi államokban — mint Olaszországban és Németországban — „Dopolavoro” és „Kraft durch Freude” néven óriási sikert ért el és megmozgatta az egész társadalmat. De nemcsak ezekben az országokban, hanem egyéb államokban is rendszeres gondoskodás tárgya a munkavállalók szabad idejének hasznosítása. . .

7. Schmidt Sándor (Magyar kir. bányaugyi főtanácsos, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. vezérigazgató helyettese): A munkásság szabadidő mozgalma. Magyar Lélek, 1939. 11. szám.

8. Vitéz Marton Béla (országgy.-i képvis., a Nemzeti Munkaközpont országos elnöke. Magyarország megbízottja a külföldi és nemzetközi szabadidő szervezeteknél): Előszó (Szabadidő mozgalom, idegenforgalom, munkásnyaraltatás — Dr. Dakó Gábor, 1940.)

45 gyáripari vállalat kezdeményezésére a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége is programjába vette a szabadidő-kérdésnek tervszerű rendezését, illetve rendszeres továbbfejlesztését. Először is megkérdezte tagjait, hogy milyen alapon kívánják a szabad idő kérdését megoldani. A válaszok 80 %-a az autonóm megoldást kívánta.

A magyar ipar e szándékát és kívánságát az illetékes kormánytényezők kedvezően fogadták és a megalakítandó központi szabad idő — szervezet támogatását kilátásba helyezték. Így alakult meg az 1940. év tavaszán a Gyári Szabadidő Szervezetek Központja, melyhez a folyó év végéig 216 vállalat csatlakozott.⁹

A Gyári Szabadidő Szervezetek Központja célkitűzéseit jól jellemzi Fluck András előadása. Fő feladatnak a tőkés és munkás közötti „együtműködés” kikiáltását tekinti és igyekszik felvázolni az ehhez szükséges erkölcsi, világnézeti és életmódbeli feltételeket is.

„A szabadidő-tevékenységnek — pihentető, üdültető, szórakoztató és ismeretterjesztő jellegén felül — magasabbrendű célkitűzéseinek is kell lennie. Minden egyes foglalkoztatás hazafias és erkölcsi alapon álljon. Ezt a követelményt minden megmozdulásban érvényesíteni kell még akkor is, ha kifejezetten nem is nyilatkozik meg.”¹⁰

A munkások szabad idejének irányítására az 1938-ban alakult Magyar Népművelők Társasága is bejelentette igényét.

A népművelési bizottságok feladata a szabadidő — tevékenység:

„A népművelés... célkitűzéseit az utolsó két évtizedben a **nagyütemek szabad ideje tervszerű felhasználásának** gondolatával bővült, s így passzív feladatkörrel az oktatáson túl a nemesirányú aktív és passzív szórakozási alkalmak biztosítása, általában pedig a napi szabad időnek, a hétfégi pihenőnek és fizetett szabadságnak nemzetnevelői szempontból való kihasználása.”¹¹

A Magyar Népművelők Társaságát azonban sem a „Gyosz”, sem a „Nemzeti Munkaközpont” nem ismerte el a szabadidő-mozgalom vezetőjének. Kőncse Jenő így fogalmazza meg a Magyar Népművelők Társaságával kapcsolatos kétélyeit:

„Nálunk több elgondolás merült már fel a szabadidő-szervezet intézményes kiépítésével kapcsolatban. Az egyik a népművelési munka szervein keresztül kívánja megvalósítani. Tagadhatatlan, hogy ez a terv első tekintetre tetszetősnek látszik. Ha azonban a kérdés mélyére hatolunk, számos ellenérvre bukkanunk. Mint tudjuk az iskolán kívüli népművelési bizottság hivatása a népművelő és a továbbképző munka ellátása, tehát oktató tevékenység. **Bár ennek keretében a szórakozási elemeket is beiktatják** — mint például színelőadásokat, hangversenyeket, néptáncokat stb. — mégis úgyszólván **kizárólagos szociálpolitikai jellege el nem vitatható**, figyelemmel a munkában résztvevő tanítók, tanárok, stb. túlnyomó számára. Ennek a szervezetnek a hangsúlya az ismeretterjesztésen van, ezért az iskolai mőreteken alig nőhet túl. De figyelembe kell még vennünk azt is, hogy az iskolán kívüli népművelési szervek meggyökeresedésének esélyei mások a vidéken, a falvakban, és mások a városokban. Ezenkívül tudjuk, hogy az érdekkapcsolat a szervezet és a lakosság között nem elég szoros. Mindezekből levonhatjuk a következtetést, hogy az **iskolán kívüli népművelési szervezete**, mint a magyar szabadidőmozgalom népművelési ágazata, teljes felköszültséggel töltheti be hivatását, azonban mint egy ország szabadidő-intézmény megtestesítője, nem volna be.”

9. A Gyári Szabadidő Szervezetek és a Gyári Szabadidő Szervezetek Központjának Tájékoztatója a célkitűzésekről és munkaprogramról. Gyakorlati szervezési tanácsok.

10. Fluck András (az Ürikirály-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt. ügyvezető igazgatója): A Magyar Gépiparosok Országos Szövetsége elnökségéhez intézett beszámolót a balatonkenesei tanfolyamról.

(Magyar Gyáripar Szabadidő-Szervezete által Bpest, Székesfőváros Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága közreműködésével. 1940. június 9—16. között Balatonkenesén rendezett szabadidő-vezető tanfolyam.)

11. Novárg Gyula: Népművelés és szabadidő. 27. old. (A Főv. népm. vez. képző tanfolyamának előadásai, 1939.)

„Elgondolásunk szerint a szabadidő-mozgalmat olyan országos központ irányítaná, amely kerület és helyi szervekkel hálózza be az országot.”¹²

A részletkérdésekben egymással szemben álló törekvések mind arról tanúskodnak, hogy a burzsoázia Magyarországon sem mondott le a felnőtt munkások művelődésének ellenőrzéséről. Vita csak akörül folyt, hogy a munkás „tökéhez tartozó egész életidejének” a munkától szabadabbá lett része fölött az ellenőrzést az egyes tőkés, vagy a fasiszta államban megtestesült osztályok gyakorolják.

A tőkés osztály — ebben vagy abban a formában — munkások által kiharcolt szabad időt a reakciós világnézet és erkölcs terjesztésének területévé igyekezett változtatni. A polgári szabadidő-tevékenység az uralkodó osztály általános kultúrpolitikai célkitűzéseinek megvalósulását szolgálta. A proletárforradalom megismétlődésétől félve a munkások minél nagyobb tömegeit akarták a „kereszteny-nemzeti kultúra” alapján befolyásolni. A tőkés által irányított szabadidő-mozgalom a kommunizták, a Szovjetunió, a proletár nemzetköziség ellen irányult és alapvető eszmei fegyvere a nacionalizmus volt.

Az uralkodó osztály a munkások szabad idejét az iskolához hasonlóan az uralkodó burzsoá világnézet és politikai felfogás terjesztése területének tekintette. Megakarták őrizni kulturális monopóliumokat, amely az osztályelnyomás egyik eszköze volt a kezükben.

Az uralkodó osztályok ilyen arányú törekvését az ellenforradalmi rendszer hivatásos kultúrpolitikusa és kultúrfilozófusa Korniss Gyula fogalmazta meg legvilágosabban, „Kutúra és politika” című művét az ellenforradalmi rendszer munkásgyűlölő kultúrpolitikája elméleti alátámasztásának szentelte. Ebben a művében nyíltan kijelentette, hogy a dolgozó tömegek számára a műveltségnek csak morzsáit kell juttatni. Szerinte „az egészségesen működő és fejlődő nemzeti közösség szerkezete hármas tagozottságú: van egy alsó, egy középső és egy felső rétege.” Ez a réteg „jobbára testi, mechanikai munkát végez. . . ilyen a napszámos, gyári munkás, kézműves, földműves, szolga stb.” A kisbirtokos gazdák, iparosok, kereskedők, a vasúti, postai és távírdai tiszták, a közigazgatási hivatalok segéd és kezelőtisztjei, a néptanítók stb. képezik a „középső társadalmi réteget” akiknek a 4 osztályú polgári iskola és az érre épülő középfokú szakiskolák nyújtják a megfelelő képzettséget. A harmadik felső réteg „a szofokrácia, a nemzeti organizmus agyveleje”. Ide tartoznak a „szellemi alkotó és irányító munkát végző” tudósok, művészek, tanárok, főhivatalnokosok, a nagyiparosok, nagykereskedők stb. Ettől a rétegtől függ elsősorban „a nemzeti közösség helyes irányítása és boldogulása”. Ezért ennek a rétegnek kell „a kultúra legtöbb értékes elemét elsajátítania.”¹³

Az uralkodó osztályok tényleges művelődési monopóliumáról tanúskodnak a mártírhaltált halt kiváló kommunista művelődéspolitikus Földes Ferenc által közölt adatok.¹⁴

	munkásság részcsedése 0 ₀ -ban	polgárság részcsedése 0 ₀ -ban
a lakosságban	21,4	81,2
a középiskolákban	3,8	82,7
a képzőkben	4,7	81,2
a képesítő műveltséget adó leányiskolában együtt	2,1	90,8
a főiskolákon	3,9	83,3

12. Dr. Könes Jenő: A szabadidőmozgalom kialakulása és szociálpolitikai jelentősége. Munkügyi Szemle, 1938. 6. old.

13. Korniss Gyula: Kultúra és politika. Bpest. 1928. 63 és következő oldalak.

14. Földes Ferenc: A munkásság kulturális helyzete Magyarországon. Vasszinű égbolt alatt. Bp. 1961. 374. és 379. oldal.

A műveltségét, kulturális-technikai színvonalát illetően a munkásosztály nem volt egységes. A munkásosztály rétegződéséből és rétegződésének alakulásából képet alkothatunk magunknak az egyes rétegek kulturális-technikai színvonala közötti különbségekről is

A munkások előtt csak a 6 osztályos népiskola kapui voltak nyitva. Ezt a helyzetet jellemezve és a megoldás egyedül lehetséges forradalmi útjára — a cenzúra miatt burkoltan — rámutatva írta Földes Ferenc: „Az emberek milliói maradnak a legalacsonyabb kultúrfokon és soha nem tudjuk meg róluk, mit rejtegettek magukban. . . A kulturéhség hiába csillog a szemekben, elfojtja a szegénység. A szegénység a kulturalközösítettség legalapvetőbb oka. . . Tehát marad a társadalmi megoldás, amelynek olyan helyzetet kell teremtenie, hogy a szegényparaszt és munkásrétegek társadalmi arányuknak megfelelően részesüljenek a kultúrában.”¹⁵

Az 1920. évi népszámlálás adatai szerint 1 090 715 hat éven felüli analfabéta volt az országban. Az analfabéták száma csökkent ugyan, de 1930-ban még mindig 735 076 analfabétát tartottak nyilván. Az elemi iskola hat osztályát a tankötelezetteknek csak **ötven százaléka** végezte el.¹⁶

Laczkó Miklós adatai¹⁷ szerint 1930 körül az ipari proletariátus létszáma kb. 650 000 fő volt és a negyvenes évek elejére ez a létszám kb. 800 000 főre emelkedett. A munkásosztály legjelentősebb részét a szakképzettség nélküli betanított munkások alkották. A munkásosztályon belüli arányuk 50—55 %-ról a második világháború előtti években 60 %-ra fölé emelkedett. A munkásosztálynak ebből a rétegeből sokan részt vettek a munkásmozgalomban, de túlnyomó többségük nem került kapcsolatba azzal. Előképzettségük hiánya és nehéz anyagi helyzetük miatt többségüket a művelődési törekvések hiánya és a politikai közömbösség jellemezte. Később sokan közülük a jobboldali szervezetek agitációjának hatása alá kerültek.

A munkásosztálynak mintegy 13 %-a volt teljesen képzetlen. E rétegnek több mint a fele közvetlenül falusi származású volt. E munkásréteg volt a proletariátus politikailag legelmaradottabb része és kisebbségtől eltekintve nem voltak művelődési igényei sem.

A munkásosztály egészének kb. 25-30 %-a volt szakképzett munkás. A szakmunkások között kétféle magatartás volt megfigyelhető. Az idősebb generáció a munkásmozgalom harcaiban edződött, sok politikai tapasztalattal rendelkezett, a fasiszta ideológia által nehezen volt befolyásolható, de nagy részének forradalmi lendülete megtört. Művelődési törekvéseiket demokratikus antifaszizmus jellemezte. Soraikból került ki a szociáldemokrata mozgalom és ezen belül a reformista ideológia állandó bázisa. A szakmunkások fiatalabb rétege — amely már az ellenforradalmi rendszer iskoláiban nevelődött — könnyen volt befolyásolható az uralkodó osztály ideológiája által. Ugyanakkor igyekeztek magasabb technikai műveltséget elsajátítani.

A munkásosztály létszámának és a faluról közvetlenül felkerült munkások arányának növekedése, a szakmunkások arányának csökkenése kedvezőtlenül befolyásolta a munkásosztály kulturális-technikai színvonalának alakulását. Mégis az ellenforradalmi korszak egészét véve figyelembe, a munkásosztály technikai ismeretei az iparban végbement fejlődés eredményeként növekedtek.

A munkások művelődési lehetőségeit, kevés szabad idejük kulturált eltöltését elsősorban anyagi helyzetük korlátozta. Jól illusztrálják ezt Rézier Gyula polgári szociológus által közölt családi költségvetések. K. I. géplakatos és T. B. rézműves havi költségvetése, akik a selypi cukorgyár munkásainak legjobban fizetett rétegéhez tartoztak, és egyaránt 3-3 családtagjuk volt — 1938-ban a következőképpen alakult:¹⁸

15. Földes Ferenc Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon. Bp. 1941. 108-109. oldal.

16. „Kulturstatistikai Adattár 1962.” Budapest, 1963.

17. Lásd részletesebben: Laczkó Miklós: „Ipari munkásságunk összetételének alakulása 1867—1949”. Budapest, 1961. 111-116, 140-141 és 187-191. oldal.

18. A magyar gyári munkásság. Szociális helyzetkép. Szerk.: Rézier Gyula. Bp. 1949. 32. oldal. (Cukorgyári munkások)

	K. I. géplakatos	T. B. rézműves
Havi jövedelem:	181,— P.	260,— P.
Havi kiadások:		
Házbér	15,—	13,30
Fűtés, világítás	18,60	13,—
Étkezés	87,—	105,—
Mosás, ruházkodás	30,—	50,—
Gyermek taníttatására	10,—	26,—
Szappan, fogkrém stb.	4,—	4,—
Könyv, újság, rádió	—	10,60
Dohányzás	—	12,—
Szórakozás	11,—	6,40
Egyenleg:	+ 5,40 P.	+ 19,70 P.

Ugyanebben a tanulmányban található két alacsonyabb keresetű szakmunkás I. P. géplakatos és B. F. kazánkovács családjának havi költségvetése is. Mindkét munkásnak 2 eltartott családtagja volt.

	I. P. géplakatos	B. F. kazánkovács
Havi jövedelem:	93,— P.	99,— P.
Kiadások:		
Házbér	7,—	9,—
Fűtés, világítás	16,—	10,60
Étkezés	45,—	50,—
Mosás, ruházkodás	15,—	—
Gyermek taníttatása	—	14,—
Szappan, fogkrém stb.	2,50	3,60
Könyv, rádió, újság	—	—
Dohányzás	—	—
Szórakozás	—	—
Egyenleg:	+ 6,50 P.	+ 11,80 P.

Rézler Gyula a közölt adatok alapján megjegyzi: „A két kisjövedelmű család csak a legelsőrendű szükségleteit képes úgy ahogy kielégíteni, művelődésre, szórakozásra, már egyáltalán nem telik.”¹⁹

A munkásosztály túlnyomó többsége, a betanított és tanulatlan munkások nagy tömegeinek életszínvonala ennél is alacsonyabb volt.

A munkásosztály nagy tömegeinek nyomorút kulturális elmaradottságát hitelesen mutatja meg a Kommunista Párt féllégális folyóiratában a „Gondolat”-ban Bálint György, Darvas József, Forgács Antal és Jahn Ferenc által írt riportisorozat a Budapesti Visegrádi utca 20-24 számú házak lakóinak életéről.

Darvas József egy vidékről felkerült kőműves segéddel beszélgetett, aki együtt élt öccsével. A szoba-konyhás lakásban, — ahol egy ágyat béreltek kettőjük számára — összesen nyolcan laktak. Ketten heti 18 pengőt kerestek. Ebből 3 pengőt fizettek az ágyért. A megmaradt 15 pengőből étkeztek. Szórakozásra egy fillérjük sem maradt. „Különben se lenne hozzá kedvük, mert esténként olyan fáradtak, csak aludni, pihenni kíváncsoznak. Vasárnap nemkülönben. Akkor később kelnek, úgy tíz óra felé. Délután alszanak, kártyáznak, esetleg olvasnak, ha van valami jó könyv. Mikor nincs munkájuk, akkor idő is, kedv is lenne szórakozásra, de akkor még lakásra, evésre is alig-alig telik. Ilyenkor kölcsönökből élnek.”

Egy inségmunkás anyja a szabad idejéről Bálint Györgynek így nyilatkozik: „Alszom”. Szórakozni sehova nem járt. Néha belenézett az újságba, rádiót nem hallgatott. Könyvet nem olvasott, moziba nem járt. Színházban még sohasem volt.

A munkásosztálynak ezt az elesett a politikai és szakszervezeti mozgalomtól is távol álló részét jellemezve és a kegyetlen viszonyokat kárhóztatva írta Bálint György „... A rádió hangosan szól az egész világon, az írók írnak, a színészek játszanak, a

19. A magyar gyári munkásság. Szociális helyzetkép. Szerk.: Rézler Gyula, Bp. 1940. 184. oldal.

film pereg. A Visegrádi utca 20-24. számú ház lakói ezalatt szobáikban és konyháikban üldögélnek, fáradtan és keserűen, többnyire petróleumlámpa fényénél, alusznak, maguk elé bámulnak, esetleg civakodnak. És ha nagyon sok szabad idejük van esetleg elgondolkoznak azon, hogy mennyivel jobb nekik, mint az abesszin benszülötteknek, mert ők kultúrában élnek és jól megszervezett polgári társadalom örködik anyagi és szellemi javaik fölött.”²⁰

A munkások — különösen a fiatal munkások — tudásvágyáról és szabad idejének felhasználásáról képet alkothatunk magunknak a korabeli szociográfiai felmérések alapján. E felmérések nagy részében sok az esetlegesség, de összevetve ezeket az eddig ismertetett adatokat bizonyos tájékozódást nyújtanak a szabad idő szerepét illetően a munkások kulturális-technikai színvonalának emelésében.

Az Országos Szociálpolitikai Intézet az 1930-as évek végén adatfelvételt hajtott végre annak megállapítása érdekében, hogy a 15-18 éves fiatal munkások mivel töltik szabad idejüket. E felmérés eredményeit Gyulai Elemér publikálta.²¹ A felmérés eredményei alapján átlagosnak vett 100 férfimunkás és 100 nőmunkás szabad idejét az alábbiak szerint használta fel:

	Általában	Férfi	Nő
Moziba ment	44	44	44
Színházba, színelőadásra ment	24	28	20
Zenét nyújtó alkalmat keresett	7	10	3
Futballmérkőzésekre, cirkuszba ment	4	7	—
Házi munkát végzett	17	1	33
Családi körben szórakozott	5	5	5
Tanult, tanfolyamokat, előadásokat, múzeumokat látogatott	17	25	9
Gondolkodott, elmélkedett	3	4	2
Regényt, újságot olvasott	53	53	53
Rádiót hallgatott	5	1	1
Sportolt	29	41	16

A legnagyobb érdeklődés tehát az olvasás iránt mutatkozott meg. Száz munkásnak több mint a fele (53) olvasott szabad idejében. Meg kell azonban jegyezni, hogy az olvasott könyvek jelentős része ponyva és színvonalatlan regény volt.

A Népszava 1942. április 26-án „Adatok a vidéki ifjúmunkások helyzetéről” címen adatokat közölt 23 vidéki ifjúmunkás olvasmányairól. A cikk szerint a 23 fiatal közül olvasmányait tekintve, csak 9 bizonyult öntudatos munkásnak. Ezek valamenynyien rendszeresen olvasták a Népszavát és leggyakoribb olvasmányaik Marx, Bebel, Gorkij, Solohov, Jókai, Petőfi, Darvas, Kassák és Nagy István voltak.

Petrányi Győző és Rusznyák István adatai szerint, akik az OTI üdülőtelepein 1941. évben üdültek ifjúmunkások adatait vizsgálták meg — az olvasók rétegződése az alábbi képet mutatta: A megkérdezett fiúk 99 % -a, a megkérdezett lányok 93,2 % -a rendszeresen olvasott, elsősorban szépirodalmat (a fiúk 56,5 % -a a lányok 64,5 % -a). Egyesek a képeslapokat szerették leginkább (a fiúk 17,9 % -a, lányok 14,6 % -a). Szakmai és ismeretterjesztő műveket olvasott a fiúk 17,1 % -a, a lányok 7,8 % -a.²²

Bay Ferenc könyvtárigazgató Magyarország egyik legnagyobb vidéki ipari városában statisztikai adatgyűjtést végzett a helyi könyvvásárlással és könyvgyűjtéssel kapcsolatban. 21 021 kérdőívet dolgozott fel. A kérdőívek tanulsága szerint a városban

20. Bálint—György—Darvas József—Forgách Antal—Jahn Ferenc, Visegrádi utca 20-24. sz. Gondolat, 1936. 2. sz.

21. Gyulai Elemér: A magyar munkásifjúság szórakozása. Szociális Szemle, 1940. 2. szám.

22. Petrányi Győző—Rusznyák Gyula: Munkásifjúságunk helyzete. Bp. 1944. 68. oldal.

535 magánkönyvtár volt. A tulajdonosok nagy része köztisztviselő volt. A Szigetben és a Szabadhegyen, ahol a gyári munkások, napszámosok és földművesek éltek, egyetlen magánkönyvtár sem volt található.²³

Meg kell jegyezni, hogy ugyanebben a városban a városi könyvtárnak kb. 7 0/0 munkásolvastója volt.²⁴

A munkások szabad idejének mennyiségét és művelődési törekvéseinek, a szabad idő felhasználásának tartalmát egyrészt az ellenforradalmi-fasiszta rendszer gazdasági alapja, politikai és kulturális felépítménye határozza meg, másrészt azonban a rendszerrel szemben álló politikai és kulturális törekvések is — elsősorban a munkásmozgalom törekvései — hatottak rá. A szabad idő ebben a tekintetben az ideológiai osztályharc területe volt, ahol kétféle kultúra állt egymással szemben: az uralmon lévő osztályok kultúrája és a kizsákmányolt osztályok kultúrája.

A munkások szabad idejének tartalmát befolyásolni igyekvő gyártulajdonosok megnyilvánulásai világosan mutatják célkitűzéseiket. Egyrészt felismerték, hogy a fejlődő technika bázisán az intelligensebb munkás nagyobb hasznot hajt a tőkésnek. Erről beszélt előadásában Tóth B. László a GYOSZ megbízottja 1943-ban egy országos népművelési értekezleten:

„Ne gondolja senki, hogy a gyáripar vezetőinek megértő munkásgondozása — különösen az elmúlt évtizedekben — valami szociális ihletnek volt az eredménye, hisz abban a korban ez a téma még alig haladta túl az elméleti latolgatások korszakát. A munkásgondozás kérdését okos, objektív, kapitalista számítás indította el, mert a gyárosok rájöttek, hogy minél intelligensebb, minél műveltebb a gyári dolgozó, annál eredményesebb, minőségileg annál értékesebb a munkája. Belátták, hogy a munkás testi és lelki kondíciójának karbantartása, fejlesztése, fontos termelési érdek.”²⁵

Hasonlóképpen nyilatkozott az ellenforradalmi rendszer konszolidációjának igényeit kifejező kultúrpolitika képviselője Klebelsberg Kuno gróf, kultuszminiszter is.

„... a modern termelési mód, az új kényes műszerek, gépek és szerszámok mellett az értelmetlen ember többet árt, mint használ. . . ezért magyarázom a hivatalos kereteken kívül álló pénzügyi bölcsesíneknek, hogy ma az iskola kérdései legalább ötven százalékgig közgazdasági, termelési kérdések. . .”²⁶

A tőkés termelés igényei megnyilvánultak a korabeli neveléstudomány területén is.

„... A neveléstudomány új iránya arra hajlik, hogy a humánus és gyakorlati képzést közelebb hozza egymáshoz, közös alapokra helyezze, amazt gyakorlativá téve, ennek gyakorlati szellemét pedig a művelődés tárgyaivá mélyítve ki. . .”²⁷

Módosulnak az uralkodó osztály kultúrpolitikai célkitűzései a világgazdasági válság után, amikor Magyarországnak a „Tengely hatalmakhoz” való csatlakozásával megkezdődnek a második világháborúban való részvétel konkrét előkészületei. Ebben az időben az új kultuszminiszter Hóman Bálint a fasiszta világnézetre nevelés primátusát hirdeti a szakmai képzéssel szemben.

„... Én nem akarom a szakoktatási rendszert lekicsinyelni, nem akarom a szakismeretek nyújtásának szükségességét az iskolában megtagadni, de nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy a nagy világnézeti harcok mai korszakában a nevelő munkára az iskolának sokkalta nagyobb szüksége van, mint volt bármikor és erre talán még a szakismeretek terjesztésénél is nagyobb súlyt kell helyeznünk. . .”²⁸

23. Bay Ferenc: „A győri magánkönyvtárak statisztikai megvilágításban”. Könyvtári Szemle, 1935. 1. sz.

24. A győri városi közkönyvtár évkönyve. I. 1898—1938. Győr, 1939. 39. l.

25. Tóth B. László (a GYOSZ megbízottjának felszólalása a Balatonkenesei Orsz. Népművelési Értekezleten, 1943. május 19-21) A gyáripari dolgozók és a népművelés, Magyar Lélek, 1943. 8. szám.

26. Klebelsberg Kuno: A Magyar polgári iskola c. cikke. Nemzeti Újság, 1926. június 21. Idézi a Klebelsberg Kuno: Beszédei, cikkei és törvényjavaslatok c. kötet. Bp. 1927. 373. old.

27. Vigh Albert: Magyarország iparosodásának története az utolsó száz évben. Bp. 1932. 673. oldal.

28. Hóman Bálintnak a Felsőházban 1933. június 26-án tartott beszéde. Idézi Hóman: Művelődéspolitikai c. kötet. Bp. 1938. 109. oldal.

A „Magyar Lélek” 1943. évi 12. számában Tamás József „Miről tartunk népművelési előadást?” című cikkében 350 megartásra ajánlott témát sorol fel és ebből mindössze 2 téma technikai jellegű.

Az üzemi szabadidő-tevékenység ideológiai irányvonalának fő elemei jól nyomon követhetők a Csepeli Weiss Manfréd gyárban szervezett műsoros estek címeiben. A címekből világosan láthatók a hivatalos kultúrpolitika alapelvei: vallás, nacionalizmus és giccs. Magasházy Ödön írja: „... évenként számos kultúrdélutánt rendezünk. Így 1938-39. évben 5 előadásnak 3400, 1939-40. évben 11 előadásnak 8000, 1940-41. évben 11 előadásnak 11 400 nézője volt... Az 1939-40. évben rendezett 11 előadás között a legkiemelkedőbb volt: a „Székely est”, a „Karácsonyest”, a „Tarka est”, a „Petőfi est”, a „Zenés tarka délután”, az „Operett és film sláger est”, az „Erdélyi kultúrest”, az „Erdélyi irodalmi est”.²⁹

A Horthy-rendszer egész időszakán végighúzó jellemvonása az uralkodó osztályok magatartásának a forradalomtól való félelem és ennek megfelelően a kommunistaellenesség és az a törekvés, hogy a munkások szabad idejét a nacionalista eszmék terjesztésének területévé tegyék. Jól jellemzik ezeket a törekvéseket Schmidt Sándor „magyar királyi bányafőtanácsos” szavai:

„40-50 év előtt főiskoláinkon csakúgy, mint a középiskola padjaiban munkáskérdésről mi sohasem tanultunk, a „Rerum Novarum” pápai enciklikának hírére sem hallottuk, tudtuk jó szüleink tanításából, hogy a munkás iránt szeretettel kell viselkedni, ki csak azért lett munkás, mert nem akart tanulni s egészen természetesen erre a pályára küldenek minket is, ha nem végezzük lelkiismeretesen iskoláinkat. . . csak akkor nyílt ki a szemünk, amikor a háborúval együtt ott állott a maga ápolatlan, gondozatlan hatalmas tömegével, az Isten és Haza szent fogalmának tagadásával és gyalázásával.”

„... mi itthon maradtak nem vettük észre a nemzetközi maffia céltudatos munkáját, mikor a tömegek előjárói, egyházi vezetői ellen fordítva, eltávolítani igyekezett a vallástól, hogy a földi tekintélyt lerombolva a legfőbb isteni tekintély hatalma alól is kivonja, mert csak így érhetette el célját, hogy hős katonáink visszaözlőnlvén a hareterekről, vak eszközévé váljonak a hullarabló kommunista-szociáldemokraták vezérének szegény magyar hazánk szétdarabolásának eredményező és soha jóvá nem tehető gázságának.”

„Feltétlen tanulsága tehát a világháborúnak, hogy nem elégséges a fegyverkezés minden fogalmat meghaladó mértéke, nem elégséges a hadseregnek katonai kiképzése, mert a győzelem azé lesz, aki az ország összlakosságának erkölcsi és kulturális értékét képes kellő neveléssel erőssé, naggyá fejleszteni, a tömegeket ellenállóvá tenni nemcsak óvóhelyek készítésével, gázálarok próbálgatásával, hanem a lélek erősítésével.”

„... aktuális elmélyedni a kérdés tanulmányában, vajon megtettünk-e mindent, hogy az esetlegesen bekövetkező, talán minden eddiginél borzalmasabb világégés ne vezessen újabb 1918-hoz.”³⁰

A forradalmi eszmék terjedésének megakadályozására fontos eszköznek tekintették a kispolgári életforma meggyökereztetését a munkások között. Ezeket a tőkés törekvéseket a már idézett Tóth B. László így fogalmazta meg:

„Tevékenységünk legfőbb szempontja a **családi élet megerősítése**. Szabadidő-tevékenységünk kapcsán olyan lehetőségeket kívánunk biztosítani, hogy a dolgozó szabad idejéből megfelelő időt családja körében töltsön, aminek feltétele, hogy kellemes barátságos otthona legyen, ahol szívesen tartózkodik és ott el tudja foglalni magát. Ezeket a célokat szolgálja a munkásházak, a munkáslakások létesítése, családi házak megszerzése és építésének előmozdítása, kiskertek megszerzése, apró háziállatok

29. Magasházy Ödön: Szabadidő a Csepeli Weiss Manfréd gyárban.

30. Dr. Schmidt Sándor (magyar kir. bányai főtanácsos, a Salgótarjáni Kőszénbánya RT. Szabadidő tevékenység a magyar gyárparban. Bp., 1941. 45. oldal. vezérlőigazgatóhelyettes) A munkásság szociális helyzete és a szabadidő mozgalom. (A Soproni Nyári Egyetemen 1939. augusztus 9-én tartott előadás),

tenyésztési lehetőségének elősegítése. Ezek az akciók egyben gazdasági segítséget is biztosítanak a gyári dolgozók háztartása számára.³¹

Az uralkodó osztály propagandistái a munkások tudásszomját is a maguk elképzelésének szolgálatába igyekeztek állítani és arra törekedtek, hogy az olvasás elvonja a munkások figyelmét a tényleges társadalmi problémákról. A könyvet a valósággal való szembe fordulás és idealista világnézet kialakítása eszközként tekintették. Ennek érdekében a kulturális demagógiától sem riadtak vissza. Elismerték a munkások művelődési vágyát, hogy azután azt saját világnézetük eszközüvé változtassák. Hankiss János akkori kultusz államtitkár így írt erről:

„Mert a fiatal munkás csupa éhség és szomjúság: olvasni, tanulni és művelődni szeretne; nagyon komolyan hiszi, hogy a tudás hatalom, — nem olyan bizonytalanul, mint némely egyetemet végzett értelmiségi...”

„A tudás szabadság. A művelt ember fölemelte a fejét és körül néz a világban. Meg tudja ítélni a maga helyzetét és lehetőségeit. Tudatos lesz, mérlegelni tud. Nem megy fejlen a falnak és nem enged át másnak, hogy gondolkozzék helyette. A műveletlen ember feje a földre konyul, szeme az anyagra szegeződik, amelyen dolgozik. Munkájának nem jelentőségét érzi, hanem kényszerűségét. Így életét sem érzi szabadnak.

A műveltség nemcsak szabaddá teszi a lelket, de a földi lehetőségek közt boldoggá is. A könyv, a szó, a kép megmutatja a munkába merült embernek..., hogy ezen az életen kívül még nagyon széles a világ s ez a világ az enyém is, ha meg tudom keresni és hódítani. Ha este munka után Amerikába olvasom magam, akkor ott is vagyok; ha a Székelyföld friss csúcsaira visz a könyvem, akkor üdülök, pedig nem mozdulhatott ki Pestről. Gárdonyi Gézának, a nagy írónak egri sírja fölött, egy egyszerű fakereszten ez a pár szó olvasható „CSAK A TEST”. Tudniillik a lelke nem, az Istennél van. Ezt a mondást szeretném alkalmazni mindenkire, aki el tud mélyedni olvasmányába: ilyenkor a teste van otthon, a lelke járja a világot, szabadon és boldogan. Ennél a boldogságnál többet és állandóbbat nem adhat semmi.”³²

Lényegében ugyanezeket a gondolatokat fejtette ki Bisztray Gyula minisztériumi osztályvezető a Csepeli munkások előtt:

„A szociológia elméleti tudománya azt hirdeti, s a gyakorlat a tapasztalat is azt mutatja, hogy alig van társadalmi réteg, amelynek a kulturális érdeklődése olyan élénk és állandó volna, mint az üzemi munkásságé...”

Ez a csodálatosan élénk, friss érdeklődés a szellem magasabb régiói iránt mindeképpen érthető. Pusztán lélektani szempontból is könnyen megmagyarázhatjuk. A nagy gyári üzemekben a termelés fokozott, türelmetlen, szinte kíméletlen üteme rendkívüli igénybe veszi, úgyszólván teljesen leköti az ember minden idegszálát. Természetes a reakció: a szabad időben eltávolodni ettől a monotonitástól és a részletmunkától a nagy összefüggések, a hatalmas egységes szerkezetek, rendszerek megismerése, felé törekedni!³³

Mindezek a törekvések végső fokon az osztályellentétek elkendőzését, a fasiszta ideológia alapján nyugvó „nemzeti egység”, a Szovjetunió ellen folyó háború hátrószágnak ideológiai megszilárdítását szolgálták.

A Horthy-rendszer kulturális politikáját és kulturális életét az MSZMP művelődéspolitikai irányelvei így jellemzik: „A negyedszázados ellenforradalmi rendszer uralkodó kultúráját a népellenesség, a kizsákmányoló osztályok kiváltságos helyzetének biztosítására, az osztályellentétek elkendőzésére irányuló törekvés, a nemzeti fennhőzés és gyűlölködés, a nacionalizmus és sovinizmus, a klerikalizmus jellemezte. Az elemi ismeretek terjesztése is csupán a tökéletes termelés által igényelt korlátolt műveltségi színvonalat nyújtotta a nép tömegeinek. Az iskolai nevelést a nemzeti gyű-

31. Tóth B. László: A gyáripari dolgozók és a népművelés.

32. Hankiss János: A művelt munkás. Magyar Lélek, 1944. 1. szám.

33. Bisztray Gyula (a m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Iskolán kívüli népművelési ügyosztály vezetője): Munka és műveltség. Magyar Lélek, 1942. 11. szám. (A csepeli szabadegyetemi tanfolyam megnyitásán elmondott előadás.)

lökődés terjesztése révén az imperialista háború eszméi előkészítésének szolgálatába állították. A feudális maradványokkal telített tőkés rendszer talaján a magyar kultúra nem tudott igazán szárnyra kapni. A hivalkodóan emlegetett „magyar kultúrfőlény” hamis jelszó volt és álnokul imperialista célokat leplezett. Mit jelentett a valóságban ez a „kultúrfőlény”? Jelentette a dolgozó tömegek kulturális elmaradottságát, papíron meglévő, de végre nem hajtott iskolatörvényeket, a munkás és parasztfiatalok kirekesztését a középiskolákból és az egyetemekről, az értelmiség és a nép szembeállítását, a klerikalizmust, a sovíniszta, fasiszta nézetek uralmát, a kispolgári gíces, a ponyva, a szórakoztató ipar tobzódását.³⁴

Az uralkodó osztályok kultúrájával és népellenes kulturális törekvéseivel szemben a **munkáskultúra és munkásművelődés a Kommunista Párt irányításával** harci eszközzé vált a fasizmus ellen a demokratikus és szocialista Magyarországért vívott harcban.

A húszas évek elejének néhány kísérletét nem tekintve, a III. Internacionále V. Kongresszusa után 1925. körül bontakozott ki a Kommunisták Magyarországi Pártjának kulturális tevékenysége. A kulturális mozgalomban elért sikerek összefüggésben voltak az illegális munka összekapcsolása terén elért eredményekkel.³⁵

A kulturális tevékenység legálisan a szakszervezetekben, a Szociáldemokrata Pártban, a munkáskultúregyesületekben, az antialkoholisták, eszperantisták, természetbarátok egyesületeiben, a szavalókörösokban, a Munkás Testező Egyletben, a munkásénekkarokban folytatható.

A munkás kultúrmozgalom szervezésében és irányításában nagy szerepet játszott a párt kezdeményezése alapján Tamás Aladár vezetésével 1927. augusztus 15-én legálisan megjelent 100 % c. folyóirat. A lap feladata volt, hogy a legális szervezetekben dolgozó kommunisták és a vezetőség alatt álló baloldali tevékenységét mint kollektív agitátor, propagandista és szervező irányítsa.³⁶

A lap több cikkben foglalkozott a munkás-kultúrmozgalom problémáival, meghatározta a mozgalom feladatait és helyét a munkásmozgalomban. „Sohasem csinálunk titkot abból, hogy nekünk sem az egyes kultúregyesületek, sem az egyes kultúrtestületek nem jelentettek öncélt. Eszközei, csataterületei, harci eszközei, a munkásság felszabadulási küzdelmének, a munkásság harcának, a kapitalizmus ellen.”³⁷

A szociáldemokrata vezetés alatt működő kultúregyesületekben a vezetőségek és a tugság egy része is a politikamentesség álláspontjára helyezkedett.

A kultúregyesületek szociáldemokrata vezetői a kultúrmozgalom politikamentessége mellett foglaltak állást, a német szociáldemokrácia jobboldalától átvett nézetek — a kultúra osztályfölöttiségét — hirdették. Álláspontjaikat a „Munkáskultúra” egyik számában így fogalmazták meg: „A gazdasági szükségszerűség parancsolóan írja elő a kollektív állam létesítését. A gazdasági adottság megvan. Az átmenet problémája: az ember. A mai ember nem éri el a tudás, az önfegyelmélettség, a gondolkodás megszokottságának azt a fokát, hogy áttérhessen, és át merjen térni az új termelési rendre. Új ember kell. És itt nyomul előtérbe a nevelés problémája.”³⁸

Nem az osztályharcot és a proletáriátus diktatúráját, hanem a nevelést tekintették a szocializmus feltételének.

A 100 % több cikkben foglalkozott a politika és a kultúra viszonyával. Az egyik cikkben erről a kérdésről a következőket olvashatjuk: „... a munkáskultúra problémájának alapja, alfája és omegája a munkaidő kérdése. Nem véletlen, hogy a

34. A Magyar Szocialista Munkáspárt művelődéspolitikai irányelvei. Bpest. 1958. 6-7. oldal.

35. Serfőző Lajos: A KMP tevékenysége a munkáskultúra- és sportmozgalomban. (1925-1945). Bpest. 1963. 12. oldal.

36. Serfőző Lajos: A KMP tevékenysége a munkáskultúra- és spormozgalomban. (1925-1945.) Bpest. 1963. 13. oldal.

37. Gergely Sándor: Miért harcolunk 100 %. 1929/30. III. évf. 3. sz. 3. oldal.

38. Sp. szocializmus jövőjének problémája a nevelés problémája. Munkáskultúra 1925. 5. szám 3. oldal.

munkáskultúra tömegszükségletté válása, tömegszervezeteket teremtő ereje csakis akkor merülhetett fel, amikor az évtizedes osztályharc alaposan megrövidítette a munkanapot. Sőt szükséges volt, hogy egy új nemzedék nőjön fel viszonylag (a régi 14-16 óras munkanaphoz képest) megrövidült munkaidő mellett, hogy a munkáskultúra kérdése, mint tömegszükséglet egyáltalán felmerüljön. De továbbfejlődése vagy visszaszorulása egyenes következménye, hogy a munkaidő kérdése hogyan alakult ki. Ha a tőkésosztály folyton erősödő kísérletei, újra meghosszabítaná a munkanapot, eredményekkel járnak, úgy mindenki látni fogja, saját testén fogja érezni, hogyan fog újból lelakadni a most felvirágzásnak indult kultúrmozgalom. A munkaidő meghosszabbításának minden félőrája, a mértani arányban növekvő kimerülés következtében, órákat von el a kultúrtevékenységektől. Mert nemcsak szabad idő, hanem egy bizonyos frissesség, testi és szellemi mozgékonyosság kell ahhoz, hogy a munkás munkanapja után még érdeklődni tudjon kultúrkérdések iránt, sőt aktív alkotó szerepet játszhasson a különböző kultúrterületeken.

Ezért a pusztán munkaidő kérdése távolról sem meríti ki ezt a kérdést. Döntő szerepet játszik még benne az is, milyen az a 8-9-10 órai munka, amely után a munkás az üzemet elhagyja. Ha a racionalizálás, a futászalag, a stopperóra kiszívták a velőt csontjaiból, ha az üzem rossz egészségi viszonyai (világítás, szellőzés, por, piszok stb.) egészségét, idegeit tönkreteszik, ismét képtelen lesz a munkáskultúra kérdéseiben alkotóan, vagy akárcsak passzív is részt venni.

Végül pedig, ezt a kérdést igazán nem kell részletesen kifejtenünk: a munkabér nagysága is döntően befolyásolja ezt a kérdést, milyen erővel és milyen képességekkel vehet részt a munkás a kultúrmozgalomban. A legszerűesebb igények mellett is kell, hogy költségvetésben valami minimális felesleg álljon rendelkezésre, ha szabad idejét kultúrmunkára akarja fordítani. Ha most már látjuk, hogy a kultúrmunka egész megindulása, szélessége, mélysége, intenzitása, a legszorosabban függ a munkaidő, munkabér, munkaviszonyok kérdéseitől, akkor rögtön látjuk, milyen utópia a kultúrának politikamentes elképzelése. Látjuk, hogy a munkás, aki nem vesz részt teljes erejével a munkásosztály politikai és gazdasági harcáiban, nem akarhatja komolyan a munkáskultúrát, a munkásság kulturális életszínvonalának emelkedését. Nem mert kitérni azoknak az anyagi előfeltételeknek kiharcolása elől, melyek a munkáskultúrát lehetővé teszik.³⁹

A 100 % a K. M. P. álláspontjának megfelelően a munkáskultúrának a politikai lól való elválaszthatatlanságát hirdette, általában a párt irányelveit követte. Ennek megfelelően hibái és eredményei nem tértek el lényegesen a párt erőnyeitől és hibáitól.⁴⁰

A Szociáldemokrata Párt és Szakszervezeti Tanács a fővárosban és a vidéken hathetes és fél éves szemináriumokat szervezett munkások számára. Ezenkívül tudományos ismeretterjesztő előadásokat, múzeumlátogatásokat és tanulmányi kirándulásokat is szervezett. A téli hónapokban kultúrestek keretében irodalmi és művészeti kérdésekkel is foglalkoztak.

A Szociáldemokrata Pártban felmerült egy munkásegyletem létrehozásának gondolata is. Ezt azonban megvalósítani nem tudták.⁴¹

A Szociáldemokrata Párt irányításával szervezett tudományos ismeretterjesztés azonban sok esetben nem a marxista világnézet alapján folyt. Ezt bizonyítja Dr. Czákó Ambrónak a Szociáldemokrata Párt folyóiratában a „Szocializmusban” ezzel a kérdéssel kapcsolatban megjelent cikke. Ebben a cikkben a szerző azt a közismert oportunistá álláspontot fejtegeti, amely szerint a marxista filozófiának és a természettudományoknak egymáshoz semmi köze nincs. „Szomorú látvány — írja Czákó Ambró —, amikor a természettudományi előadó minduntalan kapitalizmust megkiszakmányolást emleget s mivel hallott valamit harangozni a történelmi materializ-

39. Németh Lajos: Kultúra és politika. 100 %, 1928. ápr. I. évf. 7. sz.

40. Sertfőző Lajos: A KMP tevékenysége a munkáskultúra- és sportmozgalomban (1925-1946). Bpest, 1963. 15. oldal.

41. Rácz Gyula: „Az iskolán kívüli oktatás”. Szocializmus 1924. 5. sz.

42. Czákó Ambró: „A munkás továbbképzés kérdésehez”. Szocializmus. 1924. 8. szám.

musról, fő kötelességének tartja, hogy **materialista** világnézetéről biztosítsa a hallgatóságát. Szegény nem tudja, hogy a kettőnek egymáshoz semmi köze, sőt, hogy a szocializmus lényegileg idealisztikus mozgalom s hallgatóságának érettebb része is ilyennek fogja föl s fölöttébb bosszankodik az előadó elvtárs elmaradottságán.”⁴²

Czakó Ambrónak, a teológusból lett „munkáspropagandistának” felháborodása egyébként azt is bizonyítja, hogy a Szociáldemokrata Párt által szervezett előadások egy részét a Kommunisták Pártjához és a baloldali ellenzékhez tartozó, materialista világnézet alapján álló előadók tartották.

A munkások szabad idejének kulturált felhasználásában nagy szerepet játszott az olvasás és az ezt elősegítő Munkáskönyvtárak. A szervezett munkások tudásvágya jóval felette állt az osztályatlagnak. 1927-ben 39 budapesti és 23 vidéki, összesen 57 szakszervezeti könyvtár működött. Budapesten 95 337, vidéken 42 804, összesen 138 141 könyvből álló állománnyal. Legnagyobb könyvtár Budapesten a vasmunkások szakszervezetében volt. Ez a könyvtár 15 721 könyvvel rendelkezett. 1927-ben az olvasott könyvek száma Budapesten 163 967, vidéken 70 645, összesen 234 612.⁴³

A vasas-szakszervezet 1939-40 évi szemináriumainak 151 résztvevője közül 90 hallgató gyűjtött könyvet.

Az olvasás jelentőségét világítja meg az a tény, hogy amikor megkérdezték ezt a 151 hallgatót, hogyan és milyen módon jutott el a munkásmozgalomhoz, 22 munkás azt válaszolta, hogy olvasmányai győzték meg arról, hogy csatlakoznia kell a munkásmozgalomhoz.⁴⁴

A szakszervezetekben a munkások technikai színvonalát emelő ismeretterjesztő előadásokat is tartottak. Ezeknek a száma azonban nagyon alacsony volt. Az 1928-29-es évben például 152 műszaki-technikai tárgyú előadás volt a szakszervezetekben. A legtöbb ilyen előadást a famunkások, a nyomdászok, az építőmunkások és a könyvkötők tartották.

Egyes szakszervezetek az előadásokon kívül többhónapos tanfolyamokat is szerveztek.⁴⁵

Ez a néhány kiragadott adat elgendő annak bizonyítására, hogy a szabad idő a munkásmozgalom és elsősorban a kommunista párt irányításával kapitalista körülmények között is szerepet játszik a munkások kulturális-technikai színvonalának emelkedésében. A munkásmozgalom és a párt kulturális törekvései a kapitalizmus és fasizmus körülményei között nem foghatták át az egész munkáosztályt. Ennek ellenére a munkásoknak a tökéletől kiharcolt szabad ideje és e szabad időben kibontakozott kulturális tevékenység eredményei egyik alapját képezték annak, hogy a fel szabadulás után a párt megfelelő káderekkel rendelkezett az előtte álló hatalmas feladatok megvalósításában.

43. Társadalmi lexikon. Id. kérd. 495. oldal.

44. Szilágyi János: Munkáskönyvtárunk általános műveltségi helyzete 1919-1945 között. Epest. 1964. 47. oldal.

45. Illyefalvi I. Lajos: A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. Epest, 1930. 604. oldal

Paku Imre

A mai magyar novella

Irodalmunk történetének egyik szép ténye: a novella virágzó műfaj, s az utóbbi másfél évszázad folyamán állandóan és magas szinten jelentkezik csaknem valamennyi írónk munkásságában. A mi novellairásunk eredete különbözik a nyugati irodalmakétól: a magyar novella elsősorban lírai eredetű, a dalforma, a dalpszüché ment át a novellába: a hasonlóság e tekintetben kézenfekvő; nép- és műköltészetünk az élményeket többnyire megjeleníti vagy leírja, a képek, jelenetek bizonyos epikai magot foglalnak magukban. Másik vonatkozás is lírai eredet mellett tanúsodik: az esetek, események, alakok, helyzetek újdonság volta, egyedisége olyan élményt jelent, amit azonnal és kerekdeden, röviden és összefogottan el kell mondania az írónak. A balladás-drámaiás tömörítés szintén lírai jellemvonásokra vezethető vissza. Kezdetben természetesen találkozhatunk meseci, regei, anekdotai eredetű novellákkal, új cselekményekkel. Az anekdota uralkodó elemévé vált novellairásunknak, csupán mostanában kezd jelentősége hanyatlani, de a lírai jellemvonás még legújabb novelláinkból is kimutatható.

Rendszerint valamilyen történelmi korszak előkészítője vagy éppen kifejezője novellairásunk főlemelkedése: virágkora tehát összeesik szellemi, politikai, világnézeti, gazdasági vagy társadalmi mozgalom, újítás, reform, forradalmasítás fejlődésmenetével. Csaknem törvényszerű tény: a magyar novella beszél el a történelmi-társadalmi események újabb megújabb változatait, fordulóit, buktatóit. A műfaj eredeti elnevezésének értelmében (a novella — újdonság, újság) mindig új, meglepő váratlan események megörökítője, rögzíti a társadalom szenzációit; megrajzolja a társadalmi osztályok (tőkés-vagyonos rend, polgárság, munkásság, parasztság) képviselőinek arcképét, jellemét; feltárja az indulatokat, feszültségeket, szorongásokat; följegyzi a megfelelő nyelvi állapotokat; mérlegeli a művelődés tartalmát: mindezeket pedig valóban csak újdonság mivoltuk alapján ragadja meg.

Novellairásunk gazdagságát, összetettségét, tartalmi és művészi színvonalát általában öt nagy novellairó-egyéniesség munkássága határozza meg, hasonlóan e műfaj sajátos magyaros jellegét is, Jókai Mór (1825—1904)

bőséges, nagyvonalú novelláírása valóban az a bőségszaru, amelyből kifogyhatatlanul árad valamennyi műfaji típus, az ő novellisztikája mind tartalmára (felöleli a magyarság és a világmindenség élet-megnyilvánulásait), mind pedig művészi színvonalára nézve (változatosság, életesség, cselekményesség, emelkedett előadásmód) az egyetemesség jegyében keletkezett, bomlott színes változatokra, elevenségüknél fogva mindmáig újdonságként hatnak: téma és stílus tekintetében minden benne rejlik ebben a gazdagságban.

Mikszáth Kálmán (1847—1910) világa valamivel szűkebb ugyan, de összes vonatkozásában mélyebb, emberibb, életközelibb, mint nagy elődjéé, képzelete sem csapong a végtelen felé, valóságához kötötten alkot. Mikszáth ezek szerint mindent jobban látott; éles körvonalakat vont; kedélyvilágának széles fokozatai miatt terjedelmes; indulatelemei élesek, metszőek, vágósak; alaklátása valószerű és bő változatokat és tarka színeket tár fel: éltető eleme az anekdota, emellett társadalomszemlélete foglal el nagyobb helyet novelláinak cselekményében. A letűnő vagy fellépő társadalmi egyedeket nagyszerűen, többnyire satirikusan, jeleníti meg; ismeri a nagy látszatok ürességét, meddőségét, nála a fény, a pompa voltaképpen szegényedést jelent; az uralkodó társadalom hiúságát, műveletlenségét és vele járó tragikus bukást ő Jókainál hatásosabban érzékeltette és őszintébben ítélkezett felőle. A társadalmi elbizonytalanodás vagy a felemelkedés indító okait elsőnek ismerte meg annak jelentősége szerint. Parasztabrázolója utat nyitott az égető vagyoni és társadalmi követelmények számára: az ő parasztjai nem együgyű bábok, vagy neveltséges figurák, mert megejtő sorukban a nemzet jövője forog kockán.

Ady Endre (1877—1919.) novelláírását egy nagy belső, lávázó feszültség eredményezte: kényszer szülte számára e műfajt, amit ugyanis verses műfajokban már nem tudott közölni, mindezt áttette cselekménybe, példázó történetekbe; forradalmi költészetének természetes, egyenlő értékű és jelentőségű párja meg azonos arányú művészi tevékenysége az ő elbeszélő prózája (versei és novellái között vagy fölött helyezkedik el publicisztikája). A versek indulati világa, robbanó ereje tárt tehát újabb teret a cselekmények köntösében; a közvetlenebb hang józanító, felvilágosító és mindenkor forradalmasító szándéka, következetes akarata keltette életre sokrétű művészetében e műfajt, a tett és a szándék nagyszerű sürgető, tudatosító példázatait. Az Ady-novella ezek szerint annyi mint, egy cselekményesített, forradalmi költemény, annyi, mint egy írói alakokkal elmondott, példálódó vezércikk: mindegyik egy új szem, egy új ige, egy új jelszó a múlt és jelen átkainak elsőprébe érdekében, a tette mozgósítás éltető tüzei villognak, csapnak magasba bennük.

Móricz Zsigmond (1879—1942) világképe viszont tér és idő vonatkozásában a falu határán túl, valamint az író jelenkorán túl alig terjed, mégis az egész magyarság sorsa, ösztöne rejlik eme szűk keretben. Az élet egyszerű tényeiben a nagy összefüggéseket szinte egyedül ő látta meg és tudta viszonyítani a kicsit a nagyhoz, a jelentéktelent az országos érdekhez. Művészetnek ez önmagában elegendő lett volna, Móricz azonban

mindig teljesedett, haladt az egyéni érdekektől a társadalmi összefüggésekig. Az ő parasztjai meddő, áporodott sorsban tengődnek, vergődnek, létük bizonytalansága, nyomasztó szegénységük, elmaradottságuk mennyi társadalmi-politikai kérdést vetnek felszínre. Az úgynevezett urak, gazdagok, módosabb parasztok helyzete sem derüesebb, felettük is ott borong a hiába való élet áitka. A parasztság felszabadulásra érett helyzete világosan megmutatja annak kétségbevonat értékeit, egész életterejét: az úri-parasztj ellentét mesterséges különbsége nehezít minden kibontakozást, az zárja el az anyagi és szellemi felemelkedés útjait-módjait. Móríc Zsigmond urai és szegényei emberi értékben alig különböznek egymástól: közös tragédiájuk és összeütközésük kicsinyes keretekben zajlik le és csupán a kiváltó indulatok erejének fokozatai szerint különböznek egymástól: az úri osztály fáradt közönye és pillanatnyi, baksisos érdeke valamint a parasztság állandósult krajcáros nyomora meg fokozódott kiszolgáltatottsága teremtette azokat az ismétlődött helyzeteket, amelyeknek ábrázolásában Móríc Zsigmond szinte utolérhetetlen: mindenütt jelen volt, mindenről tudott, tudósított és tudatosított igazi novellairóhoz méltóan. Novellái ma már nemcsak irodalom-, hanem társadalomtörténeti érdekűek, értékűek, mindenekfelett pedig bizonyosságai, tanúságtételei egy írói bátorságnak, merész szókimondásoknak, művészi-eszmei következetességnek. Mindez különösen jellemzi Mórícot életének utolsó két évtizedében, amiközben a társadalmi elnyomás és anyagi kiszolgáltatottság szemmel láthatóan fokozódott hazánkban, mindezek arányában szélesedett írónk szemlélete, ezután már valamennyi elnyomott néposztály (vidéki kispolgár, proletár-értelmiség, falusi nincstelének, törpebirtokosok) szószólója lett. Folyton járta az országot, tudósításai, riportjai, szinte előzményei novelláinak, éppen azért Móríc novellisztikája riportjainak szellemi, művészi folytatása — mindkettőnek líraisága mellett. Az ő gazdag novellatermése nemcsak magasrendű írói teljesítmény, hanem egyúttal bátor politikai tett is, csupán József Attila költészete lehet egykorú megfelelője. Móríc első sorban a szellem szabadságáért küzdött, hiszen több ízben hangoztatta: teljesen lehetetlen embereket társadalmilag-vagyoniilag fölszabadítani, ha azok szellemi vakságban élnek, mint ahogy teljesen képtelenség az érzéki képszerűbe sülyedett, szellemileg vak emberiségnek erkölcsét és művelődését megnemesíteni és számára emberhez méltó társadalmi rendet megszervezni. Az anyagi érdeket, érdekeltséget meg kell előznie bizonyos szellemi szintemelkedésnek, hogy aztán mindkettő párhuzamosan fejlődjék. Nagyszerűen példázza mindezt egyik novellája, az Egyszer jóllakni című, amelynek cselekménye a világgazdasági válság idején, a harmincas évek elején, egy uradalmi munka keretében játszódik le. A kiéhezett, éhbérért dolgozó napszámosok rabszolgamunkája és a fiatal gróf fölénye meg szereleméhsége váltja ki a tragédiát. A megfélemlített parasztleány kését, kénytelen keservében, a hatalom képviselőjének testébe vágja, az osztályáruló csendőerbe, aki rút megalkuvás árán hagyta el sorstársát, hogy az ártatlanok fölött uralkodhassék. Jól mondja Móríc egyik méltatója: „Móríc művészetében mintegy felgyorsul, közvetlenül forradalmivá válik az az indulat, mely Maupassant mord bretonjainak, Tolsztoj fátumos pa-

rasztjainak, a skandinávok parasztjainak, halászsainak szívét feszíti. A magyar novella eddigi legmagasabb csúcsára került 1908. (Hét krajcár) és 1916, a Judit és Eszter és a Szegény emberek megírása idején." Valóban arra az időre esik első novellai korszaka; Móricz mélysége, társadalmi elégedetlensége a húszas és harmincas években bontakozott ki a legnagyobb változatokban: tömör drámák akkor írott novellái, a mindenkori magyar novellairás csúcsteljesítményei ezek, egy művészi-politikai tájékozódás támpontjai. Az utána következő novellairásnak drámai látásmódjában, a szociális kérdések írói megjelenítéseiben, az egymással szembekerült osztályérdekek, lázadó egyének, forradalmi tömegek ábrázolásában meglátni Móricz kezenyomát — mindmáig.

Nagy Lajos (1883—1954.) teremtetten meg az átmenetet a klasszikus és a modern novella között. Valamennyi elődéhez képest ő elméletileg is képezte magát, amikor személyes sorsától ösztönözve, fiatal korától kezdve, fokozatosan elsajátította a tudományos szocializmus tételeit; ez még önmagában elméleti emberré minősíthette volna őt, ha egyszerű származása és állandó kapcsolata a szegények életével nem egészítette volna ki világszemléletét, különösebben 1934-es szovjetunióbeli útja után. A munkásság pártjával való bensőséges kapcsolata meghozta számára azt a fölemelő tudatot, hogy az író, a művész nem áll egyedül harcában: a parasztság és a munkásság érdekazonossága meg a kizsákmányolása két olyan tényező, aminek megszüntetésétől a jövő egyáltalán függhet. Nagy Lajos nemcsak róluk, hanem elsősorban nekik, parasztoknak, munkásoknak írt: írói elvként vallotta az eszköztelenséget; művészi hatását egyszerűségével törekedett elérni; a lemeztelenített valósággal, a póre igazsággal szinte testmelegségig közelítette meg hőseit. Az igazság önmagáért beszél, nem kell lenek tehát kimondásához stilisztikai díszítő elemek. Ő az első szocialista írónk nemcsak e műfajbeli munkásságánál fogva, hanem a vakmerő leleplezés és megalapozott eszmeiség jogán is. Móricz ösztönösen, Nagy Lajos tudatosan lett eszmehirdetővé — novella útján: Nagy Lajos olyan időben élt és dolgozott, amikor mindenki gyanúsnak bizonyult, aki az általánosodó szegénység és szellemi vakság ellen tiltakozni merészelt, márpedig ő mindig megfelelő érvekkel ellentmondott az uralkodó, fasiszta nézeteknek: éppen ezért őt, mint kommunista írókat akarták a harmincas-negyvenes években elnémitani. Írónk azonban mindig s okosan megteremtette magának a nyilvánossághoz vezető utat, közléseinek módjait: saját kiadású lapot indított, ugyancsak saját kiadású könyveivel házalt, holott csak létbizonytalansága volt állandóbb és nagyobb tettekre készségénél. Mindenütt ott lenni, ahol baj mutatkozott; jól tudta, hogy a téma ott is megtalálja őt. Az élet minden parányi jelenségében meglátta az egyetemes, mélyreható válságokat, ferdeségeket, hibákat. Több száz novellája tanúskodik róla: Nagy Lajos társadalomszemlélete, a sokrétű, mindenre kiterjedő, szocialista világnézet emberies öntudatot sugárzó nemes művészetet teremtett. Annyira egyéni ő, hogy művei apró részletek alapján is azonnal fölismerhetők, annyira természetes és egynemű bármelyik közlésmódja, hogy mindenkor mellette vall. A szegénység egyetemes érdeke leginkább a Tanyai történet című el-

beszéléséből derül ki: a szegénység önmagában vétek és kárhozatos állapot, — így ítélik azt meg a hatalom képviselői, a falusi csendőrök: a szegény ember, ha egyáltalán eszik valamit, azt csak lophatta, ez a törvény és fegyelem véleménye. A novella cselekménye szerint egyenruhaadta fölényük gögös tudatában nem a valóságos tettért, hanem vélt sérelmükért verik meg az örökös félelemben élő parasztot: a hatalom keze tehát mindenhová elér és mindenért kíméletlenül lesújt: ám vak és buta valamennyi megnyilvánulása, mert az erőszakot, az igazságtalanságot képviseli. A tűró, szenvedő, röpke örömeiket váró emberek írója Nagy Lajos. Munkássága teremti meg a szocialista realista magyar novellairodalmat: tehetsége kisebb, korlátai nagyobbak bármelyik itt említett kortársáénál, de embersége mélyebb, őszintesége példamutató.

A klasszikusnak és modernnek mondott novella-megkülönböztetésnek érvényét történetesen Nagy Lajos törte meg: éppen ezért kétféle novellafajtáról beszélhetünk ezután: Jókai, Mikszáth, Ady minden haladó szellemiségük ellenére polgári izlést elégitettek ki, sok tekintetben Móricz Zsigmond is ide tartozik, jöllehet az ő kritikai realizmusa történetesen a polgárság ellenzésébe ütközött. Ők négyen inkább a polgári novellairást képviselték, megértőik, olvasóik a polgárság sorából kerültek ki. A csúes azonban — Móricz Zsigmond — a szociális lelkiismeretet, társadalmi felelősséget jelenti, s ahogy telik az idő, polgári máza mindjobban lepattog róla. Mint a mai magyar novella közvetlen előzménye, Nagy Lajos novellisztikája, gyökerestől szocialista és realista is egyszersmind; emiatt kell tehát polgári meg szocialista realista novellairást mondanunk a klasszikus vagy a modern helyett. A klasszikus nyugalom, szenttelen szemlélődés mindenkor hiányzott itten tárgyalt novellairóinknál; a modernség viszont tanult fogás, jobbára utánzás és ebben tovább él a polgári szemlélet is. A mai novella modern eszközei tetszetős, külsőséges fogások, lehetnek ugyanakkor divatosak is, de a lényegét a szociális tartalomnak kell jelentenie, ami pedig elsikkad az intellektuális műfogások játékaiban: a novellairás nem lehet mesterkedő játékszabályok tetszselgő alkalma: a novellában az író öncélúan nem ügyeskedhetik, neki embertársairól kell szólni. A játék mindenképpen magánügy — a novella a közügyek műfaja.

Az öt kiemelkedő novellairói nagyságra korlátozott szemlénk azonban felületes volna, ha a velük egyszerre működő kortársak, jelentőségéről, szerepéről véglegesen megfeledkeznénk. Mielőtt neveket és műveket sorakoztatnánk ide, annyit feltétlenül meg kell állapítanunk, hogy ez az öt író mindmáig élő, ható egyéniség, legtöbbben őket olvassák; műveik újabb és újabb kiadásokban jelennek meg. Hatásukat országunk életében — 1945-ben — bekövetkezett politikai-társadalmi változás egyáltalán nem csökkentette, sőt fokozta, hiszen Ady, Móricz, Nagy Lajos novellái azóta érték el valódi megbecsülésüket, műveik azóta jelennek meg a legmagasabb példányszámban.

Az 1945-ös felszabadulás azonban az ő utóéletükben is hozott fordulatot, hiszen eszméik győzelmét hozta meg, ezt a fordulatot közülük csupán Nagy Lajos érte meg, akinek munkássága a változott körülmények

között műfaji váltáson esett át, ezalatt pincenaplót, regényt, önéletrajzot, szindarabot írt, novellát igen keveset, ellenben összegyűjtötte és kiadatta lappangó meg az eddig tiltott műveit; a munkáshatalom méltó módon kitüntette őt, bár a félreértések idején — a személyi kultusz korában — átmenetileg mellőzték.

Jókaitól Nagy Lajosig több novellafajta jelentkezett irodalmunkban más író mesterek gyakorlatában, ezek azonban korántsem bontakoztak ki, nem terjedtek el, pedig még haladó eszméket is képviseltek, társadalmi szemléletük is előre mutatott. Őket és munkásságukat mégis kísérő jelenségeknek kell tekintenünk. Bródy Sándor dajkái, kötőrői; Ambrus Zoltán, Molnár Ferenc fővárosi alakjai; Petelei István, Tömörkény, Móra Ferenc parasztjai és egy sereg novellista ezer meg ezer alakja népesítette be novellairódalmunk világát. Ha a műfaji követelményeket velük szemben szigorúbbra vonjuk, nyomban észlelhetjük, hogy valamilyen nehezék, főlős toldalék gátolja tiszta érvényüket. Az egyiknél túlteng a tájrajz, a másikonál néprajzi adalékok függeszkednek bele a költőiség mezébe, ismét másoknál öncélú társadalomrajz, a szociográfia merevíti az alakokat, tereli félre a cselekményeket. Számos írónk intellektussal, műveltségi alaptényezőkkel igyekszik pótolni az élményt, a novella eredetét elmemunkából veti felszínre, ez utóbbiak kedvelik a szeszélyes formajátékot, a ki- és megmunkált tökéletességet, a tanulható és tanítható mesterfogásokat: az írói munka az ő gyakorlatukban mesterség s nem művészet. Az ő művészi „érzékenységek”-ük messzemenően függetlenedik saját koruk kérdéseitől, társadalmuk életétől; a megszokott általánosságokat, tematikai közhelyeket egyénien változtatják, toldják-foldják. Mindenük az olajozott, tetszelgő stílus, ezért éppen a tökéletesnek ítélt-csodált stíluseszmény következtében — nem kifejezik, hanem eltakarják, fényes mázzal borítják le a lényegét, az írói mondanivaló világnézeti követelményeit. Mindez egy nagyméretű epigonizmust eredményezett, egy olyan általános hasonlóságot, hogy egy-egy adott novellát ki-ki a magáénak vallhat, annyira egyivású.

Sajnos, ez a folyamat mindmáig tart, sőt éppen ez gátolja, hogy novellairásunk ma nem teljesen tölti be eredeti feladatát, egy folyton változó, mélyülő, teljesedő, társadalom ábrázolását, magának a szocializmusnak emberformáló hatását. Mindössze tisztos, kevés számú kivétel általánosítja az előbbi nézet érvényességét. Ady, Móricz, Nagy Lajos korából ismeretes ez a kényelmes társutas (Németh László) magatartás, társadalmi függetlenedés. Helyesen állapította meg róluk Thomas Mann, hogy az ő semlegességük lényegében nem más, mint egy machtgeschützte Innerlichkeit, ama hatalomvédte bensőségesség. Lukács György szerint: „Olyan irodalom ez, amely a hatalomtól nem kíván mást, mint az irodalom és művészet zavartalan életét — ugyanakkor csendesen garantálva, hogy ez az irodalom és művészet sohasem fogja komolyan zavarni az uralkodó hatalmak szándékait.” Ennek az irodalomnak novellisztikájáról fölösleges elmélkednünk, helyette szóljunk egy olyan irányzatról, amely ugyan különösebb elkötelezettséget nem vállalt, de művészi színvonala mellett közbönsen elhaladni nem szabad.

Elsőként Krúdy Gyula (1878—1933) sokrétű, színes és mindig művészi novellisztikáját kell kiemelnünk. Ha Móricz Zsigmondban az ösztönös novellairás csúcsát láttuk, Krúdy Gyulában a művészi novellistát kell párhuzamosan magasra emelnünk. Írónk népszerűsége az utóbbi időben csökkent, de irodalomtörténeti fontosságát ez a jelenség nem csökkentheti. Krúdy általában a térrel és az idővel szabadon bánik, neki sincsenek korlátai, akárcsak a meséknek. A novellacselekmények a félmúlt édes-bús hangulatát lehelik s inkább ez a regényes hangulat az ő valódi hőse, semmint a cselekmény látszólagos főalakja. Alakteremtő, jobban mondva alaklító képzelete csaknem vetekszik Jókaiéval, Krúdy azonban mégis jobban kötődik a valósághoz, amikor az életsorsok, helyzetek egy-egy szakaszát mutatja be. Az ő múltba merülése mindezek ellenére egyáltalán nem jelenti korától való menekülését; fővárosi alakjai, bohémjai nemcsak egy-egy életérzés, sorshelyzet képviselői, hanem valamennyien látott, megélt figurák az író közvetlen környezetéből; lélektani megalapozottságuk, társadalmi helyzetrajzuk jelentik azt az újságot, ami a magyar novellának egyik főkövetelménye. Krúdy novellisztikája megfoghatatlanul gazdag s mint ilyen, huszadik századi irodalmunk eléggé meg nem becsült értéke.

Kosztolányi Dezső (1885—1936) és Babits Mihály (1883—1941) neve nem véletlenül és ebben a sorrendben került egymás mellé. Mindketten hasonlatos novellairányzatot képviseltek, az előbbi nagyobb terjedelemben hagyott hátra novellákat, az utóbbi kevesebbet írt, de átfogóbb szemlélettel szerkesztette e nemű műveit. Kosztolányi a tárcanovellát emelte páratlan művészi magaslatra, a nagy Élet apró jelenségeit, újdonsült eseteit figyelte meg, leste el: a részletek mögé bújt s ott kereste az általános érvényű elmeket, a világ látható részein túl találta meg az Élet lényegét. Módszerében egyaránt helyet kapott a freudizmus és az intellektualizmus, de egyik sem tengett túl az ő gyakorlatában; tehát kikerülte a buktatókat, a látványos pszichologizálást, lellezést és az elvont elmejátékot. Egyik emlékezetes novellája, annak idején újságnovellaként jelent meg, a Fürdés című. Egy vak szerencsétlenség az az eseménykeret, melyben az író hőse tudatának mélyére helyezte el egy apának fia iránt táplált gyűlöletét, ez adott neki akkora erőt, hogy gyermekét öntudatlanul olyan nagy erővel dobta bele a vízbe, hogy az abban végképpen elmerült és egy látszólagos baleset áldozataként meghalt.

Babits Mihály novellaremekei egy mély elme, egy megfigyelő szellemiség cselekményekbe rögzített járását ábrázolják, jelenítik meg. Utánozhatatlan tömörítéssel tudta a cselekményeket összefogni, ugyanakkor fordulatosan bonyolítani. A Hatholdas rózsakert a század elejét keresztmetszetszerűen, kettős nézetben vetíti olvasói képzeletébe, hasonlóan A torony árnyékában, a Karácsonyi Madonnában címűekben is.

Gelléri Andor Endre (1907—1945) az előbbiekhez képest a második Nyugat-nemzedékét képviselte és nem méltatlanul az elődökhöz képest. Sarkadi Imre (1921—1961) viszont Gellérihez viszonyítva jelentette a következő utódokat. Az ő nevük se véletlenül került egymás mellé. Gelléri is és Sarkadi is a kisemberek írója, az előbbi főként az óbudai munká-

sokat, az utóbbi a tisztántúli parasztokat tette meg novellahősöknek, ők ketten eleven szálakkal kapcsolódtak abba a nemes hagyományba, ami a magyar novella itt tárgyalt jellegét jelentette: irodalmunk egész története során főként a kisemberek, az elbukók és megalázottak életsorsának tükröztetése volt, s a novellában egyik megállapítás szerint csak epizódikusan bukkant fel a hősiesség, az emberi nagyratörés példája. Nos, Gelléri Andor Endre az Ukránok kivégzése címűben és több más novellájában a szocialista hősiességet középpontba tudta helyezni: a Sallai és Fürts kegyetlen kivégzését tudatosító, áttételesen szerkesztett elbeszélése nemcsak írói elkötelezettséget példázott, hanem olyan művészi bátorságot is, ami egy Móriczot vagy egy Nagy Lajost jellemzett a maga idejében. Sarkadi Imre nemcsak A szökevényben, hanem a Kútban is megalkotta azt a pozitív hőst, kinek képe eltűnt a felszabadulás után keletkezett novelláink nagy tömegében, akinek jellemvonását pedig az idő és a társadalmi fejlődés egyaránt fölmutatta.

Ady, Móricz, Nagy Lajos novellisztikája nem felelhetett valamennyi felvetődő kérdésre, az utódok és még a kortársak elé pedig ilyen kérdések meredtek: „... kiknek az érdekét szolgálja s meddig tarthat az erőszak, a terror, a szabadságjogok hiánya? mi lesz a parasztsággal s a földmunkássággal? s a társadalom társadalmon kívüli rétegeivel, becsületes munkásokkal, munkanélküliekkel, csavargókkal? s mi lesz az értelmiséggel s általában véve az egész társadalommal?”

Kérdések, mikre a munkásírók igyekeztek nyomban felelni. Az úgynevezett urbánus meg a népi írók is mással voltak „elfoglalva”, nem válasszoltak. A népiesek közül Veres Péter novellái a parasztság helyzetét föltárták minden szociográfiai fontoskodás nélkül, a felszabadulás után igazi pozitív munkáshóst ő teremtetett a Próbátételben. Nem hallgathatjuk el Kassák Lajos jelentőségét sem, a munkássors a fenti kérdések értelmében őt mélyen érintették és igazi élmény erejével fejezte azt ki novellisztikáiban.

Szabó Pál parasztábrázolása őszinte és súlyos helyzeteket tárt föl és bizonyos költőiséget sem mellőzött, sőt kedvelte azt, ami műveinek irodalmi értékét nagyon megemelte.

Illés Endre, Déry Tibor, Németh László, Örkény István, Kamondy László, Szakonyi Károly és Galambos Lajos: olykor-olykor ki-ki közeledik korunk nagy átfogó kérdéseihez, de az igazi nagy novellát lényegében egyikük sem írta még meg a mi szempontjaink szerint. Déry Tibor kerülgeti a kérdéseket, a többiek többnyire elkerülik, mintha nem is a szocializmus évtizedeit élnék, annyira az előbb érintett machtschützte Innerlichkeit bűvös körében tetszelegnek, előkelően és fölényesen.

Fejes Endre Hazudósa inkább a lumpenproletár típusát, semmint a pozitív hőst egyénítené meg; sikeres művei feszegetik, de csak felületesen, a mai napok kérdéseit.

Mándy Iván a leginkább művész ebben a fősorolásban, a közelmúlt „pesti” eseményeit nála többértően csak Krúdy Gyula tudta megírni; józsefvárosi kisvilágban az egész főváros élete benne rejlik. Mándy az

ötletek, apró emlékek, múltó figurák írója. A film, a mozi, a sport múltját szívesen választja novellái tárgyául. A társadalmon kívüli élők (árusok, kofák, mozisok, lézengők, csavargók) kedvelt alakjai.

Csurka István szereti a különlegességeket, a bizarr, megbotránkoztató eseteket, érdekkeltően tud írni, alakjait is jól látja, színesen jellemzi őket, nyugtalan természet, de ha lehiggadnék, elvesztené kamaszos varázsát.

Moldova Györgyöt valóságérzék és szatirikus, ironikus iz jellemzi, a novellaalkotó elmeket egyenetlenül adagolja; Ő egyenesen keresi, hajszolja a különösséget, a ferdeségeket, hogy eredendő hajlama szerint komoly helyzetképet rajzoljon meg vagy zabolátlanul kacagjon az esetlegességek fölött. Az utóbbi időben oldódott, lazult szerkesztő, összefogó módszere s enyhült szatirikus, ironizáló hajlama is.

Sántha Ferenc komoly kezdeteit komolyabb eredmények követték. Irodalmi közvéleményünk sokat vár és várt tőle, a novellairás műfaji hagyományát és sajátos magyar jellegét ő sajátította el legjobban és egyre emelkedő, egyéni színvonalemelésekkel igazolja mindazt, ami ezzel jár.

Galgóczy Erzsébet a szociográfia és a társadalmi bírálat kettőségében találta meg novellisztikájának forrásvidékét. Komolyságánál csak őszintesége nagyobb, a bátor szókimondásokért vállalja a kockázatot is. Férfias erő és következetesség jellemzi. Aknamező című elbeszélése mind lélektani, mind pedig társadalmi mondanivaló tekintetében kiemeli az író kortársai sorából. Veres Péter után egyébként Galgóczy Erzsébet tudta s tudja észrevétlenül novellái cselekményébe beépíteni a szociográfiai adalékokat vagy az etnográfiai jellegzetességeket.

Lengyel József aránylag későn kapcsolódott be irodalmunk életébe, évtizedeket töltött a Szovjetunióban, miután hazatérhetett. Megjárta a sztálini korszak börtöneit, internálótáborait. A hazai viszonyokat ekkora nagy távollét miatt nem ismerheti, nem magyar témákat dolgoz fel; sőt sorsának megrendítő elemeit kerekíti novellákká. Rengeteg tipikus alakját ismerte meg a szovjet-orosz pártéletnek, mély emberismerete mindenkori helyzetéből adódott, cselekménytársolya kimeríthetetlen, olykor a magyar múltból is merít novellamagvakat. Lengyel József a nemzetközi kommunista mozgalom írója és ebben a magyar nyelven írók élen áll.

Az itt felsoroltak nem meríthetik ki a magyar novellairodalmat, sok név számos művel idesorakoztatható lett volna, a legszélesebb válogatás — és ilyen nálunk gyakran jelenik meg — sem törekedhetne teljességre. Folyóirataink, a Körkép antológia évenként megjelenő kötetei tanúskodnak róla, hogy a magyar novellairás, bár vajúdik az utóbbi évek folyamán, a műfaj művelésének lendülete azonban nem tört meg. Olvasottság tekintetében Jókai, Mikszáth, Ady, Móricz, Nagy Lajos változatlanul az élen állanak, művészetük jelentősége fokozódik folyamatosan és elméleti irányadásuk változatlanul mérvadó.

Fábry Zoltán publicisztikája

Fábrynál a publiciszta szónak kétségkívül sajátos értelme van. A közíró itt mindenkor író! A közírói feladat, a publicisztika Fábrynál: emberi magatartás következménye.

Az írástudó felelőssége felismerésének gyökerei ifjúkora és világháborús olvasmányai élményéig nyúlnak vissza. Nem véletlen, hogy nemzedéktársaival, Illyés Gyulával és Németh Lászlóval együtt a Halottak élén felejthetetlen, feloldhatatlan hatása alá került. Ady szemével nézte a forradalmakat, és a tőle tanult közösségi érzéssel, s „szomorú szemmel” kereste egyéni szorongatott helyzetében az írás gyógyító erejét. A diák Fábry a hazai polgárság hazafias, nacionalista szemléletével nézte az I. világháború eseményeit. A fiatalok idealizmusával vette fel a katonamundért. A katonaevek frontélményei „vizsgáztató” évek voltak a húszéves Fábry számára. Az írókra jellemző figyelő szemmel vallatta az eseményeket, nézett farkasszemet a kegyetlen, a szó szoros értelmében „véres” valósággal.

A benne lévő humánus indította el egyéni útján. E nélkül nem értette volna meg oly mélységesen Ady figyelmeztetését.

1918—1919 eseményeit, bátran mondhatjuk, Ady szemével nézte, benne Ady forradalmát látta.

Betegsége miatt otthon gyógyulást keresve egyszer csak országhatáron kívül rekesztettnek találta magát. Humánuma tiltakozott a legyőzöttekkel szemben elkövetett igazságtalanságok ellen. Magára maradt. A diákkori Magyarország nem volt többé, a megmaradt Magyarországtól nemcsak a felállított határsorompók választották el, hanem hatalmas benső tiltakozása a Horthy-Magyarország ellenforradalmi eszméivel és gyakorlatával szemben.

A valóság könyörtelen tényeit nem lehetett meg nem látni, semmibe venni. A fiatalember, aki pedig a fronton zavartalan idillről, szellemi élvezetekről ábrándozott: harcból újra harcba kerül, melyet saját lelkiismerete kényszerít rá. Ez a tudatos vállalkozás szembeállította a fronton szótt, dédelgetett álmaival:

„Én nem ezt akartam . . . Én pihenni akartam, pizok és vér után hazatalálni az intellektuálgönyörhöz, élvezni a kultúrát, irodalmat, művészetet szürcsölni, zenét, mítoszt csiholni. titkot fejteni. Ady kellett és Däubler, Péguy és Trakl, Buber és Claudel, Pahnwitz és Füst Milán . . . Ezt akartam, ezt élveztem, ez volt az otthonom.” — Így mutatja be a Korparancs címadó, bevezető cikke a háború lövészárkából kikerült gye-

rekembert, a fiatal Fábryt. És a cikk tovább vall: „Mindennél szebb és jobb dolog volt egy Mechtilde Lichnowszky agymuzsikáját szürcsölni, szavaikat, gondolatait ízlelni, a nyelvet hozzá idomítani, de a valóság, amely helyhez és időhöz van kötve, a valóság, amely egy lépésre kezdődik, melyet ha a szemem, szám, orrom szabályosan funkcionál, észre kell venni, . . . a valóság a nyelvembe szűrte, a szemembe tépett, más hangra, más látásra kényszerített. Valóságot néztem és valóságot láttam: kapitalizmust és imperializmust, munkátlanságot és részvénykonferenciát, éhséget és polóklubot, okokat és összefüggéseket, mikről azelőtt fogalmam sem volt.”

Fábry ekkor válik azzá, akinek ma is ismerjük:

„. . . a harcos író: a kellemetlen, a kényelmetlen kortárs, a kor parancsra figyelmeztető és felelősségre vonó, az állásfoglalás, az ellenőrzés a meggyőződés egyoldalú fanatikusa. Író, aki nem akar mint író elkülönülni, aki nem bújik a hiúság és a szellemi arisztokratizmus gyanús védpajzsa mögé, de aki . . . tudatosan is részt akar venni a történesekben.”

„Vége az önmarcangolásnak — kezdődik az élet”. Maga Fábry arról az új állapotról a „Magyar köszönet” című cikkében így vallott: „Szobám négy fala hihetetlenül kitágult: a világ szociális valóságát éltem, a marxizmus szemével és az intellektuel korparancsát jelentettem: változni és változtatni. És változtam és változtattam”.

Neve megjelenik a 20-as években már „a legszínvonalasabb aktivista ujságok”: a Kassai Napló, a Reggel hasábjain. — A Kassai Napló Fábry munkássága idején nivós folyóirat hiányában a vasárnapi mellékletével a „Kassai Napló Vasárnapja”-val publikációs lehetőséget biztosított Darkó István, Győri Dezső, Komlós Aladár és mások mellett Fábry Zoltánnak is. A Reggel ugyancsak a 20-as évek derekán vált jelentőssé írógárdája miatt. Fábry visszaemlékezve írja róla: „. . . a csakugyan balra tolódottak cikkei is megjelenhetnek” a Reggelben.

A Fábryt nem ismerő olvasó előtt talán azzal jellemezhetnénk Fábryt általágosságban: a nemzet hazai irodalmáról politikai határmegvonások miatt elszakítva, provinciálisnak tetsző világában írói vállalkozásának első percétől kezdve egyetemességre törekszik. Ennek a törekvésnek az Ady líráján keresztül megismert humánus az alapja. Ebben a törekvésben, a nacionalizmus és a fasizmus elleni harcban talált rá a szocializmusra. Ennek fegyverzetében harcolt. Ennek a törekvésnek mélyeséges erkölcsi alapja van, amit mint író, Fábry elsősorban magától követel. Gyakorlati megfogalmazása a „vox humana”.

Mindenekelőtt kérlelhetetlen magatartást jelent ez magával szemben. Fábry felismert hivatástudatból nem nősül meg: figyelmeztetni, ha kell kiáltani kisebbséggé lett népe és odaát az uralkodó osztálytól meggyötört nemzete helyett, mert aki néma: erkölcsi hitelét veszti.

Mindez Fábry írásainak eszmei tartalmát jelenti. Hogy ez a tartalom milyen műfajokban valósult meg, arról így ír B. Nagy László:

„Fábry-írások rendkívül széles skálán helyezkednek el, a glosszától a több íves történelmi-politikai tanulmányig, az irodalmi recenziótól

az esztétikai problémák — nemrégiben a sematizmus — elemzéséig. Alkati adottságokon túl ez a helyzet parancs is volt: egyszerre kellett alapoznia és színvonalat védenie, egy kisebbségi irodalom kritikusaként működni és száműzött gondolatok folytonosságát biztosítania, írásainak javát történelmi esszének minősítenék. Ez elég széles meghatározásnak tetszik ahhoz, hogy az alkalmi cikkek bölcselerei, kezdeményei, fölismerései, ne legyenek vele ellentétesek, a „gondolati közírás” motívuma is helyet kapjon és a szorosabban vett irodalmi tárgyú művek se essenek ki belőle”.

Fábry írásainak egyik minduntalan visszatérő motívuma, alapgondolata az, hogy a perifériák irodalmában, így különösképpen a szlovákiai magyar irodalomban magasabb küldetést, kapcsolatot, hidat lát az európai, az emberi irodalom felé.

1925-ben ezt írja: „A jövő felelősségét a perifériák hordozzák. Mind azt, amit az anyaország elmulasztott, a perifériák hivatottak jóvátenni az ő adottságuknál fogva. Minket többé nem bélyegezhet a Budapesti Hírlap — írja Fábry. Mi túlnőttünk a pesti nemzetiszín és üzleti divaton. Mi tovább akarunk jutni, tovább merünk menni, mi messzebb járunk. Mi a magyarokon túl, az emberrel akarunk kezét fogni.”

Fábry két küldetést töltött be. Összegezte és közvetítette a szlovákiai magyar irodalmat a perifériai magyarság felé, és ezzel segítette, éltető impulzusokat adott a szlovákiai irodalomnak is. Ezzel támogatta a perifériák haladó küldetését, hidat épített az európai haladó kultúrközösség felé.

Fábry rendszeresen foglalkozik a szlovenszkói magyar irodalommal. Évente leméri, kimutatja annak fejlődését, vonalát. Többször foglalkozik Kassák Lajossal, Márai Sándorral, Mécs Lászlóval, akik induláskor ígéretnek mutatkoztak. Fábry tudatosítja, hogy a kor ámitó, álomba ringató és menekülő irodalmával szemben az osztályharc egyetlen lehetséges formája az irodalom.

1929-ben a Korunk hasábjain így ír: „A regösöknek nem kapufélfákat kell lerajzolni, de nyomort hallgatni, nyomorstatistikát felvenni és okosképű gyerekarccal és bazsalikommenyecskék helyett a regösnaplóba bevezetni: ugyan hány gazdasági sztrájk is volt az idén Szlovenszkón és ugyan miért?... Ez lenne az út, ez lenne a megváltás”. (Fábry: Etnográfiai szocializmus, Korunk.)

A másik mindig újra felbukkanó motívum a Fábry-írásokban: a nemzet fenntartásának és a nemzeti élet megőrzésének problémája. Fábry a demokratikus elvek hirdetője, így a kisebbségi magyarság helyzetének a megítélésben is ebből indul ki. Lehet, olykor kissé nemzetiségi követeléseivel erősen hat, de kora ezt meg is követeli. Fábry mindig a valót vetíti ki és a demokrácia jogainak az alapján a jogosat követeli. A magyar nemzeti eszméket nem helyezte a dolgozók érdekei elé, ellenkezőleg, nemzeti elveit is humanizmusa határozta meg, ezen keresztül szemlélte a szlovákiai magyarság helyzetét.

A nemzet belső élete is visszhangra talál Fábry írásaiban. Egy nemzet kultúrájának és életerejének fokmérője a nyelv. Amikor egy nemzet nyelve megromlik, kultúrája csökken, kihalóban van. „A nyelv életalapja

megrendült, a magyar élet megszűkült, lehetőségei összezsugorodtak” — állapítja meg Fábry, amikor egy gyerek szájából idegen szavakkal tűzdelt magyar beszédet hall. Analizáló, kutató írásai itt is mélyre hatolnak. Okokat és következményeket állít szembe olykor erősebben, mint ahogyan az akkori fülek hozzá voltak szokva, de Fábry meg nem alkuvása, igazságkeresése és igazságszólása ezen a téren is érvényesül. A hibát természetesen nemcsak a körülfogó világban keresi, de okolja a nemzet, a nép magatartását is. Ezt írja: „A veszély magva bennünk van: dermedtségünkben, beletörődöttségünkben és szorongó gyávaságunkban”. (Fábry: Fegyver s vitéz ellen.)

Fábry a meggyőzés tisztaságával, belső meggyződésének demokratikus szókimondásával példáz és tesz eleget írói kötelességének. Megtörténik, hogy tollának hegye olykor erősebben fog, szava élesebben vág, hogy nyugtalan, de mindez szilárd meggyződéséből és a jövőbe vetett hitéből ered. „Volt egy álmunk, volt egy hitünk, mi leszünk az új magyar élet csirái és sürgetői, Európát, a változást jelentő humánium, kultúra és szociális periféria rohamcsapatai..” (Fábry: Felvidéki szellem.)

Szinte felhorkan, amikor 1933 őszén a kassai színházban a helyreigazító magyar nyelvű feliratokat leragasztva találja. Demokráciában ez népellenes intézkedés. „A szociáldemokrácia a magyar kisebbségvédelem terén is levizsgázott”. (Fábry: Korparancs.) — állapítja meg.

A kizsákmányolás, a kapitalizmus elleni harc a 20-as évektől kezdve alapvető, átfogó elv Fábry publicisztikájában. Összefoglalóan így jellemezhetnénk: az osztályharcos irodalom követelése. Fábry határozottan elutasít minden másfajta irodalmat, mindazt, ami nem segíti közvetlenül a népnek, a munkásosztálynak a kizsákmányolás és a tőke ellen folytatott küzdelmét

„Mi nem élünk Faremidóban és nem vagyunk sem rómaiak, sem görögök és nem látjuk többé a középkori szerzeteseket. Cizelláló barátok mi már nem lehetünk, aranykorról, ezüstkorról mi nem tudunk, párhuzamot sem keresünk és sem hősök, sem „írók” nem akarunk lenni. Kortársak vagyunk, akik tényeket láttunk, hirdető munkások vagyunk, akik tényeket közvetítünk. Nem vagyunk, nem lehetünk csodavárók, tíz egy-néhány év sebét hordozzuk: milliók közös életét. Mi nem félünk attól, hogy megszűnünk írók lenni, mert a „korszerűt”, a harcot választottuk. A „beszéd kedvéért” le kell mondanunk az „alkotásról”, mert hallgatni nem tudunk, mert elefántcsonttoronyról hallani nem akarunk. Barbárok vagyunk, közönségesek, szürkék és fütyülünk az „ezüstkorra”, az „új zsúfoltizú fellobbanásra”, mert tudjuk, mit jelent. Mérget, kerítést, hazug játékot, halálszépítést”.

A szocialista, kommunista íróvá vált Fábry közíró tevékenységének leghűbb tükre, leggazdagabb területe a következő sajtóorgánumok voltak: Az Út, a Korunk, a Magyar Nép.

Az Útban az eredetileg meghirdetett kultúrpolitikai célkitűzések háttérbe szorultak és az aktuális politikai kérdések egyre jobban előtérbe kerültek. A szerkesztő Fábry írásai híven tükrözik ezt az eltolódást. A

folyóirat 1931-ben indul meg. Fábry határozott világnézete, pártos művésze itt válik a legélesebbé s legnyíltabbá. Kora társadalmát, a fasizálódó rendszert nyíltan támadja. Irodalomkritikai cikket keveset találni a lapban. Az Út egyik számában Kodolányi János írói magatartása ellen kel ki, aki proletárirónak vallja magát, de nem vállalja az ezzel járó kötelességeket és nehézségeket. Csalódottan ír Illyés Gyuláról, aki nem hagyta ott annak idején a Nyugatot. Fábry általában a Nyugat íróit, költőit többé-kevésbé mind elítélte és az egy Ady Endrén kívül alig akadt író, akit elismert volna. Fábry nem ismer félig elhatározott, félig a szocializmus, a proletárirátus ügyét szolgáló írókat és félértékű műveket. Egész író, egész embert, egészen a munkásosztály érdekét szolgáló munkát követel. Nála elsősorban a mű tartalma, mondanivalója, az írónak a szegénység, a munkásság és az emberség mellett tett hitvallása jelenti a fokmérőt.

Ez a kritikusi magatartás az akkori viszonyokban gyökerezik, és teljes egészében ma már nem helytálló. Fábry maga is tudja ezt, s a kritikát is ő maga írja le erről a korszakról:

„A húszas években a szocialista irodalom rohamcsapatai voltunk. Sose járt úton kellett csapást vágni, utat hasítani, kontúrokat kirajzolni, alapot rakni, és harc közben bizony néha melléfogtunk. A fürdővízzel együtt sokszor kiöntöttük a gyereket is. Utána a gyereket kellett megkeresni és jogaiba visszahelyezni. Egyetlenegy példa: Ivan Olbracht Annáját példává fokoztuk, de ugyanakkor, egy lélegzet alatt ezt mondtuk: „És ez mindenestre több, mint amikor az osztálybéke nagyobb dicsőségére Marikák énekelnek és halnak, és Édes Annák vergődései csiklandoznak szívdöglesztően írók és nyájas olvasót” (Korunk 1930). Ez a hangvétel már tegnap is demagógiaterhes volt. De akkoriban erre nem volt fülünk. Most megjelent könyvemben (Kúria, kvaterka. kultúra) írom visszanezélőn: „Amit később a fasizmus fő ismérveként átkoztunk és pellengéreztünk — a kizárólagosságot és tekintetnélküliséget —, azt igazunk tudatában, tiszta szívvel korparancsként gyakoroltunk”. A hangsúly a tiszta szíven van. Ez adott szociológiai és történelmi felmentvényt, de az esztétikai elmarasztalást ez semmiképp sem hatálytalánítja”.

Ez a kritika azonban csak most hangozhat el. Akkor, a nyomor, a kizsákmányolás tetőfokán Fábry világosan, félreérthetetlenül megfogalmazza a marxizmushoz eljutott, a valóságra döbbsen harcos író feladatát:

„Az osztályharcos író első feladata: a kapitalizmus leleplezése, ideológiai frontjának felgöngyölítése. Fel kell fedni az élet, a társadalom, a hatalom, a művészetek, a jog és tudomány mai kapitalista osztályjellegét. Vissza kell nyúlni a dolgok forrásához, összefüggéseket maradéktalanul feltárni, hazug illúziókat lerombolni. Az írónak tudatosítani kell a veszélyeket, a reakció, az osztályellenség sakkhúzásairól tiszta képet kell szállítani. Az árulókat és menekülőket kiméltlenül pellengérezni, a harc értelmét tiszta ideológiával alátámasztani és korszerű megismeréseket szállítani”.

Fábry az itt idézett krédót 1931-ben egy olyan vándorelőadáson hirdette meg, amellyel a csehszlovákiai magyarságnak úgyszólván minden

kultúrhelyén fellépett. Ez az előadás „Író és osztályharc” címen 1934-ben a Korparancsban nyomtatásban is megjelent.

A kizsákmányolást leleplező Fábry-írások közül „Az éhség legendája” a legjelentősebb, legemlékezetesebb. A nyomorban fetregő Kárpát-Ukrajnáról 1932-ben született meg ez a megdöbbentő dokumentum-írás, amely a vérlázító riport, a szenvedélyes vádirat és a gyilkos gúnyval átitatott pamflet együttes hatásával rázza meg még ma is az olvasót.

„Ungvár városának valamikor disznótenyészdéje volt, ott álltak az Ung partján sorban a disznóólak jó karban, fehéren, higiéniakusan. Amikor a disznókat kihurcolták, düledező lakásaikat átengedték — embereknek. Ma ezek a disznóólak: piszok- és nyomortanyák, tífusz- és tuberkulózis-telepek: munkanélküliek utolsó menedékhelyei. Disznóól havi 15 Kc bérért. Egy egész utca. Szűk, egy méter széles utca. A „házak” magassága szintén egy méter. Hogy ember élhessen bennünk, le kell ásni a föld alá. A „ház” rongyokból tömött résekből áll. A tetőn és bent összelopott kátránypapírdarabok, hogy a felülről csöpögő vizet felfogják. De hiába minden. Hiába kátránypapír, tömött rések, a földön a rossz lavórok és konzervdobozok, a víz csöpög felülről és szivárog alulról . . .”

A nincstelenséggel és betegséggel küzdő „stéssi remete” saját költésén kiadta az elkobzott „éhség legendája”-t. Vádoló fehér lapokkal, amelyekről az igazságot hirdető betűt a gyáva barbárság parancsolta le. És Fábry ezt a megnémített, fehér papírfüzetet megfelelő ajánlásokkal — a „Demokrácia legendája” címmel — elküldte az összes bel- és külföldi illetékeseknek; elsősorban a tetten ért demokrácia hazai „representatívusainak”: Masaryktól kezdve egészen az úrimagyar Szüllő Gézáig.

„Az éhség legendája”-nak elkobzása nem volt sem az első, sem az utolsó olyan „retorzió”, amelyet Fábry ellen a rendszer és az uralkodó burzsoázia alkalmazott.

Sajtópereket, meghurcolásokat, az egzisztenciára, a puszta létre törő bojkottokat és blokádot szervez a „Szlovenszko réme” ellen a burzsoázia. Gyűlölet és düh csap Fábry felé ennek az osztálynak minden tájáról. Magától értetődően gyűlöli a tőkés: a verhovinai erdőtulajdonos vagy a fegyvergyári részvényes. De ugyanúgy gyűlöli az értelmiségi „széplélek”, a szociális reformokra „megértéssel” néző liberális és az elégedetlenségét és lelkiismeretlenségét bölcsen egyensúlyozni tudó szociáldemokrata. Gyűlölik, mert ő belát gyáva és számító lelkükbe, szemükbe mondja és világgá kiáltja az ámulást, amelyet saját lelkiismeretük és e társadalom ellen követnek el. És a legádázabbul, a legfeketébb gyűlölettel a renegátok, a haladás ügyének hűtlen elárulói, a tegnapi progresszívek és talmi marxisták gyűlölik Fábryt. Akik ellen az „Írástudók árulása”-t írja, akik „elgyávultak, mert a legkritikusabb időpontban nem velünk és nem a mi nyelvünkön szólnak”. Gyűlöli Fábryt az úri magyar, az ellenzéki politikus, mert Fábry a magyar egység helyett két kultúrát — és két nemzetet hirdet és Magyarországból nem a revizionista szölamokra, hanem József Attila hangjára figyel fel. Gyűlöli az aktivista magyar, aki bármelyik pillanatban hajlandó egy tál lencséért eladni a magyarságát és

az egész csehszlovákiai magyarságot; aki megrendelésre „magyarul beszélő csehszlovákokat” vagy „csehszlovák-magyarokat” szállít és nem érti meg Fábry kisebbségvédelmi „okvetetlenkedéseit”, felháborodott tiltakozásait és „különvéleményét”, amikor Kassáról eltávolítják a magyar feliratokat és kiseprűzik a magyar szót.

A kizsákmányolás leleplezése mellett egyre erősödő hang Fábry publicisztikájában a háborúellenesség.

Ezekben az években a Szlovenszko-szerte meghirdetett írói krédó: a kapitalizmus leleplezése, ideológiai frontjának felgöngyölítése — magának Fábrynak a számára már jó ideje nem csupán kitűzött cél, pusztán harci elmélet volt, hanem nap mint nap megvalósított gyakorlat, céltudatosan és megszakítás nélkül folytatott munkaprogram. Már a húszas évek közepétől az esztéta és kritikus Fábry mellett — párhuzamosan vagy sokszor egyidejűleg: egy-egy cikkben, megnyilatkozásában összeolvadva — nagy erővel jelentkezik a kapitalizmus közvetlen, valóság- és eseménytényekkel operáló leleplezője: a publicista Fábry is. A kapitalizmus kintővéseinek, elkendőzött betegség- és halálszimptomáinak: a kizsákmányolásnak, háborúnak és faszizmusnak félelmetes diagnózisaira találunk írásaiban.

„Az Emberek a háborúban” című cikk egy nemzetközi békeszemfényvesztéssel: a Kello-paktummal kapcsolatban már 1928-ban rámutat arra, hogy a kapitalizmus és a háború elkerülhetetlen: „A nagy békeünnepély lezajlott: Kellog-paktum, párizsi örömujjongás. Hiszi mindenki, mert jó hinni, felejteni és megnyugodni — pillanatra. A háború volt, nincs, eltűnt, mint a kámfor. Az igazság azonban kegyetlen dolog és az igazság: cáfolhatatlanul két háború között állunk. 1914-ben volt az egyik A másik? Most írták alá a békét, tehát a Kellog-paktum is lehet és lesz a jövő, a másik világháború magna chartája.”

Fábry világosan fölismeri az új háború lehetőségét, és szenvedélyesen hirdeti és szervezi ellene a toll és szó tiltakozó hadjáratát, offenzíváját: „Itt a szónak van primér-szerepe: hitetni kell, szólni, figyelmeztetni, ágálni, manifesztálni, hangoskodni. A manifesztumnak is megvan a maga missziószerepe. A volt háború embertelenségét először manifesztumok tudatosították.”

A háborúellenes harc a militarizmust szentesítő és az ölést erénnyé emelő faszizmus elleni támadásokban izzik a legmagasabbra Fábry írásaiban. Az egész antifasiszta mozgalom leghatásosabb, legmegrázóbb irodalmi dokumentumai közé tartoznak azok a cikkek, amelyeket egyrészt még a Korparancsban, másrészt az 1937-ben megjelent „Fegyver s vitéz ellen” című könyvében gyűjtött össze. Fasisztaellenes írásai közül talán a legfelejthetlenebb a Dimitrov peréről szóló prózai óda, amelyben a rettenthetetlen bolgár kommunistának hősiességéből és fényes győzelméből a kommunizmus erkölcsi fölényét vezeti le a faszizmussal szemben.

Fábry antifaszizmusának értékelése, elemzése külön fejezetet igényel.

Háborúellenessége, szenvedélyes békevágya áthatja minden írását, egészen napjainkig.

Babits Mihály irodalmi és irodalompolitikai cikkei I.

Keresztúri Dezső a Magyar Klasszikusok Babits-kötetéhez írt bevezető tanulmányában hívta föl a figyelmet arra, hogy Babits az irodalmat mint a kor világszemléleti tükrét vizsgálja. Már abban a korai időszakban is, amikor költészete még a l'art pour l'art eszmei hatása alatt állt, voltak olyan írásai, melyek azt bizonyították, hogy Babits sosem volt teljességgel az „elefántcsonttorony foglya”, hogy a tiszta művészet bástyái mögül sokszor kilépett a küzdő, forradalmi élet porondjára.

A világháború borzalmai ébresztették rá az írástudók felelősségére. Költői, szépírói és kritikusi tevékenysége után kibontakozott irodalom — és kultúrpolitikai, kultúrfilozófiai munkássága is. Később — mint az egyik legrangosabb irodalmi folyóiratunk szerkesztője és az irodalmi élet egyik vezető személyisége — még inkább átértékelte azt a felelősséget, mely reá hárult. Ez a felelősségtudat ösztönözte írásra, és hatotta át írásait, amelyekre fokozottan érvényes az a megállapítás, hogy véleményét világnézete és társadalmi helyzete determinálta. Bár nem volt következetesen idealista, egy szempontban teljességgel az idealizmus hatása alatt állt: hitt abban, hogy az eszméknek döntő szerepük van az életben. Ezért tartotta oly fontos feladatnak a küzdelmet a szellem frontján, a harcot a téves eszmék ellen. S ezt a harcot becsülettel végigküzdötte. A szellem tisztaságának, a kultúra szabadságának, korában a legkövetkezetesebb harcosa volt. Minden írása humanista szándékkal készült, nem öncélúan követelte a kultúra jogait, hanem a szabad kultúra fegyvereivel akart küzdeni a jobb, az emberibb életért. Tévedéseinek oka és gyökere az volt, hogy nem ismerte föl: az osztálytársadalmakban még a kulturális szabadságért sem elégséges csupán kulturális eszközökkel küzdeni.

Már a háború előtti években fölfigyelt azokra az egészségtelen jelenségekre, melyek az Osztrák-Magyar Monarchia kulturális életében megnyilvánultak. Károsnak és veszélyesnek tartotta azt, hogy a tudomány sokszor öncélúvá vált; vagy ambíciókat és nagy energiákat kötött le a társadalmilag teljesen haszontalan és fölösleges kutatás.

A „magántudósok munkássága”, a társadalmilag haszontalan tudás térhódítása után, a mindenféle tudásba, a tudományba vetett hit csökkenése, az „ész trónfosztása” következett. . . . ha nem is világnézeti ok idézte elő a háborút, kellett lenni valaminek a kor világnézetében, ami lehetségessé tette.” — írja a Veszedelmes világnézet c. cikkében. Az okokat keresi, amelyek lehetővé tették a háborút, és csodálkozik, hogy a töme-

gek tűrik ezeket a pusztításokat. Nem ismeri föl azt a tényt, hogy a néptömegeket belekényszerítették a háborúba, hogy a burzsoázia világhatalmi törekvései okozzák a vérontásokat.

A hibás eszméket okolja: „. . .nemcsak a háborús világnézetek, hanem valami fatalisztikus cinizmus, valami rezignált minden-mindegy filozófia: ez a tulajdonképpeni ellenség.” (És nem az uralkodó osztályok néppellenes politikája!) „Ez az a veszedelmes világnézet, ami a háború lehetőségeit segíti. . . Az ellenség neve: anti-intellektualizmus.” — Babits végigtekint az újkori filozófia történetén és úgy látja, hogy minden filozófiai irányzat ezt a szemléletet erősítette: az észben, a megismerésben való kételkedéstől egyenes út vezetett az anti-intellektualizmusig.

A világháború idején — amikor ez a cikk íródott — már az a tény is írói bátorságáról tanúskodik, hogy Babits mert elítélően nyilatkozni a háborúról: „Minden szabadságnak és emberi jognak ez a tökéletes elnyomása” . . .hogyan lehetséges? — kérdi. A valódi okokat nem tudja megtalálni és leleplezni, nem látja meg, hogy az uralkodó osztályok diktatúrája kényszeríti a népeket, hogy eltűrjék a háborút, melynek a legmélyebb oka az, hogy osztálytársadalom van a világon.

Ha a háborút kirobbantó társadalmi okokat nem is tudta megvilágítani, humanizmusról és békeszeretetről bátor tanúbizonyságot tett cikke.

1919 törést okozott Babits életében. A világháború kialakította társadalmi érdeklődését, fokozta aktivitását. Az őszirózsás forradalom idején kiáltványt ír a Hasburgok ellen és követeli a köztársaság kikiáltását. A Tanácsköztársaság idején egyetemi tanár, tagja az írói direktóriumnak: amikor azonban a Tanácsköztársaság forradalmi politikájának eredményeként mélyreható társadalmi változások következnek be az ország életében, Babits fokozatosan visszahúzódik. A Tanácsköztársaság bukása után felindult hangú cikkében magyarázkodik, mentegetőzik akkori szerepe miatt.

Nem Babits az egyetlen, aki a Tanácsköztársaság bukása után meghasonlik. Ennek a magatartásnak okait elemzi Bóka László Kosztolányiról szóló tanulmányában, melynek megállapításai Babits Mihály esetében is teljesen érvényesek. „Íróink többsége a proletárforradalmakat irányító marxista ideológia ismerete nélkül, a forradalmi osztállyal való belső azonosulás lehetősége nélkül, tények előtt behódolva, reménységre gyűltan, érzelmi alapokon csatlakozott a forradalomhoz. A forradalom alatt tett nyilatkozataik sem elvi jellegűek, valami lelkes, filantropikus ellágyulás vagy felszabadult öröm sugárzik belőlük. Mikor azonban a proletárdiktatúra megbukott, az érzelmi fellángolás, mely mögött nem volt szilárd elvi alap, osztályöntudat, munkásmozgalmi gyakorlat, érzelmi visszahatássá torzult.”

Babits szintén érzelmileg csatlakozott a forradalomhoz. A forradalom sok eszmei célkitűzésével elvileg egyetértett, de a végrehajtásból, annak módjaitól, a forradalmi erőszak, — és az osztályharc gyakorlati formáitól megrettent, visszahúzódott. Ez az érzelmi azonosulás nem a proletárdiktatúra bukása után, hanem már a forradalmi erőszaktól való megrettenés idején visszájára fordult. Babits 1919. őszi magatartásának gyökereit már

a nyár idején történő fokozatos visszahúzódásban, kiábrándultságában kell keresnünk, ezért a Tanácsköztársaság bukása után magatartásában árulást látni súlyos tévedés volna. A saját, forradalmak alatti szerepével foglalkozó **Magyar költő 1919-ben c.** cikkében — mely mondanivalójában és stílusában egyaránt a végletek közt hánykodik — fenntartja a háborút elitélő nézeteit, de tiltakozik az ellen, hogy a forradalmat támogatta, vagy a forradalmi eseményekben gyakorlati szerepe lett volna.

Cikkét kiadja az **Élet és irodalom c.** tanulmánykötetében is, mely Babits legpolitikusabb írásait tartalmazza, és szerzőjük ideológiai — és politikai fejlődését is érzékelteti.

A kötet jegyzeteiben Magyarázatot fűz ehhez az írásához. A Tanácsköztársaság bukása utáni hetekben írta ezt a cikket, amikor még „az átélte események és izgalmak közvetlen hatása alatt állt.” Ő is úgy látja: „Bizonyos, hogy már néhány hónap múlva sokban másképp írtam volna meg.”

Vallomás, vers, párbeszédés vita kavargó a cikk soraiban, — bizonyítva Babits fölindult lelkiállapotát. Babits helyzetét az tette rendkívül nehézé, hogy olyan vádak ellen kellett védekeznie, melyek azt rótták föl neki, amitől ő már korábban riadtan elfordult. Hiba lenne, ha ebből a válságos helyzetben íródott cikkből kiragadott és messzemenő következtetéseket vonnánk le. Babits mentegeti, magyarázza szerepét, de az ellenforradalmi rendszer kiszolgálója sosem lett belőle. Nem tagadhatja meg forradalmárságát, mert nem is volt forradalmár. Azt azonban világosan látnunk kell, hogy Babits későbbi következetes forradalomellenességének ez a tragikus élmény az oka.

A forradalmak utáni visszafajtotódottság nem tartott sokáig. Mihelyt a társadalmi helyzet és Babits személyes helyzete valamelyest konszolidálódott, ismét az irodalmi élet legégetőbb kérdéseinek boncolgatásába kezdett. Mi az író feladata a megváltozott világban? Hogyan tud eleget tenni, és eleget tud-e tenni az az író és az irodalom a feladatának? Képes lesz-e az irodalom arra, hogy az emberiség szellemi iránymutatója, vezetője legyen? — Ezeket a kérdéseket vizsgálja cikkeiben, az író és a társadalom, az irodalom és a társadalom viszonya, — ez a témája három nagy tanulmányának.

Az író és az irodalom új feladatának fölismerése először az **Új klasszicizmus felé c.** írásában látható. A háború sok illúziót szétrombolt, de Babits szerint — „A legszönyűbb kiábrándulás a szellemi kultúra értékeibe vetett hit megingása volt.” Ennek következtében az irodalomban is különváltak az aktuális, a korszerű problémák jegyében készült alkotások és az örök emberi igazságokat kifejező művek „Az írónak választania kell az idő és az örökkévalóság, korszerű mondanivaló és az örök emberi közt. A kompromisszum mindinkább lehetetlen. „Babits a világháború után a könyvpiacot előzőnlő, művészileg sekélyes könyvek ízlésromboló hatásától félt. Meggyőződése volt, hogy az irodalomnak nemesebb feladata is van, mint a pillanatnyi szórakozási igények kielégítése.

Külön értéke a rövid cikknek, hogy igen korán reagál a fasizmust előkészítő ideológiák jelentkezésére, a szellemi produktumok devalválódására; arra, hogy: „Az író megszűnt a kor emberideálja lenni, helyére a boxbajnok lépett.” De ennek a szemléletnek a leküzdéséhez a helyes módszereket nem sikerült megtalálnia. A megváltozott korszellem miatt két alternatívát lát: „Vagy egyszerű csatlósi, heroldjai leszünk a korszellem szintjén úszó boxbajnoknak, vagy elismerve a szellem gyengeségét és inferioritását, vagy büszke daccal hátatfordítunk a kornak, alkotásokba menekülünk, melyeknek igazsága mélyebb, mint a kor változó igazságai.”

Babits az utóbbit ajánlja. Nem látja meg, hogy ez a befeléfordulás éppen az általa követelt irodalmi feladat — a társadalmi szellemi és eszmei vezetése — teljesítésében akadályozza meg az írókat. „A kor irányával és érzelmeivel nem törődő alkotások” aligha juthatnak el a kor emberéhez, ezért a művészet elveszítené a kapcsolatát a tömegekkel és megfosztaná az irodalmat attól a lehetőségtől, hogy társadalmi hatóerővé váljék. Tévedése a közvetlen társadalmi harctól való visszahúzódozó, passzív magatartásának szerves következménye volt: a rossz kor elől menekülni akart, ahelyett, hogy harcolt és harcra buzdított volna ellene.

Annak ellenére, hogy a kor elleni nyílt küzdelmet nem vállalta, érdekeit kiszolgálta, hogy megszüntesse az irodalom kettéosztottságát.

Az 1927-ben írott **Kettőszakadt irodalom** c. vitairatában, — amely válasz Berzeviczy Albertnek, az Akadémia elnökének a támadására — Babits tanúbizonytságot tesz elvűségéről és írói bátorságáról. Elvi engedelményeket nem tesz a vitában, megvédi Adyt az ellene irányuló támadásoktól, sőt követőinek is pártjára áll. Határozottan kiáll a Nyugat elvei mellett, elutasítja azt a vádat, hogy a Nyugat — azért, mert átvette és hirdette a haladó eszméket a fejlettebb nemzetektől, társadalmaktól — nemzeti-ellené vált. Bizonyítja, hogy történelmünk legnagyobbjai, pl. Széchenyi sem restelltek, hogy tanultak a fejlettebb nemzetektől; következetesen vállalja haladó nemzeti örökségünket, Kazinczy, Kölcsey és Széchenyi örökét. Ugyanakkor elhatárolja magát a fajelmélettől és a divatos sovinszta, nacionalista propagandától is.

Nézeteit nem akarja ráerőszakolni a hivatalos irodalom képviselőire, csupán azt kívánja, hogy azok se követeljének tőlük eszmei behódolást. Bizonygatja, hogy alapjában azonos célokért küzdenek: a magyar kultúra fölvirágoztatásáért. Nem látja, hogy az a kultúra, melyért ők küzdenek és a hivatalos irodalom által terjesztett, az uralkodó osztályok érdekeit képviselő kultúra két egymással kibékíthetetlen kultúra, két kibékíthetetlen irodalom. S mint Bóka László mondja: „Ennek a két irodalomnak csak egy dolga lehetett egymással: az egyiknek el kellett pusztítania a másikat.”

De ezt, ennek a harcnak a vezetését nem vállalta Babits. Különben is a reakciós irodalom elsőprése nem a Babits által vezetett liberális polgári humanista irodalom történelmi föladata volt, hanem az épp abban a korban kialakuló és megerősödő magyar szocialista irodalomé.

Babits korában az irodalom kettéosztottsága tény volt. Volt egy irodalom, mely bölcsen kerülte a kor nagy társadalmi problémáinak ábrázó-

lását, nem érintett lényeges kérdéseket, hanem sekélyes, szirupos irományokat gyártott, vagy a nagyhangú sovíniszta, nacionalista, fajmagyar eszmék szócsovévé vált. És volt egy másik irodalom, — melynek legjelentősebb külföldi képviselői Th. Mann, R. Roland, Du Garde, Krlezsa voltak — melyet nálunk Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula, Karinthy, Tóth Árpád és a Nyugat köre képviselt; az az irodalom nem adta el a tollát mindenféle hazug politikai irányzatnak, nem lett kalandoreszmék kiszolgálója és nem dehumanizálódott, mint a kor. A liberális polgári humanizmus utolsó mentsvárai voltak a faszálódó világban. Magukra maradva folytatták egyre kétségbeesettebb küzdelmüket, mert nem sikerült fölfedezniük a szocializmus eszméinek nagy és mély emberi igazságait, nem sikerült megtalálniuk az együttműködés módjait és lehetőségeit a fasizmus elleni harcban. — De ez nemcsak az ő hibájuk volt.

Az irodalom egyik fő feladata Babits szerint az volt, hogy segítsen kultúraltabbá, jobbá, emberibbé tenni az életet. Egyre elkeseredettebben kellett látnia, hogy mind kevesebben szolgálják ezt a célt. A kor polgári irodalmának legjellemzőbb tendenciája: **Az írástudók árulása.** Ez ellen veszi föl a küzdelmet szenvedélyes hangú esszéjében.

Babits már a világháború idején a Veszedelmes világnézet c. cikkében fölhívta a figyelmet arra, hogy a világ antiintellektualizálódik, a nyers erő kultusza tör elő. Megállapítja, hogy ez a szemlélet az alapvető erkölcsi törvények devalválódásához vezet. Tudja, hogy a világ régen sem járt mindig az erkölcs útjain, — nem idealizálja a régít- de: „Papjai és írástudói állandóan és egyértelműen hirdettek egy érdeken és erőn fölüllálló, s azoktól független erkölcsöt. A mi korunk írástudói távol vannak az egyértelműségtől. A mai tudós tudja, hogy az erkölcsöt posztuláló ész másodlagos az ösztönökkel szemben, s irodalmunk az ösztönök szabad és korlátlan kiélését hirdeti.” — Tehát igen nagy a veszélye annak, hogy az irodalom a legaljasabb emberi ösztönökre építő fasizmus eszközüvé váljék. Ez pedig nem más, mint az írástudók árulása!

Julien Benda azonos című írását ismerteti és az azzal kapcsolatos gondolatait fejti ki Babits. Nem veszi át kritikátlanul Benda eszméit, hanem azokból kiindulva próbál rendet teremteni korának eszmei zűrzavarában. Kiindulópontjuk azonos: az írók felelősségteljes hivatást töltnék be, az irodalom társadalmi hatóerő, a szavak fegyverré válhatnak, nem mindegy, hogy kiket segít ez. Babits ráeszmélt arra, hogy az eszmei zűrzavar a fasizmusnak kedvez, a mindenből kiábrándult, cinikus szellem nem tud ellenállni az agreszív fasiszta ideológiának. Ezért elengedhetetlenül szükséges, hogy rendet teremtsünk gondolataink között, ne engedjük, hogy gondolataink kiszabaduljanak az erkölcs kormányja alól. Ezt a tiszteltetreméltó célt szolgálja Babits kitűnő esszéje.

Természetesen nem állíthatjuk, hogy Babits tételei, minden egyes állásfoglalása ma is helytálló. Az esszé igazi értéke nem is ezen áll vagy bukik. Munkájának értékét az adja meg, hogy az előretörő fasizmus ellen, a reakció ellen, a haladás érdekében rázza meg a vészharangot, hívja föl a figyelmet az írástudók felelősségére, az emberi kultúra értékeinek megőrzésre, az emberi szabadság megvédésére.

Babits nem a pártosságot ítéli el, hanem azt, hogyha valaki „egynek érzi magát csoportjával, annak érdekeit mindenek fölé helyezi, nyíltan hangoztatja, hogy nem ismer erkölcsöt annak javán kívül, s nem is kutatja, hogy igaza van-e, ha nincs, annál rosszabb az igazságra nézve. . . „. . . .” Az igazi írástudó szereti hazáját hibáiban is, minden hibáját kétszer érzi, és szó sincs arról, hogy erénynek látná. . . a modern írástudó számára nem tragikus ez. Ő a kényelmesebb megoldást választja: a bűnt, mihelyt az ő hazája bűne az, egyszerűen kinevezi erénynek — és akkor többé semmi baj.” — Babits állást foglal az alapvető és egyetemes erkölcsi kategóriák szükségessége mellett. Sem nemzeti, sem pártérdek nem érvényesülhet, úgy hogy közben más, általános emberi érdekeket sért. Tehát csak az erkölcsi kategóriákkal összhangban álló, azokon alapuló törekvések jogosak, — ez az alapja a világ rendjének és békéjének.

Természetesen csak az eszmékre és elvekre vonatkozó követelményekről van itt szó, nem pedig írói gyakorlatról. Nem ítéli el az izmusokat, nem ítéli el az emberi ösztönöknek az irodalmi ábrázolását. De azt sem tartja megengedhetőnek, hogy ez legyen az irodalom központi kategóriája. Szükségesnek az ősihez, a mélyhez, az ösztönhöz való ragaszkodást, de csak arra, hogy abból erőt merítve harcoljunk az újért. („Anteusz is mindig erőt szívott a földből, de ezt az erőt nem arra használta föl, hogy a földön fekvé maradjon.”)

Babits — ha nyíltan nem is hangoztatja — tudatában van annak, hogy a vallás erkölcs felbomlóban van, nem képes továbbra is normatív erő maradni. Az írástudók is elvesztették ezt a mércét, látják, hogy a régi rossz, az újabbak közt jobbat nem találnak. Az írástudók árulásának van egy mélyebb oka is, amit Babits nem lát. Szerinte az írástudó akkor lesz árulónak, ha „nem mutat többé a csillagra”, mely felé haladni kell. De melyik csillagra mutasson az írástudó? A csillag, amire évszázadokon át mutatott, hamis volt; csak nyomort, kizsákmányolást, szenvedést és háborút hozott az emberiségre. Az új csillagot pedig még nem találták meg. Legálábbis, még ők nem. Az örök emberi erkölcsbe vetett gyönyörű hit: ez a liberális polgári humanizmus meghatóan naív optimizmusa. Tiszteletreméltó a szándék, mellyel szót emel a fasizmus minden emberi értéket megtagadó barbarizmusa ellen — de ez kevés! Itt már csak a forradalom segíthetett volna, de ez már nem Babitsék ügye volt. Ők csak a régiben meglévő jónak és emberinek az őrzői voltak, de az új harcosaivá nem tudtak lenni.

Babits nagyszabású esszéjében — éppúgy, mint a liberális polgárság világnézetében — haladó eszmék és téves ideálok keveredtek egymással. Esszéjének megítélésekor nem az ezek közti arányt kell mérlegelnünk, hanem azt a tényt, hogy Babits a kor legsötétebb erői ellen harcra mozgósít. Tudja, hogy harcának nem sok gyakorlati értéke lesz, de mégis kötelességének érzi, hogy a veszélyre figyelmeztessen. Munkájának értékét kortörténeti szerepe határozza meg: az pedig egyértelműen haladó volt. Komlós Aladár kiváló észrevétele, hogy Babits két világháború közti irodalom — és kulturpolitikai írásai egy tőről fakadnak: „Írásai 1928-tól egy rögeszme makacs következetességével keringnek ugyanazon gondolat: a fenye-

gető barbárság, a kultúra védelme, az emberi egység széthullása körül, cikkei szinte ugyanazon téma variációi. A kritika nála műkritikából kultúrkritikává, esztétikaiból világnézetkritikává emelkedik.” (KA: Gyulaitól a marxista kritikáig)

Tehát a Veszedelmes világnézet, az Új klasszicizmus felé, Az írástudók árulása, az Ezüstkor, a Halhatatlanság halála és a Könyvpropaganda és könyvégetés c. cikkei egy sorozatot alkotnak: Babits fokozódó és egyre kétségbeesettebb tiltakozásait a dehumanizálódás ellen. Ez a sorozat, ez a témakör tipikus volt akkoriban az európai haladó polgári irodalomban, erről tanúskodnak Th. Mann, R. Rolland írásai, vagy M. Krležsa: Európa ma c. nagyszabású esszéje is. Tiltakozik és harcra buzdít a kultúra védelme érdekében, de a harc módjára nézve nem tud biztos útmutatást adni. Ezért van írásai közt sokszor látszólagos ellentmondás. Az **Ezüstkor** c. cikkében a kultúra elefantsontornyába zárkózást, a kor problémái elől való elzárkózást hirdeti. Gyönyörű sorokban búcsúzik a kor sötétje mögött ragyogó fényben csillogó múlttól, az aranykortól. Látja, hogy veszedelmes esztendők következnek, de reménytelennek tartja a védekezést. Másutt viszont fölébred kulturális életösztóne, elutasítja a belenyugvást hirdetőket és maga is tiltakozik. Ezek a tiltakozó írások vannak többségükben: de mindig csak a védekezésre szólítanak föl, sohasem az ellentámadásra.

Nemcsak a saját véleményét mondja el Babits, nemcsak személyes tekintélyének súlyával száll szembe az ellenséges ideológiával, hanem a kultúra védelmére mozgósítja a Nyugat táborát és az egész magyar haladó irodalmat is.

Ezen túl állandóan védelmeznie kell magát a Nyugatot is. A folyóirat pártatlansága, elnemkötelezettsége miatt állandóan nehéz helyzetben volt, mindenfelől érték támadások. Ignotus — miután egy évtized elteltével is emigrációban él Bécsben, és ezért neve lekerül a Nyugat címlapjáról — azzal vádolja a folyóirat szerkesztőit, hogy a Nyugatot átjátsszák a hivatalos irodalom fórumává. Babits utasítja vissza ezeket a vádakokat a **Nyugat és az akadémizmus** c. cikkében. Leszögezi, hogy a folyóirat az irodalmi élet fő sorában akar állni, nem pedig a jobb vagy a baloldalon.

Ugyanakkor harcolni kell az Akadémia ellen is, amely az élő irodalom kerékkötője akar lenni. Az **Akadémia és irodalom** c. cikkében vitába száll Négyessyvel — egykori professzorával — aki azt állítja, hogy az Akadémia nem dogmatikus. Babits számonkéri az Akadémiától, hogy miért nem ismerik el Ady Endre költészetének jelentőségét. Tudja, hogy az Ady-kérdésben való állásfoglalás a haladás próbaköve, aki vagy akik nem ismerik Ady jelentőségét, nem lehetnek haladók.

Bíráló álláspontra helyezkedik a hivatalos irodalommal szemben, bírálja a jobboldalt, de ugyanakkor a baloldaltól is mereven elzárkózik. „Az irodalom nem lehet osztályok irodalma, hanem csak az egész nemzeté.” — hangoztatja a **Baloldal és Nyugatosság** c. cikkében és tagadja az osztály — és párt szempontok jogosságát az irodalomban, elítéli azokat az alkotásokat, melyek ezeket a szempontokat is kifejezik, melyek elkötelezik magukat valamely osztály mellett.

1933-tól a Nyugat főszerkesztője lesz és haláláig betölti ezt a tisztséget Babits. A **Nyugat új korszaka elé** c. cikkében a folyóirat programját vázolja föl. Ismét hitet tesz a politikai és művészeti függetlenség mellett, kifejti, nem akarnak egyetlen irányzatnak sem szócsövénévé válni. Nem igaz, hogy megvénült a Nyugat, — mondja: ellenkezőleg: új írói generációt nevelt, erénye az, hogy nemcsak egy generáció, egy irányzat fóruma, hanem az egész haladó polgári irodalomé. „Érezzük, hogy a szellem sorsa és helyzete a világban sohasem volt olyan különös és világos, mint ma. Nemcsak munkásai vagyunk, hanem őrei is. Napi politikába nem elegyedünk, mégis szembenézünk a politikával. Szembenézünk, s ha kell, szembeszállunk.” — Így foglalja össze legfőbb céljait és törekvéseit, és kijelöli a folyóirat helyét és feladatát a kor irodalmi — és társadalmi életében.

Ennek a szembeszállásnak az első lépéseként azt a kérdést vitatta meg, hogy **Mit tehet az író a háborúval szemben?** Babits politikai kérdésekben is meglepően tisztán látott. Hitler 1933-ban jutott uralomra Németországban, és vele együtt a fasizmus. Babits azonnal észrevette, hogy ez a hatalom veszélyt jelent a világbékére, ezért 1934-ben körkérdést tett föl a Nyugatban, melyre legkiválóbb íróink válaszoltak. Természetesen nem várhattuk azt, hogy az írói állásfoglalásokból okulva a magyar kormány békepolitikát fog folytatni. Viszont fölhívta a figyelmet a veszélyre, és a haladó irodalom békedemonstrációjával pillanatnyilag sikerült ellensúlyozni a háborús propagandát.

Babits számára a béke rendkívül fontos kérdés volt. Ezt bizonyítja Gál István is, aki **Babits a világhékcéért** c. tanulmányában közli, hogy a Nyugatban lezajlott vita után Babits egy békekiáltványt akart eljuttatni a Népszövetséghez, melyet a leghaladóbb íróink írtak alá.

Az említett tanulmány utal Babitsnak egy későbbi írására is, melyben rendkívül élesen elítéli a II. Világháborút. **A háborúk háborúja** c. cikkét a cenzúra erősen megcsonkította, ezért Babits nem is engedte kinyomtatni írását. Ezt a cikket közli Gál István. Ezen túl igen érdekes adatokat közöl a **Humanizmus és korunk** c. Babits tanulmány eredetéhez is.

1937-ben egy nemzetközi ankétot tartottak Budapesten a humanizmus kérdéseiről. Erre az ankéttra azonban nem hívták meg a magyar hivatalos szervek Babitsot, sőt azt sem engedték meg, hogy a konferencia résztvevői, — akik kirándulást tettek Esztergomba — meglátogassák Babitsot. Babits egy szerkesztő kérésére írja le, hogy mit mondott volna ő el ezen az ankéton, ha a meghívottak közt lett volna.

Babits ez alkalommal is tiltakozik az elembertelenedés ellen. De a harc legmegfelelőbb módjának a humanisták csöndes „kultúramegőrző” tendenciáját tartja. Pdeig Th. Mann is bemutatta már, hogy a Settembrini-féle liberális polgári humanizmus nem képes ellenállni az erőszaknak, és Babits Jónás prófétájának is be kell látnia, hogy hiába prédikált, szavakkal nem tudta megváltoztani a világot. Viszont észre kell azt is vennünk, hogy Babits szemléletében változás, haladás is történt: már nemcsak a kultúráért aggódik, hanem az emberért is. Hangoztatja, hogy nem elég a kultúrát megmenteni, hanem az embert is meg kell menteni.

De sem az emberiséget, sem a kor emberét nem tudják megmenteni a humanisták a fasiszta diktatúrától, s ennek — többek között — az volt az oka, hogy a legtöbb polgári humanista megelégedett a tiltakozással, a szellem és a szó fegyverével. A tettet a politikusok dolgának tartották. Így volt Babits is: „A politikához nincs közöm . . . én nem vagyok reálpolitikus.” — írja a **Tömeg és a nemzet** c. cikkében. Az anchluss és az úri Magyarország hatására ragad tollat a nagy műtét után lábadozó író. Sorai ismét jól mutatják Babits kettősségét: az aktuális politika elől elzárkózik, szinte büszkén mondja, hogy nem politikus, az össznemzeti eszme szolgájának vallja magát, és elutasít minden faji vagy osztályjellegű közösséget: — másrészt szót emel a zsidótörvények ellen, bírálja a sajtótörvényt, félti a nemzetet az erőszak és antiintellektualizmus uralmától. De csak a lelkiismeretet szólítja föl a harcra, maga nem áll oda a küzdők közé. „Az én szolgálatom: megőrizni népem legtisztább erkölcsi hagyományait, nem engedni, hogy az igazság szelleme elavuljon. A kezdő barbárság lármája közt ébren tartani a lelkiismeret sajtó nyugtalanságát. Megóvni egy jobb idő számára az emberiség megvetett eszméit, a szellem és a szabadság tiszteletét.”

Ezt a szolgálatot halálig vállalta és becsülettel teljesítette. Személyes példájával erősítette író társai morális felelősségérzetét. Életműve a kor szellemi életére óriási hatást gyakorolt. De „ . . . hatása jellegzetesen irodalmi. Babits hatásaképp egész irodalmunk színvonala felemelkedett. Gazdagabbak lettünk szóban, zenében, gondolatban, tárgyi tudásban, a toll erkölcsében. . . . Hogy ez a hatás csak az eliten érezhető, s hogy ez az elit megtört a világtörténeli erők elzúgó rohama alatt, ez a babitsi élet tragédiája.” (Kardos L.)

Lírája, epikája, értekező prózája egy töről fakadt, azonos morális és esztétikai talajból sarjadt: a liberális polgári humanizmus talajából. Ennek az irányzatnak volt a legjelentősebb képviselője irodalmunkban. Életművének erényeit, de tévedéseit és korlátait is egyaránt ez magyarázza. De ez az életmű minden tévedése és korlátja ellenére is — irodalomtörténetünk egyik legmonumentálisabb életműve.

Küzdelmes pálya volt Babits Mihály pályája. Egyénisége a fórumai küzdelem helyett az elmélyedésre, a befeléfordulásra predesztinálta, de emberi és írói felelősségérzete minduntalan visszavezérelte és harcba küldte. A legideálisabb, a leghumánusabb emberi fegyverekkel — a szó, a toll, az eszme fegyverével — próbált ellenállni a fasiszmus mind barbárabb, mind drasztikusabb rohamainak. — Nem sikerült: Jónás nem akarta vállalni a prófétaságot, vállalnia kellett, s hiába vállalta. . .

Babits Mihály küzdelme heroikus, sorsa tragikus volt. Életművében — mint minden emberi műben — maradandó érc és meddő közet elegyül. Lehet-e nemesebb feladata irodalomtörténetírásunknak, mint e maradandó ércnek felszínre hozatala?!

Nádházi Lajos

Az úttörőmozgalom Nógrád megyében (1946—1960)

Az indítékokról

Negyedszázados a gyermekek szeretetétől áthatott felnőttek elismerését és megbecsülését kiérdemlő úttörőmozgalom. A társadalom tagjainak gondoskodását, áldozatkészségét élvező nagyszerű gyermekszervezetekben — csak Nógrád megyében több mint hetvenezer gyermek nevelődött az elmúlt 25 évben.

A Magyar Úttörőmozgalom néhány év alatt hazánk fontos politikai és pedagógiai tényezőjévé vált. Negyedszázados tevékenységével, eredményeivel kivívta a gyermekeinkért, jövőnkért felelősséget érző emberek tiszteletét, jelentősen gazdagította a szocialista gyermeknevelés hazai és nemzetközi gyakorlatát, elméletét.

E nagyszerű mozgalom hatóereje, politikai és pedagógiai jelentősége szinte kötelez bennünket — úttörővezetőket — az úttörőszervezetek leglényegesebb tevékenységét, eredményeit tükröző tények összegyűjtésére, feldolgozására, közkinccsé tételére.

Az úttörőszervezetek többéves tevékenységének, megnyilvánulásainak feltárása, értékelése — bármilyen szervezeti méretben vagy probléma kiemelésével történik — sok szempontból előnyös lehet társadalmi életünkre, a gyermekek nevelésére, az úttörőmozgalom további fejlődésére.

E gondolatokat szem előtt tartva, megyei folyóiratunk lehetőségein belül megkíséreltem megyénk úttörőszervezetei első 15 évének rövid — főleg eseménytörténetét — felvázolni.

Az úttörőmozgalom első lépései Nógrádban

A felszabadulásunkat követő első hónapokban a Magyar Kommunista Párt megyénkben is, elsősorban az élet megindulásával, az élelem biztosításával, a demokratikus társadalmi rendszer megszervezésével foglalkozott. A gyermekek számára az élelmet, ruházatot, az iskolák és nevelőlakások helyreállításával a tanulás elemi feltételeit igyekezett megteremteni.

Amíg a párt e fontos feladatokat végezte, addig a reakció a társadalom visszahúzó erőire támaszkodva, tömegbefolyása megtartása érdekében megyénk több helységében újjászervezte a háború előtt és alatt működött gyermekszervezeteket (szívgárda, cserkészlet stb.)

A gyermekek demokratikus szellemű, iskolán kívüli szervezett nevelésével — főleg az ipari medencében — a MADISZ-ban ifjú kommunisták foglalkoztak. Salgótarjánban a MADISZ vezetősége 1946. május 21-én elhatározta, hogy úttörőszervezetet alakít. Az év utolsó hónapjaiban már úttörőszervezetek működnek Salgón, Zagyva-

rónán, Baglyasalján, Salgótarjánban, a salgótarjáni bányánál és Kazáron. E gyermek-szervezetek a születésük pillanatától aktívan tevékenykedtek. A bányai úttörők jégpálya létesítésével téli sportolási lehetőséget teremtettek. — Kazáron gyermekotthon építésénél segítettek. Salgón nagy sikerrel mutatták be a Jancsi és Juliska mesejátékot.

A MKP Nógrád megyei Bizottságán dolgozó ifjúsági titkár, a MADISZ észak- és délnógrádi vezetői 1947. első hónapjaiban tovább folytatják az úttörőszervezetek alakítását. A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 1947. január 8-án keletkezett 17491. sz. rendelete megnyitotta előttük az iskolák kapuit is. A rendeletet követően Salgótarján központjában egy helyen, a gimnáziumban kezdtek el iskolai úttörőcsapat létrehozását. Ebbe a szervezetbe kívánták beolvasztani a bánya területén működő úttörőket, szervezést indítottak a polgári és az acélgyári iskolák tanulói között.

Az első úttörőcsapatok szoros kapcsolatot tartottak fenn a párttal, társadalmi szervekkel, vállalatok vezetőivel, így jelentős erkölcsi és anyagi támogatásban részesültek. A jelentős társadalmi gondoskodás mellett Salgótarjánban és közvetlen környezetén, az úttörőszervezetek nagy népszerűségüket elsősorban a változatos tevékenységükkel vívták ki. A gyermekek kedvelték a hasznos alkotó munkát, a kulturális és sporttevékenységet, a demonstrációkra készülést. Vonzó hatású volt a nyári tábortri előkészület. A bányai úttörőcsoport 35 tagja ezen a nyáron már az Ipoly mellett táborozott.

Az úttörőmozgalom központja 1947. május 24-26-án tartott országos értekezleten értékelte az első időszak tapasztalatait és határozatot hozott a csapatok szilárdítására, a vezetők tájékozottságának növelésére. Az értekezletet követően kiadott „Úttörővezető” folyóirat, a nyári vezetőképző táborok, a szeptember 22-én megtartott országos úttörővezetői megbeszélés megyénk úttörővezetőinek is hasznos útmutatást, erőt adott mozgalmi tevékenységük végzéséhez.

Június 20-án Balassagyarmaton Dr. Szalkai Zoltán vezetésével, október 25-én Salgótarjánban városi vezetőségek kezdtek el tevékenységüket. Így az év utolsó hónapjaiban a működő úttörőcsapatok rendezték soraikat, megszilárdultak.

Megyénkben 1947. év végén már életképes csapatok működtek Baglyasalján, Balassagyarmaton, Etes-Amália telepen, Kisterenye-bányatelepen, a mai Rákóczi-telepen, Kazáron, Salgóbányán, Salgótarjánban a gimnáziumban, az állami és leányiskolában, Szirákon, Szokolyán, Zagyvarónán és Zagyvapálfalván. Az első úttörőcsapatokat olyan nevelők, ifjak szervezték és vezették, akik felismerték a demokratikus gyermekszervezet pedagógiai szükségességét és bátran építettek az együtt gondolkodó, hasonlóan érző nevelőtársakra, szülőkre, ifjúsági szervezetekre, társadalmi vezetőkre, és mindenekelőtt a Pártra.

Az úttörők célkitűzése kezdettől az igaz hazafiságra, a világ minden dolgozójával való együttérzésre épült. Az „úttörő” elnevezés, amely a szovjet pionírok nevének magyar megfelelője, kifejezésre juttatta, hogy a világ gyermekeivel jó testvéri viszonyt kívánnak kiépíteni. A negyvennyolcas szabadságharc emlékeit idézte és tudatosította az „Előre” köszöntés és az első időben még hiányzó úttörő indulót helyettesítő — előre jelszót is tartalmazó — „Csatadal”. Petőfire és a márciusi forradalomra emlékeztetett az úttörő 12 pontba foglalt haza és nép iránti kötelesség is. Egészen az 1848 forradalmi hagyománya állt az úttörőnevelés középpontjában, figyelembe véve, hogy a felszabadult magyar nép a szabadságharc célkitűzéseit váltotta valóra. Az első csapatokat a magyar szabadságharcok hőseiről Petőfiről, Kossuthról, Szondiról, Rákóczi-ról, Zrínyi Ilonáról, Ságváriról nevezték el.

Az úttörőmozgalom ilyen nemes célkitűzések ellenére sem harc nélkül született. A szervezetek megalakítása, tevékenysége az iskolához közvetlenül megküldött V. K. M. rendeletet követően is sok nehézségbe ütközött. Elsősorban az egyházi reakció igyekezett minden eszközt felvonultatva támadni.

A pártnak, az úttörővezetőknek — kezdetben — igen sok tévhitet kellett eloszlatni egy-egy megmozdulás előtt. Előfordult, hogy kirándulásra azért nem engedték gyermekeiket egyes tudatlanabb szülők, mert a bomlasztó elemek a legképtelenebb vádakot szórtak a szervezetre és vezetőire.

Az első úttörőszervezetek a reakciós erők bomlasztó tevékenysége ellenére megérsődtek, vonzóvá váltak, a gyermekek és a népi demokratikus rendszerünket őszin-

tén támogató szülők, nevelők számára. Az úttörőcsapatok megszilárdulásának a párt és társadalmi erők támogatása mellett legfontosabb tényezői a vezetők képzése, közös tapasztalataik feldolgozása, hasznosítása, a mozgalom progresszív programja és vonzó szervezeti keretei voltak.

Az úttörőmozgalom terebélyesedését, erősödését, tartalmi tisztulását, formai gazdagítását — 1947 utolsó és 1948 első hónapjaiban — jól segítette a centenáriumi év jegyében (1947. november 1-én) meghirdetett Kongresszusi verseny. Az öt feladatkörnek — kultur-, sport-, jótanulás-, sajtóverseny — teljesítése sok izgalmas foglalkozást, örömet jelentett vezetőknek, gyermekeknek.

A kongresszusi verseny során mind gyakrabban találkozhattunk az úttörők tetteivel. A salgótarjáni 100. sz. Petőfi Sándor úttörőcsapat 1948. március 7-én megyénkben első, mintát adó avatását követően több úttörőszervezetben (Salgó, Zagyvaróna stb.) rendeztek külsőségekben is tetszetős úttörőavatást. A centenáriumi ünnepeken (Baglyasalja, Balassagyarmat, Kisterenye, Salgótarján stb.,) a tavaszi ifjúsági szemléken (Kisterenye, Salgótarján) már helyet kérnek a fehér inges, kék nyakkendőes úttörők. Baglyasalján a műhelymunkák végzésére alkalmas helyiség kialakításán 1000 munkaórát dolgoztak az úttörők.

A változatos és mozgalmas úttörőélet hatására 1948. áprilisában már 36 úttörőszervezet működött a megyében.

Az úttörőszervezetek számszerű növekedése, erősödése következtében a Magyar Ifjúság Népi szövetsége kezdeményezésére — 1948. április 9-én — az úttörővezetők és cserkészvezetők közös megállapodásban kérték, hogy a gyermekek demokratikus meggyőződésű és szocialista érzesű egyenekké nevelése érdekében egyesítsék a két mozgalmat.

A nőgrádi úttörőszervezetek tevékenységének eredményeit legmegbízhatóbban jelzik az 1948. május 24-26-án Budapesten megrendezett Első Országos Úttörő Konferencia elismerései. A Népligetben megrendezett kongresszusi sportversenyen Rónabányatelep úttörő labdarúgó csapata a negyedik helyezést érte el.

A konferencia záróján — május 26-án — kiemelkedő munkájáért „Petőfi Erdemrend”-et adományoztak Nagy Imre salgótarjáni úttörővezetőnek, és a salgótarjáni 100. sz. Petőfi Sándor úttörőcsapatnak. Emlékzászlóval tüntették ki Salgótarján város és Kisterenye községet. Elismerésben részesítették Fenyvesi József, Palumbi Ida, Gárdonyi Aurél, Chmell Jolán, Szabó Klára úttörővezetőket. A konferencia Chmell Anna és Nagy Imre csapatvezetőket megválasztotta országos vezetőségi tagnak.

Az Országos Konferencia progresszív határozatainak megvalósításához nagy lelkesedéssel kezdtek az úttörővezetők. Munkájukat a gyermekek nyári táborozásának előkészítésére, a szervezeti élet megszilárdítására irányították. Több csapat — közöttük a salgótarjáni központi iskola 60 fiú és 60 leány úttörője Salgóbánya-telepen táborozott. Mátraverebélyen augusztus 20-án úttörőket avattak. A megnövekedett számú úttörőcsapatok munkájának szervezésével a MINSZ Központi Vezetősége Nagy Imre úttörő megyei titkárt bízta meg.

Az úttörőszervezetek tömeges alakulása, megszilárdítása

Az országgyűlés 1948. június 16-án az iskolák államosításával történelmi igazságot tett. Másnap az izzó hangulatú Országos Pedagógus Nagygyűlés a gyermekek nevelését célzó határozatában állást foglalt az úttörőmozgalom széles körű szervezése mellett. E történelmi jelentőségű döntések az úttörőszervezetek előtt törvényesen is megnyitották valamennyi iskola kapuit s lehetőséget teremtettek a népi demokratikus rendszerünkhöz vonzódó nevelőknek, alkotó vágyuk, pedagógiai képességük úttörőszervezeten belüli gyümölcsöztetésére.

Az államosítást követően a MINSZ Megyei Titkárság az Országos Úttörő Konferencia döntésére alapozott úttörővezetőképző tábork szervezésével a vármegyei tanfelügyelőség a 3393/1948. sz. levelével készítette elő az úttörőszervezetek iskolán belüli működését.

Megyénk tanárai és tanítói az általános politikai körülményeket megértve, a MINSZ titkárságok és a tanfelügyelőség segítségével élve, az első úttörőcsapatok eredményeit hasznosítva Bujáktól — Rétságig egymást követve hozták létre az úttörő-szervezeteket.

A tanfelügyelőség 1949. május 3-i jelentése szerint egy félév alatt a csapatok száma 92-ről 163-ra emelkedett. Június 19-én Salgótarjánban több mint 200 úttörő tett fogadalmat. Ezekben a napokban a balassagyarmati járásban 813, a salgótarjániban 2361 a szirákiban 1350 felavatott úttörő volt.

Az úttörőmozgalom szélesedése, szilárdulása lehetővé tette a reakciós eszméket plántáló egyházi gyermekszervezetek teljes felszámolását, a cserkészcsapatok megszüntetését.

A számbelileg növekvő és szervezetenként erősödő úttörőcsapatokban 1949 tavaszáig kialakultak a gyermekmozgalmi tevékenység főbb területei. A létrejöttük körülményeiből eredően részt vállaltak minden lényeges társadalmi megmozdulásból.

Politikai jellegű tevékenységük változatai között fontos helyet foglalt el a nemzeti és nemzetközi ünnepeink — március 15, április 4, május 1 stb. — jelentőségéhez méltó megrendezése. Az egyszerűen fogalmazott dokumentumok „díszes felvonulás, mozgalmi dalok éneklése, kultúrműsor, sportrendezvények” kifejezések sok izgalmas élményt, lázas készülődést takarnak.

Az úttörők aktívan vettek részt a népünket érintő jelentősebb politikai eseményekben. A salgótarjáni Rákóczi úti iskola úttörői 1948. október 16-án ünnepélyesen búcsúztatták a Kossuth Akadémiára induló fiatalokat. Az 1949. évi választások előkészítéseként — műsorok betanulása szavazóhelyiségek díszítése, első választók közzöntése stb. — a gyermekek ezrei ismerkedtek meg a népünk életét érintő nagy eseményekkel.

A politikai megmozdulásokban való közvetlen részvétel a jelentős nevelőhatás ellenére sem értékelhető teljesen pozitívan. A gyermekek harmonikus fejlődéséért felelősséget érzők mind több helyen figyelték aggodva a gyermekek tanulmányi előmenetelét.

Az Országos Úttörőközpont a jelzéseket figyelembe véve 1949. március 21—22-én ösztönző értekezleten értékelte a csapatok helyzetét és az úttörővezetők figyelmét ráirányította az iskolai tanulásra, a fegyelem megszilárdítására. A V. K. M. 1949. április 1-én a 92.565/1949. sz. levélben intézkedett, hogy az értekezlet határozatát valamennyi általános iskola pedagógusa és úttörője megismerje. Nógrád-Hont vármegye Tanfelügyelősége a V. K. M. utasítást 1949. április 11-én szó szerint továbbította az iskolák igazgatóihoz.

Az úttörőcsapatok a határozatot követően egyre többet foglalkoztak a gyermekek fő tevékenysége — iskolába járás, tanulás, fegyelem — segítségével. A tanulás segítése úttörőszervezeteinknek ettől az időtől kezdve több évig legfontosabb — időnként minden más tevékenységet háttérbe szorító — feladatává vált. A hiányzások, bukáások csökkentése, a tanulás szorgalmazása, késések minimálisra csökkentése — formális elemek ellenére — hasznos szolgálatot tett az iskolának e terhes közoktatási örökségű megyében.

Ezekben az években — a tanulás segítése mellett — igen jelentős volt az iskolák és csapatotthonok építése érdekében folytatott tevékenység. Szirákon, Csitáron, iskolaujjáépítésre, Nagybatonyban fizikai szertár gazdagítására készültek az úttörők. Gazdagon bontakozott ki az úttörők kulturális és művészeti tevékenysége. Verseik, dalaik, táncaik az új világot hirdették, eredményeinket dicsérték. Az 583. sz. Kistényebányatelepi úttörőcsapat fúvószenekara 1948. december 23-án megtartotta első szereplését, egy év múlva már Budapesten szórakoztatta a VIT résztvevőit. Zenekar alakult Balassagyarmaton is. Szinte minden csapatban volt művészeti csoport.

Rendkívül változatos volt a csapatok sportélete is. Az első úttörők még ma is — mint családapák — lelkesen beszélnek az öntevékeny szervezett csapatok közötti labdarúgó, asztalitenisz és sakk vetélkedőkről, melyekhez zsebpénzükből, a haldákon gyűjtött szénből biztosították a legelemibb eszközöket. Ekkor kezdték a megyében meghonosítani a röplabdajátékot. A salgótarjáni járás csapatai 1948. októberében 4

ágból — labdarúgás, röplabda, asztalitenisz, sakk — sportversenyt szerveztek. Az 1949. április 4-én megindított „Munkára Harcra Kész” sportmozgalomba a tanulóifjúság 60%-a bekapcsolódott.

Az úttörőszervezetek ezekben az években nyáron is intenzíven dolgoztak. Lelkesen készültek a VIT-re. Könyveket olvastak, dalokat tanultak, ismerkedtek a Lenini Komszomol és pionír szervezetekkel, ajándékokat készítettek, közös munkával teremtették meg az utazási költségeket. A VIT-en résztvevők, a küldöttségeket fogadók kitörőhözhatóan őrzik a szavakkal ki nem fejezhető nagyszerű élményeket. A VIT hatását 1400 úttörőnél fokozta az ország legszebb tájain létesített nyári táborok izgalma.

Az eredmények mellett az úttörőmozgalomban megtalálhatók voltak az uniformizálás mechanizálás is, a személyi kultusz első jeleivel. A központi apparátus bürokratizálódott, munkamódszerében eluralkodott a túlzott instruálás, gyakori értekezlettartás, körlevélgyártás, behatárolt szempontok szerinti számonkérés. A csapatokban és az apparátusban szaporodtak a mechanikus felajánlások, százalékos, formális gyermeknyilatkozatok.

Az úttörőszervezetek a kezdeti időszak nehézségeit, a jelentős befolyással bíró visszahúzó erőket csak a párt-, állami és társadalmi szervezetek segítségével tudták legyőzni. A mozgalom kiépülésében jelentős szerepe volt az 1948. év második felétől fokozatosan létrejövő apparátusnak Nagy Imre, Kruppa Dezső, Vadkerty Lóránt megyei tikárnak, Bargár Ödön Balassagyarmat városi, Havasi László balassagyarmati, Békési Szilárd rétsági, Pál Sándor salgótarjáni, Zilahy Sándor szécsényi, Varsányi Árpád sziráki, Réthy Lajos szobi járási és Tamási Aladár, Molnár Lajos Salgótarján városi úttörőtitkárnak.

Úttörők az egységes ifjúsági szövetségben

A Magyar Ifjúság Népi Szövetsége társadalmi hivatásának megfelelően, következetesen munkálkodott az egységes ifjúsági szervezetek megteremtésén. Az ifjúság jelentős részét érintő előkészítő folyamat az úttörőmozgalomban is éreztette hatását. A MINSZ bizottságok mind többet foglalkoztak az úttörőszervezetekkel. Az ifjúságok egyre jelentősebb segítséget nyújtottak az úttörőcsapatoknak. Egyes rétegszervezetek 1949. június 18-19-én ünnepélyesen átvették soraikba az úttörőket. Együtt készültek a VIT-re elkísérték az úttörőket a nyári táborokba, Balassagyarmaton és Salgótarjában az ifik csapatzászlóval ajándékozták meg a csapatokat. A központi vezetőképző táborokban nagy számban képeztek ki 4—6 hetes tanfolyamokon úttörő-ífívezetésre, munkás- és parasztfiatalokat.

A nagyszámú ifívezető beáramlása természetesen indította el a — később még többször fellángoló — vitát az ifik szerepével, arányával kapcsolatban. Több helyen az a tévhit terjedt el, hogy az ifjúság munkások tömeges képzésével a pedagógusokat kívánják kiszorítani a mozgalmából, nem ismerték fel az ifívezetők munkabárállításának előnyeit.

Az egyesítő kongresszusra készülve az úttörőcsapatokban nagyarányú tagtoborzás kezdődött. Ugrásszerűen növekedett a létszám, több kisebb csapatnál szinte minden tanuló automatikusan úttörő lett. E tömegesítés igen nagy vitát váltott ki az úttörővezetők körében. Néhányan — főleg, akik előzőleg kapcsolatban voltak a cserkész szervezettel — szót emeltek a kislétszámú elit szervezetek mellett.

Az ifjúsági szervezeti tagságra való előkészítés szükségszerűen tűzte napirendre az úttörő élet demokratizmusát, az úttörőtanácsok létrehozását, az önkormányzat fejlesztését, illetve megerősítését.

A társadalom más szférájából mechanikusan átvett kongresszusi verseny központilag kiadott sémája és a tanulmányi verseny ösztönözték az úttörő rajok munkájának fejlesztésére. A gyakori körlevelek, „rajgyűlés”-anyagok szinte készítettek az elsődleges közösség, az őrsi élet elsorvasztására. Ezzel kezdetét vette a mozgalomban többször is visszatérő probléma, az őrsi és raj-tevékenység helyes arányai körüli vita.

Ilyen eredményekkel és problémákkal terhesen érkeztek el az úttörőszervezetek az egységes ifjúsági szervezetbe.

Az egységesítést közvetlenül előkészítő küldöttválasztó gyűlésekre az úttörők minden helységbe képviselőt küldtek, vagyis a DISZ létrehozásában formálisan is részt vettek.

A DISZ létrejöttével — 1950. június 17—18. — úttörőmozgalmunk az egységes ifjúsági szövetség közvetlen irányítása alá került. Munkaformái, főleg az elsők között alakult csapatokban Balassagyarmat, Salgótarján városokban és az iparmedencében — tovább gazdagodtak. 1950. nyarán, a nyári táborozást az Ifjúturista Mozgalom keretében szélesítették. Megyénk számára fenntartott két turistahelyen, Diósjenőn és Szolokon — 280 úttörő táborozott. Ezenkívül a megyében több mint 20 hétféle tábor működött. Több csapat — Baglyasalja, Salgó, Zagyvaróna stb. — 40-50 úttörővel 10-14 napos önálló tábort szervezett. Ebben az évben táboroztak először úttörők — közöttük Macsuda Anna salgói pajtás — a Szovjetunióban, Artyckben. A táborozók száma nem gyors ütemben, de évenként fokozatosan gyarapodott.

A DISZ központi szervei 1959 őszétől az iskolai tanulás formális segítségére (tantárgyi rajgyűlés, felajánlás, százalékolás, tanulópár, békemegbízgatás stb.) erőteljes szorgalmazása mellett ösztönzést adtak a tanulást kiegészítő munkaformák alkalmazására. Ezekben az években — az úttörőmozgalom irányításával — széles körben elterjedtek a szakkörök. Megyénkben 1950 májusában még csak 31, két év múlva pedig 210 szakkör működött. Az olvasómozgalom kibontakoztatása jól szolgálta az olvasás megszerkesztését. Az órán kívüli ismeretterjesztéssel előtérbe került a természettudományos nevelés. 1953-ban 115 úttörőcsapatban szerveztek ismeretterjesztő sorozatot.

A DISZ irányításával az úttörőszervezetekben élénk politikai, erkölcsi nevelés folyt. A mozgalom 1951-től különösen nagy gondot fordított az úttörőjelképek nevelőerejének felhasználására. Igen sok Nógrád megyei csapatnál ezekben az években kezdtek szorgalmazni a zászlók, dobok, kürtök beszerzését, az úttörőegyenruha, vörös nyakkendő viselését.

Ezekben az években soha nem látott mértékű öltött az úttörőknek a társadalom javára végzett közhasznú munkája. Járdákat építettek, csatornát, legelőt tisztítottak, gyógynövényt, mákgubót, kalászt és nagytömegű hulladékot gyűjtöttek. Évente 15-20 facsemétét ültettek a megyében.

Mozgalmunk szempontjából e korszak legjelentősebb eseménye a salgótarjáni úttörőház létrehozása volt. Az 1952. márciusában megnyitott otthon 15 szakkörének 35 csoportjában fejlődhetek munkásvárosunk gyermekei. Itt működött — Krajnák Tibor vezetésével — a város első gyermekkönyvtára. A ház tanulószobájában naponta 80-100 olyan tanuló kapott tanári segítséget, kiknek szülei dolgoztak, vagy többen voltak testvérek.

Az úttörőmozgalom a DISZ irányításával egyre nagyobb figyelmet fordított a vezetők nevelésére, képzésére.

Kísérlet történt az úttörő és DISZ szervezetek közötti átmenet zavartalan megoldására. 1952. május és június között a VIII. osztályokban DISZ alapszervezeteket hoztak létre. Megyénkben május 27-ig már 54 ilyen alapszervezet működött. Ezek a DISZ szervezetek azonban nem érték el a kívánt eredményt, sőt káros hatásai voltak. Egy részük a nyári szünetben megszakította tagságát, a középiskolában viszont már az első osztályban 100 %-os szervezettséget, vagyis formális tagságot hozott létre.

A DISZ bizottságok, főleg a megyei, az első időszak — 1950-51-es évek — nehézségei után mind jobban irányították az úttörőszervezetek munkáját. Évente 4-5 alkalommal értékelték az úttörők és iskolások helyzetét, intézkedtek a mozgalom fejlesztése érdekében. A bizottsági ülések dokumentumai, de különösen az 1953. szeptember 26-án tartott DISZ megyei nagyaktíva ülés jegyzőkönyve mutatja, hogy a DISZ megyei bizottsága helyesen látta az úttörők közötti feladatokat. Ezen az ülésen a legfőbb tennivalóként az úttörőcsapatok további szervezeti megerősítését, az úttörő önkormányzat demokratizmusának fejlesztését, a helyenként megtalálható formális eszközök és frázisos nevelés elleni küzdelmet, az úttörők életkorának megfelelő, vidám

élményt nyújtó foglalkozások tartását jelölte meg, és ezek megvalósítására mozgósította az ifjúsági szövetség vezetőit, közöttük az úttörővezetőket is.

Az úttörőélet megélénküléseinek évei

Az úttörőszervezetek fejlődésének fontos állomása volt a DISZ Központi Vezetőség 1954. május 21-23-i ülésén született határozat. A DISZ Központi Vezetőség megállapította, hogy az úttörőszervezet milliós tömegszervezetté nőtt, amely alakulása óta hű segítője pártunknak a gyermekek kommunista nevelése terén. Jelentős segítséget ad az iskola oktató-nevelő munkájához, gondoskodik a gyermekek szabad idejének érdekes, hasznos eltöltéséről. Segíti őket iskolai munkájukban, a csapatok sokrétű tevékenységével szoktatja az ifjú úttörőket a társadalmi élethez, a rendszeres munkához, a tanuláshoz. Formálja a gyermekek jellemét, fejleszti tudásukat, fegyelmettségre, munkaszeretetre és sokoldalúságra neveeli őket. A gyermekek szeretik az úttörőmozgalmat, amelyben feledhetetlen élményeket, tapasztalatokat szereznek. A határozat a nemes vonások méltatása mellett azt is megállapította, hogy az úttörőmozgalom egyik legfőbb hiányossága az iskola és úttörőszervezetek összefonódása, a formális tantárgyi és tanulmányi versenyek túltengése, a foglalkozások gyermekmozgalmi jellegének elhanyagolása, a társadalmi bázis viszonylagos leszűkülése.

E jól megalapozott döntésre és az 1953. szeptember 26-i DISZ megyei Nagyaktíva határozatára építve, a DISZ Nógrád megyei Bizottsága 1954. június 19-én a pártoktatók házában ismét nagyaktíva ülésen tárgyalta az általános iskolások és úttörők között folytatott mozgalmi tevékenységet.

Az elhangzott beszámoló értékelte a megye úttörőszervezeteinek helyzetét. A több helyen megtalálható kiemelkedő kezdeményezésekre alapozva, meggyőző érvekkel ösztönzött a hatékonyabb tevékenységre.

A határozatot követően az egyébként is fejlődő úttörőélet újabb lendületet kapott. Még az év tavaszán 1203 úttörő hosszabb ideig tartó brigádmunkával segítette a növényápolást. A tereskei úttörőcsapat példája nyomán egész megyében színpompás úttörőtárlásokat rendeztek. Nagy méreteket öltött a csapatok saját erőforrására épülő kirándulás, táborozás. 1954. tavaszán és nyarán 2286 úttörő vett részt többnapos kiránduláson illetve táborozáson. A tél folyamán az úttörőcsapatok nagy részében tartottak élményszerű kirándulásokat és akadályversenyeket.

Az úttörőtevékenység formáinak gazdagodásához, tartalmasabbá és vonzóbbá válásához — a helyes testületi döntések mellett — hozzájárult a hazánk felszabadulása 10. évfordulója megünneplésével együttjáró kedvező körülmény, az úttörők számára szervezett, vonzó akció, a hálazászló-mozgalom.

A DISZ Központi Vezetőség ez alkalommal adományozott első ízben „Kiváló Úttörővezető” kitüntetést a mozgalom kiemelkedő munkát végző vezetőinek. Megyénkbeli Balogh Istvánné (Tar), Bekési Szilárd (Rétság), Galambos Géza (Nógrád), Tamási Aladár (Salgótarján) részesült ez elismerésben. Azóta mintegy 150 úttörővezető kapott a megyében „Kiváló Úttörővezető” kitüntetést.

Az évforduló rendezvényei nem fejeződtek be április 4-én. A rétsági járás úttörőcsapatai még ez év május 1-én nagyszabású seregszemlét tartottak a nógrádi vár tövében, ahová felvirágozott kocsikon hozták a távoli helységek úttörőit. E seregszemléről a II. Rákóczi Ferenc úttörőcsapat felhívást intézett Nógrád megye úttörőilhez, hogy a DISZ II. Kongresszusának előestéjén — 1955. június 14-én 21 órai kezdettel — „Emlékezzünk ifjú hőseinkre és nagy tetteikre” jelszóval gyűjtsanak örömtűzeket. Az úttörők tüzei a DISZ Kongresszus előestéjén valóban fellángoltak.

Ezekben a napokban vették át a kiemelkedő eredményt elérő úttörők első alkalommal a „Kiváló Úttörő” kitüntetést.

Úttörőink életében új színfoltként hatott a „Szabad Nógrád”-ban 1955. szeptember 10-én jelentkező „Úttörő Híradó”, amely több mint egy évig kéthetenként rendszeres tájékoztatást adott az úttörők tetteiről.

Az „Üttörő Jubileumi Év” 1955 decemberétől az úttörőszervezetek tevékenységének új lendületet adott. Az élmények fokozása érdekében az úttörővezetők mind nagyobb figyelmet fordítottak a szervezeti élet szilárdítására, a gyermekmozgalmi jelleg érvényesítésére. Egyre több helyen újították fel és helyezték méltó környezetbe a jelképeket. 73 csapatnak volt ekkor már új zászlója. Gyakoribbá váltak a külsőségekben is impozáns zászló- és úttörőavatások. A felavatott úttörők büszkén vették át az újonnan rendszeresített új igazolványokat.

A Ságvári Endre Kulturális Szemlén 6-7 ezren vettek részt évente. A tanulást segítő formális módszerek helyét fokozatosan elfoglalták az új, hatékonyabb formák. Ezekben az években honosodott meg a szellemi Olimpiász, új tartalommal telítődtek a szakkörök.

Az úttörőszervezetek társadalmi munkája jelentősen meghaladta az előző éveket. Hulladékgyűjtéssel, fásítással, gyógynövényeszedéssel, termelődüzmében végzett közös munkával szerzett anyagiakkal teremtettek alapot a vonzó foglalkozásokhoz. Így a társadalmi munka értelmet kapott és jobban igazodott a lakóhely körülményeihez.

Ezekben az években ismét általánossá váltak az úttörő sporttalálkozók, járási és körzeti bajnokságok. Sporteredményeiket a 60 méteres síkfutás országos csúcsát (7,5 mp) több éven tartó Szentkúti János salgótarjáni úttörő jelképezte.

Évről évre gyarapodott az úttörőtálkozók, táborozások, közöttük a külföldi cseretáborozások száma. 1955-ben 2800 úttörő és kisdobos élvezte a nyári táborozás örömeit.

Legjobb csapataink megkezdtek a Ifjú Mester próbák (természetkutatás, technika, sport, népművészet) követelményeinek teljesítését.

A hazánkat érő elemi csapást úttörőink munkával szerzett fillérjeikkel igyekeztek enyhíteni. A vizslási úttörők 312 Ft-ot a rétsági úttörők 537 Ft-ot fizettek az árvízkarosultak számlájára.

A vonzó úttörőélet egyik biztosítékát jelentette az elméleti és gyakorlati ismereteket nyújtó vezetőképzés kiterjesztése.

1955. őszén elkezdődött a csapatgárdisták és ifivezetők csapaton belüli, illetve körzetenkénti képzése.

Ezt a nagyszerű — az 1949-52. évek gyengeségeit már szinte teljesen leküzdő — egészségesen fejlődő úttörőéletet zavarta meg az ellenforradalom vihára.

Tovább a megkezdett úton. 1957—60.

Az ellenforradalom időlegesen az úttörőmozgalom tevékenységét is megbénította. Az ellenforradalmárok és az általuk megtevesztett személyek több helyen megsemmisítették a mozgalom jelképeit, működési engedélyeit. Veszélyessé vált a vörös nyakkendő viselése. Balassagyarmaton 1956. októberében tettelegesen is bántalmaztak vörös nyakkendő viselőket.

Megyénkben az úttörővezetők és úttörők körében erősen érezhető volt a kommunista gyermekszervezet nevelőhatása. Több helyen — Róna-bányatelep, Zagyvaróna, Kisterenye, Pogony stb. — 1956. novemberétől rendszeresen megtartották az úttörőfoglalkozásokat.

Az úttörőmozgalom régi vezetői, a gyermekeket féltő és sorsukért felelősséget érző ifjúsági vezetők, pedagógusok bevonásával, azonnal elkezdtek a gyermekek szervezését, a mozgalom értékeinek átmentését és megalakították a Magyar Órszemcsapatok Szövetségét.

Az Órszemcsapatok Szövetsége igyekezett kapcsolatot teremteni a vidéken dolgozó ifjúsági vezetőkkel, nevelőkkel és ösztönzött csapatok létrehozására. Megyénkben is megalakult az Órszemcsapatok Szövetsége Megyei Intéző Bizottsága és a Nógrádi Népi Ifjúságban felhívást jelentettek meg. A felhívásból kitűnik, hogy az Órszemcsapatok Szövetsége pedagógiai célkitűzése alapján helyes volt. Világosan kifejezte szocialista építésünk és a Népköztársaságunk iránti hűségét.

Szükséges megjegyezni, hogy az Őrszemcsapatok a világos elvek leszögezése ellenére is zavart keltett az úttörőszervezetek politikai pedagógiai folytonossága hangoztatásával és negatív élményt adott a gyermekeknek. A nevelők a helyzetet átlátva, a nagyobb úttörők élményeikhez ragaszkodva kitarítottak az úttörőszervezet mellett és nem csatlakoztak a szervezetekhez. A felhívás megyénkben elutasító visszhangra talált. Ellenvéleményüket különösen hangoztatták az úttörőház vezetői, a megyei lap munkatársai, a karancslapujtói úttörőszervezet vezetői.

A Magyar Őrszemcsapatok Ideiglenes Intéző Bizottsága reálisan értékelt a helyzetét és az 1957. február 17—18-án tartott országos tanácskozáson bejelentette a megszűnését, javaslatot tett a Magyar Úttörők Szövetségének megalakítására.

Az Országos Tanácskozást követően a megyei lapban tájékoztató írás jelent meg, röviddel később 1957. március 17-én a Szakszervezetek megyei székházában tanácskoztak megyénk úttörővezetői az úttörőszervezetek munkájának folytatásáról, újjászervezéséről.

Ezek után egyre gyakrabban lehetett hallani az úttörőcsapatok megnyilvánulásairól. Mind több csapat jelentette be hivatalosan újjáalakulását. Az elsők között deklarálták működésüket a Balassagyarmat Rákóczi úti, Patvarc, Karancsberény, Salgóháza, Illy, Salgótarján, Bartók Béla út, Baglyasálya, Nagybatony úttörőcsapatok. A felsorolás nem fedti pontosan az újjáalakulás sorrendjét, mivel több csapat arra hivatkozva, hogy nem szüntették meg munkájukat, csak később kért új működési engedélyt.

Az úttörőszervezetek helyzetére, újjászervezésére vonatkozó első jelentősebb értékelést a KISZ 1957. október 5-én tartott megyei nagyaktívá ülése adta. Ekkorra már 140 úttörőcsapat mintegy 7000 tagot tömörített soraiba. Ez a szám 1958. február 28-ig az MSZMP agitációs és propaganda osztálya értékeléséig 10 965-re emelkedett. A kisdobos és úttörő korosztályú gyermekek 54⁰/₀-a tagja volt az úttörő szervezeteknek. A gyermekek közvetlen irányítását 573 felnőtt — főleg pedagógus — és 325 ifjú végezte.

Az újjászervezett úttörőszövetség céljaiban nem tért el az ellenforradalmat megelőző korszaktól. Szervezettségben, módszereiben viszont jól hasznosította az úttörőmozgalom 10 éves eredményeit, a legjobb úttörővezetők tapasztalatait.

Rendkívül sokszínű úttörőtevékenység bontakozott ki Balassagyarmat, Salgótarján városok, Karancslapujtó, Nagybatony, Mátranóvák, Zagyvapálfalva, Rétság stb. községek csapataiban szinte minden munkaformát megtalálunk. Naponta születtek hasznos kezdeményezések. A mozgalom vezető szervei több fontos pedagógiai kérdést — közöttük a vezetési demokratizmusát, a társadalom bekapcsolódásának lehetőségeit, az önkéntesség érvényesítését az iskola és úttörőszervezet viszonyát — újrátértékelték.

A nevelőmunka hatékonysága érdekében több szervezeti változtatásra is sor került. Ezek közül első helyen kell említenünk a társadalmi bázist jelentősen növelő megyei, járási elnökségek, szervező testületek létrehozását. E fontos testületek tagjai — mintegy ezeregyszáz személy — kimeríthetetlen tapasztalattal rendelkező pedagógusok, társadalmi vezetők, ifjúsági munkások voltak. Eredményesnek bizonyult a próbarendszer bevezetése, a felvétel rendjének megváltoztatása, a magasabbkorú gyermekek vezetői megbízása.

Az úttörőelnökségek, a csapatvezetőségek szervezeti megszilárdításukkal és az új elvek gyakorlati érvényesítésével egyidőben változatos tevékenységi formák, módszerek alkalmazásával hatékony nevelést folytattak.

Előtérbe került a vezetők képzése. A megyéből Csillebércen 1957. és 1958. években 117 úttörővezetőt képeztek. Az úttörő megyei Elnökség 1957-ben elindította a csapaton belüli tanfolyamszerű őrsvetetői és rajzvetetői képzést. 1958. telén Balassagyarmaton augusztus 10-20-ig Ráoson felnőttvezetőképző tanfolyamot, illetve tábort szerveztek. A tábort őrsvetetőképzés 1959-ben még megyei szervezésben történik Ráospusztán, Salgón és Egerben, de 1960. nyarától a megnövekedett létszám miatt már járási őrsvetetőképző táborok működtek Szorospatakon, Rónabányán és Nógrádon. E táborokban egy-egy nyáron 260-280 őrsvetető sajátította el a megbízatása teljesítéséhez szükséges ismereteket.

Az úttörők számára nagy élményt jelentett az újonc-, majd a további próbafokozatok letétele. A fogadalmat tett úttörők a mozgalom történetében először szép vázsonkötéses fényképes úttörőigazolványt kaptak. Egyre vonzóbbak lettek az úttörő-avatások, amelyekkel egyidőben igen sok csapatban zászlót is avattak.

Az úttörőcsapatok helyzetét, szervezeti fejlődését jól érzékelteti az alábbi néhány számadat:

	1957. okt. 1.	1958. okt. 1.	1959. okt. 1.
Úttörőcsapatok száma:	111	160	160
Úttörők száma:	4500	8200	9327
Kisdobosok száma:	3200	7500	5945
Csapatokban dolg. pedagógusok száma:	—	500	664
Csapatokban dolg. ifivezetők száma:	—	317	480
Csapatotthonok száma:	—	23	33

A csapatok közhasznú és társadalmi munkája az 1956. előtti kedvező állapotokat megtartva, illetve továbbfejlesztve több új vonást mutatott. A mezőgazdaságban kialakult a kollektív munkakönyvváltás gyakorlata, úttörőszövetkezetek jöttek létre. részt vállaltak a mezőgazdasági növényvédelemből. Több csapatnál úttörőotthont létesítettek. Az országos hulladékgyűjtő verseny keretében 17 traktorhoz elegendő vasat gyűjtötték össze.

A megyei Úttörő Elnökség 1958-ban meghirdetett Gyermekművészeti seregszemléjének bemutatón több mint 80 úttörőcsoport vett részt. A gyermekek iskolán kívüli esztétikai nevelésének koordinálására 1959-ben megalakult a „Megyei Gyermekművészeti Tanács”. A Tanácsköztársaság 40. évfordulójára megrendezett gyermekművészeti szemle már szinte minden csapat készült. Nagy sikere volt a Balassagyarmaton és Salgótarjánban megrendezett megyei bemutatóknak. A Csillebércen június 21—24-én megtartott versenyen négy salgótarjáni úttörő aranyérmét kapott.

A táborozások 1957-től új színnel gazdagodtak, megjelentek a sátoztáborok, 1952. nyarán már 52 csapat vitte a gyermekeket önálló táborba. Tíz úttörőcsapat országjáró nagytúrára vállalkozott. Így úttörőink bejárták szinte az egész országot.

Az úttörőszervezetek munkáját igen tartalmassá tette a Magyar Tanácsköztársaság 40. évfordulója tiszteletére meghirdetett forradalmi nyomolvasó mozgalom, melyet megyénkben is a Forradalmi Nyomolvasó Parancsnokság irányított. Az éves program állomásait alkotó kutatómunka, Hősök Könyvének készítése, vándoroltatása, Budapestre kísérése, a járási úttörő találkozók rendezése, a II. Országos Úttörő Találkozóhoz való részvétel egy nagy folyamattá összeolvadva minden úttörő és kisdobos számára gazdag élményt nyújtott. Ezt a nemes átélést fokozta a következő év 15 vállalásának teljesítése, a III. Országos Úttörőtalálkozó várása.

Az úttörőcsapatok izgalmas éveket maguk mögött tudva, sikertől és kudartól kísérvé, tapasztalatokban gazdagon érkeztek 1960-hoz, a zavartalan fejlődés évtizedéhez.

Jegyzetek

A felhasznált forrásanyag lelőhelye:

I. rész. Az úttörőmozgalom első lépései Nógrádban.

MSzMP Nógrád megyei Bizottságának Archivuma, MADISz iratok; uo. 9. ó. e. 2225. sz.; 32. ó. e. 511, 2019, 2020, 2395 8. sz.: 36. ó. e. 442, 503, 1999/27. sz. iratok; Nógrád megyei Levéltár, Nógrád m. Tanfelügyelőjének iratai 444 1948. sz.; Nógrádi Ujság 1948. március 14, május 7, május 22-i számai; Szabad Nógrád 1948. szept. 2-i száma; Úttörővezető 1947/2-3, 1948 1-2, 4-5, 5-6. számai; Nevelésügyünk húsz éve Bp. Tankönyvkiadó 1965. 187. old.; A Salgótarjáni Áll. Gimnázium Évkönyve az 1946-47 és 1947-48 tanévről; 25 éve rendületlenül — Bp. Ifiúsgyi Lapkiadó V. 1971. 48-49. old.; 20. születésnap. Bp. Magyar Úttörők Szövetsége Budapesti Elnöksége 1965. 9. old.

II. rész. Az úttörőszervezetek tömeges alakulása.

MSzMP Nm. Biz. Archivuma, 32. ó. e. 2395/5, 1954. D. 12/2, 1588-1/1949, 149/1949,

1354/12/2, 21/7, 21/4, 2063, 135. számok; Nógrád megyei Levéltár, Nógrád m. Tanfelügyelőjének iratai 444/1948, 1388/1949, 1526/1949, 1530/1949, 1588/1949. számok; Szabad Nógrád 1948. dec. 2., dec. 25., 1949. február 3-i számai; Úttörővezető 1948/5-6 száma; Az iskolák államosítása Bp. Magyar VKM kiad. 1948.

III. rész. Úttörők az egységes ifjúsági szövetségben.

MSzMP Nm. Biz. Archivuma 1333/22/6, 1354/12/6, 140/1949, 1355/35/13, 1355/37/6, 13555/33/10, 1355/19/5, 1355/8, 1358/22/6, 1358/43/5, 1358/50/3, 1360/12, 1366/18, 19, 1367. számok; július 15-i számai; Eleven erő. A KISz Történelmi Emlékkülése. Bp. Kossuth kiadó, 1969.

IV. rész. Az úttörőélet megélénkülésének évei.

MSzMP Nm. Biz. Archivuma 1357/5/14, 1396/3/3, 1395/48/2, 1359/163/3, 1396/2/4, 1395/14/2, 1388. számok; Szabad Nógrád 1954. szept. 1., 1955. máj. 11., dec. 7., 1956. márc. 28., június 13., augusztus 1-i számai; Úttörővezető 1954/6, 1955/5. számai; Úttörőnaptár az 1960-1961. évre. Bp. Ifjúsági Kiadó, 159. old.: 20. születésnap. Bp. A Magyar Úttörők Szövetsége Budapesti Elnöksége 1965. 40. old.; Úttörőélet Nógrádban. Salgótarján KISz Nógrád m. Bizottsága 1970. 15. old.; a rétsági úttörőcsapat adatszolgáltatása.

V. rész. Tovább a megkezdett úton.

MSzMP Nm. Biz. Archivuma 1957. D., 1958. D., 1959. D., 1960. D. számok; Szabad Nógrád 1957. márc. 6., márc. 23-i számai; Nógrádi Népujság 1957. jan. 26., nov. 20., 1958. jan. 4., márc. 8., márc. 12., okt. 29., dec. 17., 1959. jan. 7., ápr. 22., máj. 1. június 3-i és 1960. nov. 9-i számai; Úttörővezető 1957/9-10 és 11. számai; Úttörőélet Nógrádban. Salgótarján KISz Nm. Biz. 1970. 16. old., 37. old.; Előre azúttörőcsapatok megújulásáért. Bp. Magyar Úttörők Szöv. Orsz. Vezetősége, 1957.; A Magyar Úttörők Szövetsége Tájékoztatója, Bp. 1959. II. szám.

Dokumentumok az úttörőmozgalom Nógrád megyei történetéhez

1.

Beszámoló Salgótarján első úttörőcsapatának megalakulásáról (1947.)

A 99. sz. Szondi György Úttörőcsapat 1947. március 2-án alakult meg. Csapatparancsnok: Vadászy Bertalan áll. gimn. tanár. Csapattitkár: ifj. Vukovári Gábor, csapat titkárhelyettes: Kazarecki Kálmán.

A csapat vezetősége beolvasztotta a bánya területén szervezésben lévő csapatot is. Csapatunk 1947. május 8-án kapta meg a működési engedélyt. Beszerveztük a polgári iskola és az acélgvári ált. iskola tanulóinak egy részét. Az előbbiből mintegy 50, az utóbbiból 70 növendék jelentkezett. A csapat létszáma mintegy 200 fő.

A csapat életébe bekapcsolódott pedagógusok: Versényi Edit ált. isk. tanítónő, Vincellér Vilmos áll. gimn. tanár, Bajóczki János áll. polg. isk. tanár, Krajnák Tibor ált. isk. tanító, valamint Szász Jánosné áll. gimn. tanárnő.

A csapat vezetősége szoros kapcsolatot tart fenn a különböző társadalmi egyesületekkel, pártokkal és vállalatok vezetőségével. . . Pénzbeli támogatásban a pénztári jelentésben felsorolt közületek részesítették a csapatot.

Pénztári jelentés.

Bevétel

Salgótarján városháza	100,—Ft
MKP Városi titkársága	60,—Ft
Acélgvár	300,—Ft
Zagyvapálfalvai Üvegyár	500,—Ft
Magánalk. Sz. Szakszervezete	100,—Ft
Salgótarjáni Üvegyár	200,—Ft
MADISZ	30,—Ft

Összesen: 1290,—Ft

Kiadás

686,—Ft

Maradvány

606,—Ft

2.

Az első úttörőavatás a megyében (1948.)

Az acélgvári 100. sz. Petőfi Sándor Úttörőcsapat Nógrád-Hont megye első felavatott úttörőcsapata. Ők vármegyénk és városunk első úttörői.

Gyönyörű napsütéses reggelen kipirult arcú, fehér inges, kék nyakkendős boldog gyermekek siettek vasárnap az Úttörőotthonba. Első útjuk a templomba vezetett . . . Mise után az Olvasó nagytermében érkezett el a gyermekek várva várt pillanata: az avatás. Izgatottan dobogó gyermekszívek fölé tűzték ki a vezetők az úttörők csákányos kék jelvényét. Azután Molnár Jánosné országos úttörővezető, minden úttörő szeretett „Edít pajtása” köszöntötte a felavatott úttörőket. Az úttörőmozgalom demokráciánk legdédélgetettebb mozgalma — mondotta —, aki úttörő lett, az nyíltan kiállt a demokrácia mellett.

Délután uzsonnát kaptak az úttörők, utána pedig a fiatalok lelkes műsoros estet rendeztek. Népi táncok, népi játékok szerepeltek a műsoron. Az acélgvári Bartók Béla zenekar Bartók és Kodály műveivel aratott nagy sikert. Ez a nap felejthetetlen napja volt az úttörőknek. Köszönet érte mindenkinek, akik közreműködésükkel lehetővé tették az avatás ünnepélyes megrendezését.

3.

A salgótarjáni úttörővezetők egységes ifjúsági mozgalom kialakítását javasolják (1948.)

Az Országos Úttörőközpontnak és a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének, Budapest.

A Magyar Ifjúság Népi Szövetsége Nógrád megyei Titkárságának meghívására a salgótarjáni úttörő és cserkészcsapatok vezetősége a mai napon megtartott közös értekezletén foglalkozott a két ifjúsági mozgalom egységesítésének kérdésével és ez ügyben egyhangúlag az alábbi határozatot hozta:

Áthatva attól az érzéstől, hogy a magyar ifjúságot hazánknak és a magyar népi demokráciának meggyőződéses hívévé, az országépítő munka lelkes harcosaivá és szocialista érzéstől áthatott értékes egyénekké nevelhessük, az alulírott vezetők a két ifjúsági mozgalom egységes vezetését feltétlenül szükségesnek és kívánatosnak tartják. Felkérjük ezért úgy az Országos Úttörőközpontot, mint a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége országos vezetőségét, hogy az egységesítésre vonatkozó tárgyalásokat a nagy ügyet megillető komolysággal és alapossággal minél előbb sikeresen befejezzék.

Alulírott vezetők megfogadják, hogy erejük teljes latbavetésével és minden igyekezetükkel szolgálni fogják az egységes magyar ifjúság demokratikus nevelésének magaslatos ügyét. Jelen határozatunkat azonos feliratban felterjesztjük az Országos Úttörőközpontnak, a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének és a Magyar Ifjúság Népi Szövetségének.

Salgótarján, 1948. április 9-én,

Egységben a békéért!
Kudela József MINSZ megyei titkár

Előre!
Nagy Imre
a 100. sz. Petőfi S. Acél-
gyári Úttörőcsapat
Fancsik János
a 99. sz. Szondi György Úttörőcsapat
Szabó I. Klára
az 501. sz. Zrínyi Ilona Úttörőcsapat

Jó munkát!
Róder Árpád
153. sz. Mátra cs. cs.

Aláírás
926. cs. cs. megb.
Aláírás
925. cs. cs. Balassa Bálint (Salgó)

4. Úttörőcsapatok szervezése az iskolák államosítása után (1948.)

Nógrád-Hont megye Tanfelügyelőjétől 3339/1948. sz.

Vaiamennyi Áll. Általános iskola igazgatójának.

Most, hogy szeptemberben az új állami iskolákban új szívvvel és lélekkel megindult a tanítás, az ország demokratikus erői bizalommal fordulnak az iskolák igazgatóihoz, mert úgy a külső demokratikus vezetők, mint az iskola felettes hatóságai tudják azt, hogy az iskolák vezetői átérzik a demokratikus nevelés fontosságát.

Az általános iskolákban a demokratikus szellem megvalósítására és elmélyítésére szolgáló ifjúsági szervezet az úttörőmozgalom. Célkitűzései: magában foglalja mizdazt a szellemet, ami a jövő emberideál felneveléséhez szükséges. Ismertessék meg iskolájukban elsősorban a nevelőkkel, ezután az ifjúsággal. Tapasztalatok bizonyítják, ha megismerik, megszeretik a benne lévő nevelőértéke miatt. Ha van az iskolában olyan tanerő, aki már végzett 3 napos úttörővezető tanfolyamot, természetesen ezek vezessék a csapatot.

Mivel a kormányzat is nagy súlyt fektet az úttörőmozgalomra, éppen ezért a tanfelügyelőségeken úttörő ifjúsági megyei titkárságot létesítetk, hogy a megismertetésben és a szervezésben a kartársak munkáját megkönnyítsék.

Felhívom az Igazgató úr figyelmét, hogy lehetőleg az iskolában még a tanév elején szervezzék meg az úttörőcsapatot, mert ez feltétlenül szükséges az általános iskolai nevelés, megkönnyítéséhez.

Bármikor rendelkezésükre állok tanácsért vagy felvilágosításért akár írásban, akár személyesen.

Remélem, mivel megértették az Igazgató urak és a nevelői kar ennek a fontosságát, minél hamarabb fel is fognak keresni. Ha a csapat megalakult, azonnal jelentsek, hogy a további útbaigazítást meg tudjam adni.

Úttörőköszöntéssel:
Előre az úttörőmozgalomért!
Előre a Magyar Népköztársaságért!
NAGY IMRE
ifjúsági előadó

Balassagyarmat, 1948. szeptember 9.

5. A zagyvapálfalvi úttörők nyári programja (1948.)

... A zagyvapálfalvi úttörők is lelkesen kiveszik a részüket mindenféle munkából. A kalászgűjtéshez már kora reggel gyülekeznek a pajtások a központi iskola udvarán. Még 7 óra sincs, amikor megalakulnak a brigádok. Hat brigád indul el az iskolától alig 5 percnnyire lévő hatalmas búzatarló felé. A legkisebbtől a legnagyobbig gyűjtik az elhullott kalászekat...

Lamik János hetedik osztályos pajtás ki is számította: ha az országban minden úttörő csak egy kilogrammot gyűjt, azzal a mennyiséggel fél évig élelmezhetnek egy olyan várost, mint Salgótarján. A pajtások tervezgetnek. Csütörtökön már be is adják a kicsévelt gabonát, úgy tervezték, hogy ők lesznek az első beszolgáltatók Zagyvapálfalván, az árát hozzáteszik a vasárnapi kirándulásra szánt összeghez. A pálfalvi csapat nagy csapat: „Többen is eljöhetnek volna” — jegyzi meg egyik nap Meggyes Miklós pajtás.

... Nem régen fejezték be háromhetes táborukat a helybeli állami gazdaságban. Hatvannyolc pajtás segédkezett három héten át a borsó kapálásában, répaegyelésben. Több, mint harminc pajtás segítette betakarítani a borsótermést. Sokan az erdőgazdaság csemetekertjében dolgoznak, mások a bányavasút pályafenntartásának segítenek. A hét három napján, csütörtökön, szombaton és vasárnap együtt van az egész csapat. Minden vasárnap kirándulnak. . . Így töltik a nyarat a pálfalvi pajtások vidám szórakozás és hasznos munka közben.

6.

Nógrádi sportoló úttörők eredményei (1952.)

Pécsett a Baranya megyei Testnevelési és Sportbizottság rendezésében került sor 1952. augusztus 1-én és 2-án az első országos úttörőbajnokság megrendezésére mintegy 78 fő részvételével. Salgótarján város színeit a salgótarjáni bányász sportkör ifjú tornászai képviselték, akik igen szép eredményeket értek el. A gyűrűn első helyezést ért el Ménich István 9,7 ponttal, míg Takács Géza 9,2 ponttal a harmadik helyen végzett. Talajtornában az első helyet szintén Ménich István érte el 9,7 ponttal, de a második helyezést is salgótarjáni fiú, Sztremen Sándor 9,3 ponttal. Ugrásban Takács Géza lett az első 9,4 ponttal. Az egyéni összetett versenyben az első helyezést Ménich István érte el. Így az egész verseny alkalmával ő érte el a legtöbb pontot. Takács Géza harmadik helyen végzett.

A 11-12 éves lányok közül talajgyakorlatnál Manyasz Ildikó második helyezést ért el 9,3 ponttal, a harmadik Pálföldi Marika 9,1 pontos eredményével. Az egyéni összetettben Manyasz Ildikó az ötödik helyen végzett.

A 13-14 éves fiúk közül gyűrűn első helyezést ért el Régi Ernő 9,7 ponttal, míg Dubravszki Sándor a harmadik helyen végzett. A 13-14 éves lányok közül ugrásban első lett Vágner Marika 9,4 ponttal.

7.

Részlet a DISZ Megyei Bizottságának beszámolójából (1954.)

... Az úttörőszervezetek megalakulásával új, egészséges eleven erő jelent meg a gyermekek életében, amely meghódította a gyermekek többségét, a felnőttek szívét. . . Taglétszámuk közel 16 ezer, magában foglalja iskolai tanulóink úttörőkorosztálya 87 százalékát. . . Csak az elmúlt évben 1040 úttörő és pajtás üdült az úttörőmozgalom keretén belül többhetes táborban. Ezen túl száz és száz úttörő és pajtás vett részt 2-3 napos túrán, vagy szórakozott az úttörőszervezetek által rendezett hétvégi találkozókön. Úttörőházunk, szakköreink, kultúr- és sportszarnokaink mind a gyermekek szórakozását szolgálják. . . Úttörőink példát mutatnak a tanulásban, fegyelemben, ki veszik részüket olyan fontos akcióból, mint a vasgyűjtés, kalászgűjtés, fásítás. Az 1952/53-as tanévben 3245 q vasat és fémeket, 112 q kenyérgabonát mentettek meg a népgazdaságnak. . .

... Az említett eredmények mellett mutatkoznak olyan hibák is, amelyek nagyban akadályozzák úttörőszervezeteink további egészséges fejlődését. Nem minden esetben kielégítő az úttörők tanulmányi eredménye, főleg falvaink egy részében. Több helyen gyenge a tanulók iskolán kívüli fegyelme és hiányzik több csapatunknál a gyermekeket érdeklő színes, romantikus úttörőélet. Egyszóval a gyermekek nevelése, mozgalmi tevékenysége, foglalkoztatása elmarad mai életünk követelményei mögött. . .

8.

Hírek az úttörők társadalmi munkájáról (1954.)

— A szécsényi járásban minden községben megindult a gyógynövénygyűjtés. Az úttörők ebből a munkából lelkesen kiveszik részüket, s a legszebb eredményt ez idáig a nagylóci úttörők 930 kg-os és a hollókőiek 780 kg-os mákgubógyűjtéssel érték el.

— A balassagyarmati járás úttörői 18 községben köszöntötték az élenjáró dolgozókat. 28 brigád 320 taggal ez idáig már 130 élenjáró dolgozó parasztot köszöntött. A legeredményesebb munkát az érsekvadkertiek végzik, ahol öt brigád működik 50 úttörővel.

— A rétsági járás úttörői a kalászgűjtésben igen szép eredményt értek el. 31 brigád vett részt ebben a munkában 293 taggal, s a gyűjtés eredménye 47,65 mázsa gabona volt.

— A bezúrfalvai úttörők az ibolyalevelgyűjtésben tűntek ki s lelkes munkájuk eredménye nyomán 14 kg gyűlt össze.

— Az anyarozsgyűjtésben az ipolytarnóci úttörők dicsekedhettek a legszebb eredménnyel, mert a szécsényi járás községei közül ők gyűjtötték ez idáig a legtöbbet, körülbelül 6-7 kg-ot.

9.

A nógrádi úttörőcsapat felhívása a megye úttörőihöz (1955.)

Mi, felszabadult hazánk boldog úttörői a 11. szabad május elsején a világ proletariatusának nagy nemzetközi ünnepén, a nógrádi vár romjai között tartott úttörő-seregszemlén halas szívvel emlékezünk a hazánk szabadságáért vértüket hullató 1848-as ifjakra, az 1919-es Tanácsköztársaság harcosaira és ifjaira, akik életük feláldozásával védelmezték az első magyar proletárdiktatúrát.

Büszkék vagyunk a Komszomol példáját követő, pártvezette, ifjúsági szövetségünk nevelte idosebb testvéreinkre, akik hőiesen helytállnak bányáinkban, üzemeinkben, földjeinken és minden erejűnkkel építik boldog jövőnket.

Ez alkalommal úttörőcsapatunk hálánk kifejezése jelül elhatározta, hogy a DISZ II. Kongresszusának előestéjén 1955. VI. 14-én 21 órai kezdettel „Emlékezünk ifjú hőseinkre és nagy tetteikre” címmel tábor tüzet rendez.

A tábor tüzre meghívjuk a helyi DISZ szervezet tagjait és a falu dolgozóit. Felkérünk olyan fiataalt, aki részt vett a falu felszabadulás előtt, vagy részt vesz jelenleg az Ifjúsági Szövetség munkájában, hogy a lobogó tűz mellett, baráti légkörben ismertesse velük az Ifjúsági Szövetség tevékenységét és az ifjúság hősi helytállását. A tábor tüz ünnepélyességét aktuális szavalatokkal és forradalmi dalok éneklésével emeljük.

Felkérjük a megye valamennyi úttörőcsapatát, csatlakozzanak felhívásunkhoz, hogy az oly sok haladó múlttal rendelkező Nógrád megye hegyei között lobogó tábor tüzek hirdessék az ifjúság harcos összefogását, egységét.

II. Rákóczi Ferenc Úttörőcsapat, Nógrád

10.

A nógrádi járás III. úttörőtálálkozója elé (1956.)

Még két nap és Nagyorosziban kezdetét veszi a harmadik úttörőtálálkozó. Húsz úttörőcsapat készült lázasan erre a napra, hiszen valamennyi pajtás legjobb tudását akarja adni a sport- és kultúrversenyeken. A találkozóon kerül lebonyolításra a Ságvári Endre sport- és kulturális seregszemle járási versenye is . . .

Reméljük, a nógrádi pajtások süveges tánca nagy tetszést arat majd. Megállja a helyét a berkenyeiek „Hófehérkéje” is. A diósjenőiek Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig című művét viszik színpadra. A rétsági úttörők a jól sikerült János vitéz előadásukat adják újra elő.

A járási találkozó sportversenyein azok a pajtások szerepelnek, akik az április 15-i és 22-i körzeti versenyeken erre érdemesnek bizonyultak.

11.

Mártírok gyermekei üdülnek Zagyvarónán (1958.)

A zagyvarónai úttörő- és KISZ- szervezet követésre méltó szép feladatot vállalt magára.

A téli szünidőre vendégül hívott 13 budapesti gyermeket, olyanokat, akiknek édesapja az ellenforradalom elleni harcban veszítette életét. A budapesti árva gyermekek örömmel tettek eleget a meghívásnak. Már meg is érkeztek Zagyvarónára, közöttük Mező Imre elvtárs és Asztalos elvtárs árván maradt gyermeke is.

A pajtásokkal sokat foglalkoznak vendéglátóik. Mindennapos a gyár- és üzemlátogatás, városnézés.

12.

Megyei gyermekművészeti tanács alakul (1959.)

A megyei tanács művelődésügyi osztálya mellett megalakult és működik a Gyermekművészeti Tanács. A pedagógusokból, úttörővezetőkben és művészeti szakemberekből álló kilenctagú tanács tanácsadó és irányító tevékenységet folytat.

A tanács működésének célja a gyermekek iskolán kívüli esztétikai nevelése. Ennek érdekében összekapcsolják a különböző szervek ez irányú munkáját. Így például szoros együttműködés alakul ki az iskolák, a szülői munkaközösségek, a nótanács, üzemi és falusi kultúrotthonok és a művészeti tanács között. Elősegítik a legjobb módszerek kidolgozását. Segítségül veszik a legjobb szakemberek tudását az irányításban és ellenőrzésben.

A Gyermekművészeti Tanács a Gyermekművészeti Seregszemle évenkénti megrendezéséhez is komoly segítséget kíván nyújtani. A tanács társadalmi munkában folytatja tevékenységét.

Alljon itt Almási Ferencné, Zeke László, Jakab Imre, Halmai István pedagógus. Iványi Ödön festőművész, Nádházi Lajos megyei úttörőtítká, Szorcsik László szécsényi járási népművelési felügyelő, Rätz Tibor balassagyarmati járási úttörőtítká neve elismerésünk jeléül.

13.

Új forma az úttörők társadalmi munkájában (1959.)

A berkenyei 35 tagú Hunyadi János Úttörőcsapat hejlesztette, hogy úttörő-termelőszövetkezetet alakít. A csapatgyűlésre meghívták a helyi Petőfi Sándor Termelőszövetkezet elnökét is, aki az úttörők előtt ismertette a termelőszövetkezet alapszabályait. Az úttörők nagy lelkesedéssel fogadták az úttörő-termelőszövetkezet megalakítását. Nyomban megválasztották a vezetőséget.

A termelőszövetkezet elnöke Schlend János, helyettese pedig Kazsman János lett. Könyvelőnek Garamvölgyi Juditot választották. Megtörtént a brigádvezetők kijelölése is. A három brigádvezető Dombóvári Mihály, Szalai Zoltán és Bertók István lett.

A Petőfi Termelőszövetkezet elnöke, Bertók elvtárs, megígérte, hogy a tsz 5 hold földet biztosít számukra. Gondoltak még a háztáji földterület kiadására is.

A helyi termelőszövetkezet gépekkel, állatokkal és vetőmaggal segíti elő az úttörők kis szövetkezetét. A kis termelőszövetkezet az össztermelés 20 százalékát a közös alapba helyezi, a többi pedig munkaegységalapba osztja szét tagjai között. Az úttörők a pedagógusok irányításával végzik majd a munkát.

Jegyzetek

- 1 A Salgótarjáni Magyar Állami Gimnázium. . . évkönyve az 1946/47 tanévről. Salgótarján, 1947. 23. old.
- 2 Nógrádi Újság 1948. március 14-i száma, 2. old. Csurda József írása
- 3 MSZMP Nógrád m. Biz. Archivuma, 32. ó. e. 2395/8. szám
- 4 Nógrád m. Levéltár, Nógrád m. Tanfelügyelőjének iratai 3393/1948. szám
- 5 Szabad Nógrád 1948. augusztus 9-i száma, 4. old.
- 6 ua. 1952. augusztus 9-i száma, 4. old.
- 7 MSZMP Nógrád m. Biz. Archivuma 1357/5/14. szám
- 8 Szabad Nógrád 1954. szept. 1-i száma, Úttörőhírek
- 9 ua. 1955. máj. 11-i száma, 4. old.
- 10 ua. 1956. április 30-i száma 7. old.
- 11 Nógrádi Népszerűség 1958. január 8-i száma, 8. old.
- 12 ua. 1959. január 7-i száma. 4. old.
- 13 ua. 1959. március 4-i száma, 5. old.

Válogatta:

SCHNEIDER MIKLÓS

Művelődéspolitikánk aktuális kérdései

Aczél György: Eszménk erejével

A múlt év őszén, a Kossuth Kiadónál megjelent könyv: válogatás. Előadásokat, cikkeket, beszédeket, interjúkat fog össze, amelyek elhangzásuk, megjelenésük idején a kulturális élet fő kérdéseiben jelentettek állásfoglalást, orientálást, képviselték a párt kulturális politikájának törekvéseit. S éppen azért, mert nem hagyományos értelemben vett esszégyűjtemény írásom tárgya, a szorosán vett értékelés, a kritika, vagy recenzió sem feladata a jelen írásnak, kulturális életünk egésze fedezete a kötet anyagának.

„... A tudat formálása nem rohammunka, hanem nap mint nap újra kezdődő küzdelem, amelyben a forradalmian nagy eredmények csak a módszeres munka szerény sikereiből tevődnek össze — írja a kötet egyik beszédében. A gondolkodó kultúralt közösségi emberért” című felszólalásában Aczél György. E megállapítás a kötet mottója is lehetne, hiszen a válogatás, a megjelenés célja is e gondolatban fogalmazódik meg: hozzájárulni valamilyen formában a szocialista tudat alakításához, segíteni azokat, akik a napi hivatásszerű vagy társadalmi tevékenységükben e bonyolult, nehezen mérhető munkából részt vállalnak.

A szocialista közgondolkodás, a tudatformálás társadalomépítő munkánk egyik jelentős feladata. Erről szolt a párt X. kongresszusán sok felszólaló, s ezt hangsúlyozta előbb idézett beszédében Aczél György is: „Nekünk arra kell törekednünk, hogy az emberek mind nagyobb része váljék nemcsak munkájában, hanem gondolkodásában, egész életmódjában szocialistává, ez társadalmunk további fejlődésének, jövőnk építésének objektív feltétele, szükséglete.”

E társadalmi igény alapján a kulturális, ideológiai élet, a művészet, a közművelődés, a tudományos élet, az ifjúságpolitika, a nevelésügy kérdéseit, aktuális gondjait és e területek irányításának — szervezésének alapelveit fogja össze a válogatás, néhol szorosabban tapadva az aktualitás követelményéhez, másutt elvi formában fogalmazva a kultúra és társadalom összefüggéseinek alaptörvényeit.

A kötet leggazdagabb fejezete a művelődéspolitikai általános kérdéseivel foglalkozó rész. E fejezetben az általános filozófiai — politikai tétel alapján, amely szerint a művelődéspolitikai a párt politikájának sajátos és szerves része, fejti ki az egyes fejezetrészek a művészet, az ideológia általános és aktuális feladatait, jellemző tendenciáit, fejlődésük perspektíváit. A szocialista kultúrpolitika szabadságának és demokratizmusának értelmezése kapcsán olvashatjuk:

„Nyilvánvaló, hogy népünk öntudatának, önismeretének, esztétikai ízlésének emelése és a kulturális világversenyben csak hatóképes, magasszínvonalú szocialista művészet érhet el eredményeket. . . . A szabadság és felelősség egységének, elválaszthatatlanságának tudatosítása a művészekben, az alkotóműhelyekben, a közvélemény szocialista formálásának és a kultúra közvélemény által való alakításának dialektikus folyamata egyik jellemzője a szocialista kultúra demokratizmusának.”

Kulturális életünk demokratizmusa, miként ezt a pártosság korszerű értelmezése kapcsán részletesebben is elolvashatjuk, a szabadság és felelősség szocialista tartalmú egységén alapul. Különösen fontos az egység mindkét elemének hangsúlyozása akkor, amikor a politikai rendszerek békés egymás mellett élésével egyidejűleg az ideológiai osztályharc fontossága megnövekedett.

A könyv egyes fejezeit elolvastva, vagy egész szellemére gondolva, különösen elgondolkodtató: hányféle formában, hány „csataterén” kell ezt a harcot megvívni. Ha a kispolgári életfelfogás elburjánzásának sok-sok megnyilvánulása, jellegére gondolunk, ha kiadáspolitikánk szaporodó tévedéseit idézzük fel magunkban, ha a televízió műsorpolitikájának nem egy fogyatékoságát tekintjük, akkor a fenti idézet jelentőségét hatványozottan érzékeljük. A szabadság és felelősség egysége művelődéspolitikánk demokratizmusának alapja — alkotói szabadságról csak alkotói felelősséggel szólhatunk.

Kulturális-ideológiai életünk lényege a demokratikus közszellem, mely társadalmi-politikai életünk minden területén egyre határozottabban, egyre nyiltabban, őszintébb légkörben bontakozik ki. Jele ennek a töretlen ívű fejlődésnek a vitakévd felélenkülése, az eszmecsere sokasodása, amely természetesen együtt jár a vitatható nézetek, a vitatható gondolatok napvilágra kerülésével. Az élet realitásából indul ki a párt politikája, amikor a vitatható nézeteket vitákban, s nem másféle eszközökkel győzi le. A marxista társadalompolitika lényege az a gyakorlat, hogy részint nem személyekkel, hanem nézetekkel folyik a vita, részint állandó a törekvés a téves és az ellenséges nézetek közötti különbségtételre.

A kötet első részében négy jelentős vitakérdésről esik szó. A kontinuitás — diszkontinuitás címszó alatt ismert vitában Aczél György polemikus megjegyzései egy általános ideológiai problémához szólnak egy irodalompolitikai kérdés kapcsán. Lukács György Szolzsenyicinnel s a mai irodalom feladataival kapcsolatos interjújára válaszul jegyzi meg, hogy az irodalommal a művészetnek valóban kötelessége a múlt hibáiról, a személyi kultusz torzulásairól beszélni, de „lehetlen az előző korszakról, s az akkor jelentkezett torzulásokról igazi regényt írni, szocialista regényt írni a kor egészének, a jelen emberének, törekvései és konfliktusainak — amelyek már nem magyarázhatók meg pusztán a személyi kultuszról — mély megértése nélkül.”

A nemzeti kérdés aktuális értelmezése után különösen tanulságos harmadik vitatéma, amely a kispolgáriságot érinti, s annak szellemi művészi konzekvenciáit, morális, politikai problémáit elemzi, s amely nyilván különösen hasznosítható kiadáspolitikánk nem egy vezetője számára:

„A dekadencia társadalmi, kulturális lélektani tünetei között szokták emlegetni a meghasonlottságot, közönyt, világfájdalmat, a kallódó egzisztenciákkal való belső azonosulást, testi és lelki betegségek iránt kóros fogékonyságokat. Hogy ezek a jelenségek szélesen elterjednek a mai polgári irodalomban, annak többek között egyik oka a történelmi funkcióvesztés. Emberek, társadalmi rétegek nem érzik feladatukat, nem látják helyüket és szerepüket. Mi különbséget teszünk aközött, ha egy ember vagy csoport átmenetileg ilyen helyzetbe kerül, és aközött, ha egyesek időleges hangulatból világnézetet vagy divatot csinálnak.”

Külön fejezet szól az új gazdasági mechanizmus és a kultúra kapcsolatáról — elsősorban az alapelvek megfogalmazására vállalkozva, hangsúlyozza éppen a lenini kulturális forradalom sikeres megvívásának követelményeiből kiindulva az állam, a proletárdiktatúra feladatait, s azt az alapvető szempontot, amely a kulturális javak megteremtésekor, terjesztésekor az anyagi — gazdasági szempontokat csak közvetetten tekintí meghatározónak.

Egyetlen kérdéskört foglal magában a kötet második fejezete, amely a tudománypolitika értelmezését, gyakorlati megvalósításához fontos elvi útmutatást segít kialakítani. A fő gondolat, amelyben akár az Akadémia reformjával, akár a kutatóbázisok fejlesztésével kapcsolatos fejtegetésekről van szó, visszatér: a tudományos technikai forradalom jelentőségének hangsúlyozása, s a szocialista társadalom felépítésében nélkülözhetetlen gyors ütemű tudományos fejlődés igénye.

„A szocialista és kommunista társadalom felépítése csak a tudomány széleskörű felhasználásával kialakított magas szintű termelőerőkkel, a társadalmi fejlődés tudományosan feltárt törvényszerűségeinek figyelembevételével, a tudományos szocializmus elmélete alapján lehetséges.”

A tudománypolitikai irányelvek értelmezése, mely a fejezet központi gondolatát alkotja, szellemi életünk szinte minden ágát érinti. Mégis a sok, közel azonos súlyú kérdésfelvetés közül egynek a kiemelése, hangsúlyozása különösen indokolt: a társadalomtudományok növekvő jelentőségének kiemelése az ideológiai osztályharc növekvő

vő jelentőségére való tekintettel. E gondolkörön belül is különösen fontos a marxizmus pluralista felfogásának elutasítása.

Ideológiai életünk, a tudományos élet vitái, s a nemzetközi ideológiai — politikai élet eseményei nyomán kialakult felfogás, mely a kulturális élet szabadságát az ideológiai álláspontok szabadságaként értelmezi, a marxizmus olyan mérvű feloldását eredményezi, amely csak módszerként ismeri el a marxizmus primátusát.

A társadalomtudományokban különösen fontos az egységes marxista felfogás kialakítása, amely nem reked meg a terminológia egységének szintjén, hanem a szemlélet és módszer egységét is megvalósítja — természetesen figyelembe véve az egyes szaktudományok speciális követelményeit, módszertani problémáit.

A tudományos kutatás társadalmi hasznossága, a tudomány szabadsága, a politika és a tudomány kapcsolatainak vizsgálata, a nemzetközi munkamegosztás aktuális kérdései — mind olyan részei e fejezetnek, amely alaposabb ismertetést, elemzést igényelnek, országos és helyi szinteken egyaránt, s az egyes szaktudományok területén is. Az elemzések kimunkálásának módszere — a fejezet egyik legfontosabb tanulságainak egyike ez: a dialektika következetes alkalmazása minden területen, a szellemi, a társadalmi élet minden területén.

„A tudomány és tudománypolitika kapcsolatát a mi viszonyaink között meghatározza az a körülmény, hogy a politikai irányítás nem nélkülözheti a tudományos előkészítést. Ugyanakkor a tudományos munka, kiváltképp a társadalomtudományi munka, nem nélkülözheti azokat az ismereteket és helyzetértékeléseket, amelyek a párt munkájának hazai és nemzetközi tapasztalataiból adódnak. . .”

A kötet harmadik része, sokszínűbb témaválasztása folytán nehezebben foglalható össze, bármiféle kiemelés a felvetett problémák közül önkényesnek tűnhet. Vállalva ezt a szeparáló módszert, illetve következményeit, az ifjúságpolitika két kérdését emelem ki, pontosabban annak két kérdéskörét érintem. Ki most nálunk a forradalmár? — teszi fel egyik fejezetcímében Aczél György a nagyon aktuális kérdést.

A változó történelmi feltételek között kialakított különböző felfogások ismertetése után fogalmazza meg a ma forradalmának eszményét napjaink társadalmi körülményei között:

„Azt mondják, hogy a fiatalok egy részét azért nem vonzzák eléggé napjaink feladatai, mert azok túl könnyűek, nem kívánnak egész embert. De vajon az önzéssel, a bürokratizmussal való küzdelem könnyebb a korábbi harcnál? Ez is nagy társadalmi harc, életformák és elvek harca!”

A szocialista közgondolkodás széleskörű elterjesztéséért vívott harc, mint az ifjúság forradalmi harcának tartalma vonzó perspektíva, bár az ifjúság egyes rétegei és korosztályai más és más formában vehetnek részt ebben a harcban, s lehetőségeik folytán elsősorban gondolkodásuk, életmódjuk alakításában, tehát felkészülésükben jelentkeznek e forradalmi harc elemei. Az ifjúság bázisa ennek a harcnak, s főként jövőendő serege a megújuló küzdelemnek. Bonyolult és nagy feladat ez, mely az ifjúság előtt áll hiszen kevésbé látványos, kevésbé konkrét tetteket kívánó küzdelem, alakuló, változó társadalmi közegben, az életformák, életelvek átrendeződésének időszakában, nem függetlenül a társadalmi környezet napi hatásaitól, az ifjúság napi tapasztalataitól. Újfajta forradalmiság követelményével találkozik tehát ifjúságunk — s újfajta nevelési eszmények alapján kell felkészíteni forradalmi-társadalmi feladatai elvégzésére, új módszerekkel, a nevelési célokkal adekvát módszerekkel.

„A szocialista ember kialakítása minden felelősen gondolkodó ember gondja legyen, dolgozzék a társadalom bármely területén. Kétségtelen azonban, hogy azt a módszeres, megalapozó munkát, amely az iskolára és az ifjúsági szervezetre, a közvetlenül nevelő szervekre vár, nem végezheti el helyettük senki.”

A kötet címe: Eszménk erejével. Elveket, feladatokat, perspektívákat fogalmaz meg, amelyeknek értékét, jelentőségét a gyakorlati munka a társadalmi közösség által végzett munka adja meg. Az eszme, melynek ereje átforgalmazza a világot, a mi világunkat, a marxizmus is „csak” a gyakorlattal együtt válik világformáló erővé. A gyakorlattal, amelyet a párt vezetésével népünk egésze végez.

Kiss Aurél

Ady Endre

A magyar irodalom forradalmi útkeresői között az egyik legtisztéletreméltóbb hely Ady Endrét illeti meg. „A szívem tombolt / S agyam amit kigondolt, / Mind eskü volt, forradalmas, / A vörös lobogóra”-írta. Ady valóban nekünk küldte, nekünk adta önmagát egészen, ennek a vörösbefordult, szocializmust építő új világnak volt csillaga. De — s erre Fábry Zoltán figyelmeztet — a csillag melegít, de melegre is vágyik: emberekre, újabb és újabb igazolásra, visszhangra, visszfényre. Talán jó szolgálatot teszünk ennek a „visszhang”-vizsgálatnak, ha röviden áttekintjük az Adyról szóló irodalmat, a régebbi nagy méltatókat csak néhány sorban említve, az újabbaknak az adott lehetőségek között nagyobb teret szentelve. Indokoltá teszi ezt az áttekintést az az örvendetes tény is, hogy **Király István Ady Endre** című monográfiájának I-II. kötete, s a jövőben várható harmadik és negyedik kötet az eddigi Ady-kutatás összefoglalásán túl marxista szemlélet jegyében a legnagyobb szabású művel gazdagította az irodalomtudományt.

Már a barát Schöpflin Aladár figyelmeztet arra, hogy minden költő és minden vers, csak arra hat a maga teljességében, akiben megvannak, legalább csírák alakjában, azok a lelki elemek, amelyeknek a költő, a vers a kifejeződése, s egy kicsit Ady Endrévé kell válnia annak, aki Ady Endrét teljesen érteni akarja.

Földessy Gyula írja visszaemlékezéseiben: „Én a magam nem kellemes átéléseiből tudom, hogy ezekben az időkben egyenesen az erkölcsi vagy intellektuális megbélyegzettség ódiumát kellett vállalnia annak, aki Adyról még egy félénkebb elismerő szót is mert ejteni.”

Csak kevesen voltak, akik merték vállalni a harcot, akik együtt vallották Ignosztal, hogy nem forradalom folyik itt, hanem szabadságharc az író egyéniségéért a tudatlansággal és erőszakkal szemben, mert nálunk minden új tehetséget azzal iparkodnak elbuktatni, hogy nem nemzeti érzésű.

Még olyan egyéniség is, mint Horváth János Ady érdemeinek, tehetségének elismerése mellett rámutatott arra, hogy a költő működése nyomán gőgös nemzetköziség, satnya érzékiség, nagyképű homály burjánzott föl irodalmunkban. „E három kő volt a megbotránkozás köve. S ne csodálkozzék majd a későbbi korok kritikusa, hogy mi e kövekben megbotlottunk, az ejtse inkább ámulatba, hogy oly sokan s ily hamar hozzászoktak.” Horváth János azt is tisztán látja, hogy „ami valóban új és eredeti, soha sehol sem állhat oly egyszerűen a réginek a helyére, mintha ott azelőtt semmi sem lett volna, mennél komolyabb a régihez szító műveltség, annál természetesebb, hogy csak ellenállva enged” (Ady s a legújabb magyar líra)

Az értők és barátok között Földessy Gyula volt talán az, aki a legtöbbet tett Ady igazáért. Szerinte „jól vissza a világháború előtti időkben s a világháború alatt Ady volt a magyarság legtisztábban látó szeme.” 1924 elején jelezte már, hogy szerinte Ady alighanem a világ legnagyobb lírikusa. „Ady a maga szerelmében, a maga énjében úgy el tudta meríteni az egész mindenséget, amit soha senki lírikus kivülről, ezért tartom őt a világgölköltészet legnagyobb, legtipikusabb lírikusának, a lírai költőnek.”

A másik, harcostársnak és barátnak egyaránt tiszteltre méltó ismertetője **Böloni György**. Szinte egész életében a haladó magyar irodalom, ezen belül Ady igazáért is harcolt. „Ady versei, a mi generációnk legkifejezőbb érzésvilága, fognak összekötni bennünket a mai piszkos hullámok tengerén át a jövővel. Hogy voltunk tiszták, tépelődők, keseredettek és a fejünket bűnnek eresztők, hogy nemcsak vig martalócok és olcsó konclesők társasága élt itt, hogy szívünk fájt, agyunk a kétségeket rejtegette, de fenntartottuk és élesztettük a hitünket, vergődve a magyar tehetetlenségben, Ady versei mondják és hirdetik örökké.”

Egyik legrészletesebb életrajza testvéröccsétől Ady Lajostól maradt ránk 1923-ból. Ő tudósít részletesen Ady és Léda kapcsolatáról is. „Párizs nem egymagában, hanem csak Léda segítségével formálhatta ki a vidéki verselgető újságíróból az Új versek poétáját.

Ha nem is volt mindig zavartalan barátságuk, de kölcsönösen támogatták egymást Ady és Hatvany Lajos. „Te vagy a legfőlényesebb, legbölcsebb, legszebb ember” — írta s tudjuk, hogy Hatvany is mindig mellette állott, kölcsönökkel támogatta, a maga költségén szanatóriumban ápolgatta, segítette könyveinek kiadatását. Az „Ady-Múzeum” I-II. kötetének cikkkel, valamint Ady a kortársak között -Ady Endre levelei és levelek Ady Endréhez (1927) című kötete is bizonyítják Féja Géza megállapítását, miszerint Hatvanynak két csillaga volt: Petőfi és Ady. „Ember volt Hatvany is, belőle sem hiányoztak az ellentmondások, de hűséggel követte csillagait.”

Sokat köszönhet az Ady-kutatás Révész Bélának. Ady Endre életéről, verseiről, jelleméről szóló írásai és az Ady-trilógia nagybecsű adalékokkal gazdagítja Adyról szerezhető ismereteinket. „Nem lehet elfelejteni a szemeit-írja. Más skálát mutattak a szemei, ha kötekedő, gnyos kedvében volt, szemhéjait szélül egy kicsit összevonta, a szemgolyói idegeskedve megmozdultak, és a szavak jól célzott töviseivel együtt csúfondáros, kárúrvendő, vagy jókedvű, szapora fény-nyilak villantak szemszögleteiből. Rövidlátóak voltak a szemei. Szemüveget nem használt. Ha lapot olvasott, egészen arcához emelte, ha írt, kisdíásokna a papíros fölé hajolt.”

Meleg szeretettel emlékezik Ady Endrére Dutka Ákos is „A Holnap városa” című könyvében. Famulus volt Ady Endre mellett, hogy együtt gyűjtsák meg a Holnaposok fáklyáját, ezért könyvében is harcosnak, fiatalnak ábrázolja. Ha dicsérték, mint újságíró — emlékezik vissza — keserű fintorral gnyoson nevetett: -Jó újságíró Rákosi Jenő. Én több vagyok annál. „Követelte, parancsolta a szemével, hogy látvalássák, s legyen nemcsak valakié, hanem mindenkié.”

Lukács György is több tanulmányt szentel Ady költészetének méltatására. Hangsúlyozza, hogy a költők igazi nagyságát a nemzeti étellel való összeforrottság teszi. „Ady igazán jelentékeny ember volt, aki sohasem állott — sem mint politikus, sem mint költő — lábujjnegyre, hogy kiemelkedjék kortársai tömegéből. . . Bármennyire tudatában volt annak, hogy az ő életének nap-órája mutatja a magyar sors döntő óráit, bármennyire áthatotta is az a meggyőződés, hogy az ő egyéni életének minden mozzanata egyúttal mozzanata a magyar nép tragédiájának, sohasem szépített semmit ezen az életen.”

A felszabadulás után — még ha a teljesség tekintetében sok kívánni valót hagy is maga után — új reneszánsza kezdődött Ady költészetének és ez hangott kapott természetesen a méltatók tollán is.

Révai József Adyban a forradalom viharadarát látta, a XX. századi Európa polgári költészetének legnagyobb alakját. Bár többen úgy látták, hogy Révai egysíkúan, csak a gyakorlati politika szemszögéből értékelte Adyt, nem látta meg benne pl. amit Földessy a teljes költészetéből igyekezett bizonyítani, hogy „kiteljesíti a kommunizmus világát”, úgy érezzük, hogy a történelem sodrába állította Ady költészetét, sokat tett a költő újkori népszerűsítéséért.

Bóka László „Ady Endre élete és művei” című munkája és több kisebb tanulmánya elsősorban Ady szimbolizmusának tágabb értelmezésével, valamint több versének mélyreható elemzésével járult hozzá az igazi Ady széleskörű megismeréséhez és népszerűsítéséhez.

Olyan emlékezők, akik Ady kortársai voltak, még inkább olyanok, akiknek személyes, közeli kapcsolatuk volt a költővel, ma már egyre kevesebben élnek. Dénes Zsófia memoár-kötete, az „Élet helyett órák” című 1939-ben írott, új kiadást megért kötetét ezért üdvözölhetjük örömmel. Amikor írta, illő alázattal vigyázott arra, hogy senkit meg ne bántson. A mű nagyszerűségére Móricz Zsigmond mutatott rá először: „Három napra beteggé tett. Oly közvetlenül, érzékletesen, annyira vérig komolyan és akusztikai tisztaságban hatott rám, hogy míg olvastam, ott voltam Ady forgószelében, szobájában, vele, veletek. Más úgy ír, hogy lelkének fehér falain imbolyogva vetíti Adyt, vagy szárazul s tanáruul felsorolja a Róla Való Tudnivalókat. Nálad Zsukám, a könnyesepp is üde, s még nem csapódott le belőle a szem sarkában a só.”

Nyerésége az Ady-irodalomnak Dénes Zsófia könyve, aki azzal is bizonyítja a költőhöz fűződő elszakíthatatlan kapcsolatát, hogy „Egyszeri kaland” című önéletrajzi regényében további adatokkal gazdagítja barátságuk történetét, és az „Akkor a hársak épp szerettek. . .” c. kötetében pedig Ady nagyváradi életéről ad közre emlékezőket és eddig kiadatlan dokumentumokat.

Goethe valamikor azt a tanácsot adta az életrajz-íróknak, hogy „öljenek az élőkkel.” Millok Éva: Fogoly a városban című életregénye a mai fiataloknak mondja el, ki is volt Ady Endre. Erdeme az ifjúsági regénynek, hogy a goethei szabályt nagyon jól betartja: dokumentum elbeszélést ad, kedvet ébresztve a fiatalokban, hogy Ady gazdag érzésvilágának, a „Mindenség Heroldja” költészetének részesei, befogadói legyenek.

Az Arcok és Vallomások sorozatban jelent meg Vezér Erzsébet : Ady Endre című műve. A mű életrajzi jellege és terjedelménél fogva nem tűzhet ki célul bonyolult esztétikai-művészeti-társadalmi kérdések megoldását, mégis érdeme, hogy a vallomások, életrajzi megnyilatkozások és gazdag képanyag segítségével népszerű és a kis kötet adta lehetőségek között teljes képet rajzol Ady életútjáról.

Az újabb kori Ady-kutatásban jelentős helyet foglal el Varga József munkássága. Jelen ismertetésünkben csak egy munkájára utalunk, az „Ady útja az Új versekig” című kötetére, amelyben azt vizsgálja, hogyan jutott el Ady az első jelentős, önmaga által is elismert verseskötete megszületéséig. Megmutatja, hogy milyen buktatókon keresztül jutott el Ady az Új versekig. Rossz verseit megdicsérettel a költőt s emiatt hosszú ideig nem is mer írni. „Merre induljon az ember, ha olyan jeleket kap, hogy máris lecsücsülhet a jámbor költők kollégiumában. -kérde ekkor Ady. Aztán veri a vihar és ő egyre szomorúbban látja a magyar felhőket. Varga József könyve a váradí években keresztül megmutatja, hogyan készül az „igazi” Ady, hogyan indul a mindenség meghódítása, a szocializmus felé vezető úton.

Király István hatalmas vállalkozása, a most megjelent két kötet másfélezer lapján mindössze hét esztendőttel ragad ki Ady pályájából. Az 1905-1912-ig terjedő időszakot tárgyalja két nagy szakaszra tagolva: az érzelmi forradalmiság (1905-1908) és a kétmeggyőződésű forradalmiság (1908-1912) időszakára.

Előszavában hangoztatja, hogy könyve nem életrajz: „Ady Endre eszmei hagyatékát... kívánja tudatosítani... fő feladatának tekinti... a világképelemzést. „Ez a célkitűzés annál jelentősebb, mert munkáját elsősorban nem a szaktudomány művelőinek szánja. hanem az általános és középiskolai magyar szakos tanárok széles táborának. . . ”főképp azokhoz kíván szólni munkám, kik irodalomról, versekről beszélve az emberre néznek, s embert formálnak mindenekelőtt.”

Még ebben a hatalmas műben sem törekszik a szerző monografikus teljességre. Mellőzi a költői felkészülés, a zseniek tárgyalását, életrajzi adatokat csak a legszükségesebb mértékben használ. Elvileg is kimondja, hogy az életrajz akár a maga egészében, akár esetleg tényeivel csak másodlagos, „a történelmi lét elsősorban döntő.”

Ady novelláit és publicisztikáját is csak költészetének magyarázatául használja fel, hisz „Ady elsősorban mégis csak költő volt, a vers jelentette számára a lélek anyanyelvét... a lírai oeuvre analízisén át kell, hogy kirajzolódjék a költői világkép.”

Az érzelmi forradalmár Adyt a kor magyar társadalmában való otthonatlanság alakította ki. Ebben az otthonatlanságban, a magyar viszonyokkal való szüntelen ütközésben alakult ki antifeudalizmusa, amely „a szubjektív szándékot nézve több volt, mint pusztá demokratikus ellenzékiesség: a forradalmi demokratizmus irányába mutatott, objektív jelentésében azonban kevesebb volt annál: kultúrabarát liberalizmusra emlékeztető jegyeket hordott nemegyszer magán. S ennek a paradox, ellentmondásos magatartásnak fogalmi összefogására látszik legalkalmasabbnak az érzelmi forradalom kifejezés. Jelzi ez a név, hogy nem a valóságot felmérő, új értékrendet hívó, jövőt idéző tudat, hanem pusztán az érzelem, a tehetetlen, vak szubjektivitás tapogatózott itt még csak a forradalom felé.”

Az érzelmi forradalmárról szóló részben a legszebb az ember és a kor bemutatása. Nemcsak Ady egyéniségének képe válik teljessé, hanem kitűnő ez időbeli szellemi környezetének: barátainak, munkatársainak, szerkesztőinek jellemzése is. A kor szívszorító valósága drámaivá teszi az általános politikai és társadalmi helyzet képét. s ebben mutatja meg Király szépítés nélkül Ady magánéletének sötétebb részleteit is. Könyvének egyik legfontosabb, újszerű gondolata, hogy Ady nem a Léda-szerelem, nem a francia dekadens és szimbolista líra, mégcsak nem is az 1905-ös forradalom hatására, hanem a „magyar Ugar” — gondolatban találta meg igazi hangját.

Két meggyőződésű, egy igent és egy nemet magában hordó, ingó távlatú forradalmiságának nevezi Király az 1908-1912-ig terjedő szakaszt. „Maradékátlanul kívül ke-

rült ekkor már Ady a félfeudális magyar világon, de nem volt hazája a Nyugaton megfigyelt polgári demokrácia sem, ott is idegen volt. A szocializmus ígért világa viszont még csupán messzi, homálylító perspektívát jelentett számára: nem vert hidat hozzá a konkrét mozgalom. A holnapba vágyott a forradalmár költő, de ködbe veszték előtte az oda elvívó utak és erők. A magány, a teljes otthontalanság nyomasztó érzése lett úrrá a lelkén: a kétmeggyőződésű forradalmár elrendelt hazája a kivettség volt. S ehhez a tipikus szituációhoz mint tipikus magatartás két ellentétes előjelű mozdulat tartozott hozzá. Hozzá tartozott egyrészt az eltévedés, másrészt a kületés.”

Királynak a forradalmiság marxi eszméje a mértéke: a világot megértő s a felismert törvények szerint alakító, küzdő ember, esztétikai normája a Lukács György értelmezése szerint való realizmus.

Könyve a műelemzés enciklopédiája, melyből nemzedékek tanulhatnak. Gondosan vizsgálja a mondat szerkezeteket, a mellérendelő és alárendelő mondatok arányát, mennyi a kijelentő, a kérdő, a felszólító mondat, mérlegeli a szófajok előfordulásának törvényszerűségeit, a magas és mély hangok rendjét, a hangzások törvényszerűségeit, a verselési sajátosságokat.

A verselemzés akkor igazán hasznos, ha mű belső világát sikerül tökéletesen feltárnia. Király István azzal, hogy a forradalmi sajátosságoktól az eszmei, az esztétikai értékelésig viszi végig a vers boncolását, anélkül, hogy versenyre kelne a költeménnyel, mindenkinek segítséget ad, hogy eljusson a vers lelkéig.

Csak egy példát. Az 1912. május 16-án a Nyugatban megjelent „Elbocsátó szóp üzenet” című versről kimutatja, hogy Ady ezzel a verssel nemcsak Lédától vált el, de felszabadult az egész régi lélettől, ami kötötte. Régebben is voltak közöttük civódások, de akkor még a két-meggyőződésű, az ingó távlati forradalmiság tépettségében élt a költő. A vers megírásakor azonban a két-meggyőződésű forradalmiság időszakából a plebejus-népi forradalmiság új világába volt átmenőben. Ott feszült benne az újrakezdetés vágya, a magaslati igény, a „magunk szerelmét” valló, gögös, szárnyaló szuverenitás. Ezt a megállapítást azután bizonyítja a szükséges életrajzi elemekkel, a kortársak nyilatkozataival, a vers szavainak, hangulatainak finom értelmezésével, Léda asszony későbbi nyilatkozataival is.

Király István könyve mérföldkő az Ady-irodalom történetében. Kíváncsian várjuk a további két korszak: a plebejus-népi forradalmiság, valamint a valóság forradalmárának korszakait tárgyaló újabb kötetét.

Csukly László

Sánta Ferenc: Isten a szekéren

Abban a ritkán adódó helyzetben vagyok, hogy sem a szerzőt, sem a művet nem kell bemutatni az olvasónak. A „Húsz óra” és az „Áruló” íróját a színház- és mozi látogató, sőt a tévé néző közönség is ismeri, azokat az elbeszéléseket pedig, amelyeket a kötet tartalmaz — korábban már megjelent írások —, nemcsak az utóbbi másfél évtized, hanem általában a magyar próza gyöngyszemeiként, a kisepika klasszikus értékei között tartjuk számon. Az első kötet (Téli virágzás; Farkasok a küszöbön) anyagából került át legtöbb esetben a válogatásba, de szerepel köztük a Húsz óras riportból ismert írás, s több olyan is, amelynek televíziós változatát az utóbbi időben kétszer is láthattuk (Nácik; A veder; Halálnak halála). Nem a filológus pontosság kedvéért utalok erre, hanem hogy felidézzem az íróval való korábbi találkozások emlékét, művei atmoszféráját.

Két évtizede lassan hogy a Sokan voltunk c. novellával Sánta Ferenc feltűnt a magyar irodalomban. S hogy ez az elbeszélés került ennek a kötetnek az élére is, nem pusztán az időrendel követő szerkesztés az oka. A „Sokan voltunk” nemcsak a tehetőség beérésének pillanatát örökítette meg, hanem — s ezt csak a jelenből visszate-

kintve látjuk igazán — a majd életművet alakító érzelmi-gondolati tartalmak forrásvidékét, a felfakadó alkotóerők irányát is jelezte már. Az elbeszélés öregember-hőse, aki „önként” vállalta a halált, hogy éhező családjának kevesebb felé kelljen az ételt elosztania, nemcsak a nyomor, hanem a szokás által szentesített farkastörvény áldozata is, azé a két embertelenítő erőé, amelyekkel szemben az író máig harcolja a maga „kétfrontos” harcát. Ebben a novellában még — ahol mint az öregember unokája, első személyű elbeszélőként van jelen — a tragédia tehetetlen szemlélője csak, de visszafojtott sírásában érezzük már a kiszolgáltatottak iránti részvétet, döbrent hallgatásában pedig már az a tiltakozás feszül, ami a „Kicsi madár” hőseit majd cselekvővé, lázadóvá érleli a nyomor és az embertelenség ellen. A szegénység fogja kényszeríteni, hogy éhségét enyhítő fillérékért szórakoztassa az urakat, de a gőg és a gonoszság ellen fellángoló indulata visszataszítja a nyomorba. Lázad, de először és utójjára lázad, mert összehúzza magát. S ha a „Sokan voltunk”-ban az életmű élménytartalmainak forrásvidékét láthatjuk, akkor a „Kicsi madár” — a lázadás lehetetlenségének, értelmetlenségének tanúságával — útjelző novella. A „Téli virágzás” és a „Mécsek” Ferikéje már nem a gonoszokkal, hanem önmagával vívja a harcot. Az emberség próbáját állja ki akkor is, amikor a nagy leleménnyel szerzett pénzt egy fél gyertyaért áldozza, hogy osztozzon egy szegény katona gyászában, s akkor is, amikor az erdőre tartó útján a fagyott kismadarat kelti életre. A **részvét** és a **lemondás** győz itt a **közömbösségen** és az **önérdeken**, de ez a részvét már nemcsak érzelmi azonosulás, hanem másokat segítő cselekvés, s a lemondás sem valamiféle askzétikus hajlam, hanem az erkölcsi öntudat megnyilvánulása. S hogy a lemondani tudás lesz a felnőtté válás próbája is: utólag nyernekel értelmet a gyermekek jelentéktelenségétől való lelkiismereti konfliktusai. Az „Emberavatás” kamaszhőse az ő kedvence ételét majszoló kicsiket figyeli, s maga egy falatot sem eszik az első fizetéséből készült vacsorán. Kapkodva evő testvéreit nézi, akár a „Sokan voltunk”-ban nézte Ferike a halálba készülő nagypapa utolsó ebédjét, s hirtelen megérti a szegények — s talán az élet — törvényeit: Felnőtt. „szabad” embernek lenni nem az elfojtott vágyak kielésének lehetőségét jelenti, hanem a tudatos lemondást, közösségvállalást a még fel nem nőtékért.

Kevés olyan írás van a kötetben, amelyből kiderül: mit vall, mit tud Sánta Ferenc a **szerlelemlről**. Mindössze kétszer, a „Szegény leány, szegény legény” és a „Bíró Juli” c. novellákban kerül középpontbaa férfi és a nő, ám ez a mennyiségi arány nem azt jelenti, hogy erről a témáról kevés mondanivalója lenne. A két elbeszélés közvetlenül az önéletrajzi ihletésű írások után következik, s a hirtelen tónusváltás a közvetlen elbeszélő modorból a népballadák hangulatát idéző hangvételre, s ezzel együtt az első személyű elbeszélő távolmaradása a történetől egyszerre jelzik, hogy az író nem lírai vallomásra készül, nem élményeit, hanem véleményét fogja elmondani. Arany János volt ilyen tartózkodó, ha szerelemlről volt szó, és Sánta felfogása, szemlélete is a balladaköltő Aranyéval rokon. Nem az emberi szemérmességben keil keresünk ennek a szemléletnek a gyökerét, sokkal inkább az írói ars poeticában: mindkettőjüknek etikai mondanivalójuk van a szerelemlről. Mindketten hatalmas erőt látnak benne, de nem a tettekre sarkalló, jellemet és életutat formáló képességét mutatják fel, inkább a hatalmával való visszaélés tragikus következményeivel döbben-tenek rá roppant erejére. S mindketten hirdetik: szent szenvedély a szerelem, nem lehet vele büntetlenül játszani. A szegény legény, aki jó üzlet reményében szolgáltatja ki kedvesét a gazdag úrfinak, s a kérőit sorra kikoszarazó Bíró Juli, aki szerelmét csak a szeszélyéért életét kockáztató legénynek kínálja, kegyetlenül bűnhődnek, mert megsértették a törvényt. Az egyik anyagi érdeke eszközévé, a másik szolgálójává alacsonyította a szerelmet; a hatalmat, amiért mindenki felelős: nemcsak aki szeret, de az is, akit szeretnek — ha maga nem szerelmes is. A szerelem próbája mindenkor az emberség próbája is, s aki ellene vét, embertelenné is válik.

Sánta a történelmi jelentőségű, egy nemzetet, vagy az egész emberiséget érintő eseményeket is — akár a szűkebb közösségi szférákban játszódó drámákat — a személyiség élményein, lelki-tudati reakcióin méri. Nem azt jelenti hogy egyenlőségjelet tesz az egyedi és az általános, a lélektani és a szociális problémák közé, hanem, hogy bízik abban a képességében, hogy az egyéni sorsokból ki tudja fejteni a történelmet,

s hogy meg van győződve arról, hogy a történelmi folyamatok ereje és értéke művésziileg csak az ember magatartásának, szemléletének változásán igazolható. A magyar közelmúlt egyik legjelentősebb eseményét' a földosztást, majd a szocializálódást megörökítő három novellát (Föld; Föld, csillag; Hold) ezért tarthatjuk számon nemcsak úgy, mint a sorsforduló megrázó dokumentumait, hanem úgy is, mint a szocialista realizmus kis remekműveit. Tudom, az író tiltakozik ez ellen a minősítés ellen, de hadd tudja: egyre többen vagyunk, akik éppen ezekben a novellákban látjuk megvalósulni a szocialista művészet egyik lehetőségét. A három elbeszélés tulajdonképpen három dráma. A nyugdíjas paraszté, aki ökölrel megy társának, mert az szemére vetette, hogy a közösbe lépett, az elnöke, aki elfogadja leváltását, hogy az újonnan belépők — a tegnapi ellenfelek — ne érezzék magukat legyőzötteknek, s a daczból, büszkeségből kívül maradt kiscgazdáé, aki lélekből török, mikor tudomásul kell vennie, hogy egyedül maradt. Fájdalmas igazságot tanít mindegyikük sorsa és Sánta a fájdalom panaszával s az igazság pátoaszával egyszerre tud róluk szólni. S így hiteles a változás, amely a paraszti lélekből és gondolkodásból kisérté és követte a szocialista forradalmat. Mert ez a parasztság az évezredek elfojtottságból kirohanó, hol diadalmasan igazságtévő, hol ádázul egymásnak feszülő, hol pedig keserű daccal önmagát emésztő indulatok izzásában edződött a mához.

A hazafelé tartó útján istennel találkozó paraszt történetéről nem csak azért kell szólnunk, mert a kötet címadó novellájáról van szó, hanem mert költészet és filozófia olyan közelségbe kerül itt, amilyenre példát az író egyébként mindig mély gondolatiságú novellisztikájában is keveset találhatunk. Csoda történik ebben a novellában. Egy öregember alakjában megjelenik az isten s a kételkedő parasztnak csodatévessel bizonyítja be, hogy valóban ő a Mindenható. Sánta a realitás síkján játszatja a történetet — a hitetlenkedő paraszt, aki a csoda egyellen tanúja lesz: ő maga — nyilván nem azért, hogy valóságosnak fogjuk fel a mesét, hanem hogy komolyan vegyük jelentését, szimbolikáját. Olyan istennel találkozunk itt, akinek nincs közvetlen kapcsolata az emberrel, csak a természetben tud megnyilvánulni, s ott sem mindenhatóan. Nem teheti meg például, amit a paraszt szeretne, hogy örökké tavasz legyen, de képes szakadékot csinálni, s aztán eltüntetni az úton — az ember kívánságára. „Nagyon akarja?” — kérdezi a türelmetlen parasztot. „— Én igen — de maga, mit szól hozzá?” — válaszol a paraszt. „Én semmit. . . Legyen, ha akarja!” . . . és „A lovak előtt húsz-huszonöt méterre hatalmas recsenéssel megnyílik a föld.” Pusztító és teremlő természeti erő ez az isten, de nem az emberért van, s nem is az ember akaratától függ, hogy teremt-e vagy rombol. Magától egyiket sem teszi. Neki csak egy kívánsága van, hogy az ember szekerén maradhasson, s ha hazaérnek, adjanak neki szállást, fogadják be — legalább egy éjszákra. S ehhez az emberformájú, embertermészetű istenhez kapcsolódik az elbeszélés erkölcsi mondanivalója. A parasztból nemcsak az érzelmi megrendülés, s valamiféle bensőséges érdeklődés hiányzik, amikor meggyőződik az isten jelenvalóságáról, de az sem ötlük fel benne, hogy a csodatévő hatalommal való személyes kapcsolatát érdekei számára próbálja kihasználni. Nem áll elé a három kívánsággal, ehelyett gondosan elhelyezi az istent a szekerén, s hazaviszi, hogy addig maradjon nála, ameddig akar. S nem kér ellenszolgáltatást. Emberségből ad az istennek.

Egy recenzió keretében nem lehet nyelvi-stilisztikai elemzést végezni, de Sánta Ferencről szólva megkerülünk sem lehet ezt a szempontot. Bravúrosan komponál, s a kiválóak között is azon kevesek közé tartozik, aki — Kölcsey szavával — „teljes birtokában van a nyelvnek, melyet a nép beszél.” Minden szereplője más nyelven szól, mert más jellem, más a mondanivalója, és Sánta tudja, hogy minden gondolatnak, minden indulatnak más-más ritmusa van. Nem idézhettem ide azokat az oldalnyira terjedő, indulatoktól feszülő, vagy éppen a belátás tárgyilagossá hangnemen tanulságokat összegezö mondatokat, amelyeket paraszt-hősei mondanak, mint ahogy annak sincs értelme, hogy a lélelemtől, félszagségtől, vagy éppen a felszakadó indulatoktól döcögő-akadozó félmondatos párbeszédüket leírjam. De álljon itt példaképpen egy részlet a „Téli virágzás”-ból, az a monológ, amellyel Ferike a fagyott kismadarat próbálja életre kelteni. Figyeljük meg milyen szabályos kis bűvölő ez — nemcsak tartalma szerint, hanem mert azzá teszi a versritmusba oldódó próza. A szemléletesség ked-

véért jelölöm a hat-hat szótagból álló, a hangsúlyos verselés szabályai szerint tagoló ritmusegységeket.)

„Én édes istenem, / madárkám, éledj fel! / Éledj fel, s repülj felj, / tartsál ki a télben! / Lásd, apám csak megver, / tűz kell odahaza, / tűz kell a szobába. / Hisz dél óta vágom, / verdesem az ágat. / Haza kell cipelnem, / tüzet kell majd raknom. / Mintha a szavamra / adott volna választ, / megrebbent újból / a kicsike teste. / Mintha szél ingatná, / úgy hajlott a fejem, / a fára néztem egyszer / aztán a madárra.”

Tökéletes formaművészet ez, ám természetesen nem ebben keresendő Sánta írói hatásának titka Miben hát?! Sokan elmondták már, hogy kedveli a váratlan fordulatokat, a végtelenen kiélezett helyzeteket, szereti nehezen megoldható erkölcsi dilemma elé állítani hőseit. De mindezt — ha nagyobb részére jellemző is — nem mondhatjuk el valamennyi írásáról. Nem akar mindenütt drámai feszültséget teremteni. Epikus alkat ő, aki nemcsak a tragikus nevelő erejét vallja, de hisz a játék erejében (Kicsik és nagyok), hisz az idill varázsában (Sárga virág, kék virág), s abban a harmóniában is, amelyet az élet rejtett törvényeit kutató-megértő tudat csodálkozása, a meditációban elcsendesülő lélek kifejezhetetlen örömet nyújt (A csillagokig). S mint ahogy a váratlan fordulatok, a kiélezett helyzetek a romantikus eszköztárához tartoznak, romantikus attitűdnek nevezhetjük ezt a meditatív hajlamot is. Romantikus lenne hát Sánta Ferenc? Nem könnyű erre egyértelműen válaszolni. Nem azért mert egy befejezetlen életmű részét vizsgáltuk csak, inkább azért, mert romantika-fogalmunk nem egyértelmű. Történeti kategória elsősorban, de negatív esztétikai értékítélet is tartalmaz. És ez utóbbi nem mindig indokolt. Sánta esetében bizonyosan nem. Kétségtelen, hogy örökölt a romantikától — eszközeiből és szemléletéből is a maradandót, az aktuálisat —, de az is bizonyos, hogy művészi világképét végső soron nem a romantika, hanem a dialektikus szemlélet határozza meg. Miben nyilvánul meg ez a dialektika? Társadalmilag meghatározott helyzetekben élő hősei mindig morális indítékek szerint cselekednek, de Sánta egyik motívumot sem abszolutizálja. Nem mutatja végzetesnek a történelmi determináltságot, de azt sem hiszi, hogy életünk valamennyi problémája morálisan megoldható lenne. Szenvedélyesen harcol az ellen, hogy az „objektív körülményekre” hárítsuk erkölcsi felelősségünket, de az ellen is, hogy morális kötelességeinkre hivatkozva felmentve érezzük magunkat a mindenkori politikai állásfoglalás kényszere alól. Mert gonosz hatalom eszközeként nem lehet nemes célokat szolgálni. Ezt sugallja annak a hőségnek a tragédiája, aki családjá érdekében vált a náciizmus kiszolgálójává. De ennek (A Müller család halála) s a fasizmus lélektanát elemző többi novellának (Nácik, A veder, Halálnak halála) az értékelése már külön tanulmányt igényelne. (Szépirodalmi Kiadó; Bp. 1970.)

Kulin Ferenc

Kunszabó Ferenc: Parázson pirítani

Nincs izgalmasabb a valóságnál. Eleven, változó, meghökkentő és lebilincselő. Ám elviselni is, megismerni is embert próbáló feladat. Ugyanakkor hasznos is, kötelességünk is. A mi társadalmunkban meg különösen az, hiszen a jelenségek nem a maguk spontaneitásában történnek; hanem igyekszünk megszervezni azokat. Ebben a valóságfeltáró és formáló folyamatban (végre) kezd igazán rangját és elismertetését megkapni a szociográfia is. Megnőtt a dokumentum tekintélye.

Köszönheti ezt (többek között) a műfaj olyan szenvedélyes és kiváló művelőinek is, mint Kunszabó Ferenc. Nyugtalan ember. Nyugtalanúsága azonban konstruktív: meg akarja ismerni (és ismertetni) és javítani társadalmunkat. Már a valóság megismerése is cselekvés, Kunszabó azonban mozgósít is a továbblendülésre. Elődei irodalmukban az országjáró Móricz, a lobogó szenvedélyű Kodolányi, Feja Géza, a gyp-sori Veres Péter, az orosházi Darvas József. Ez a névsor egyben Kunszabó minősítését is jelenti, mert méltó utódja elődeinek. Riportjai, szociográfiai témáiktól függően líraiak, vagy szakszerűtlen tényközlőek, lelkesek és elkeseredettek. A kötet legtöbb írásával már találkoztunk folyóiratban, mégis — így együtt — a felfedezés erejével hat-

nak. Valahogy úgy érzi magát az ember olvasásuk közben, mint amikor a már ismert táj jelenségeire, szépségeire hívja fel a figyelmet a hivatott kalauz. Láttuk, tapasztaltuk, átéltük ezeket a jelenségeket, de Kunszabó rádöbbsent, hogy pontatlanul vagy éppen rosszul figyeltük meg. Máskor meg éppen a felszín alatt rejlő motívumokra hívja fel a figyelmet.

Témái szerteágazóak, színesek, mint maga az élet. Ezt a meghökkentő bőséget éppen mozgékonyásával, olthatatlan információ-éhségével tudja „produkálni”. Mindenütt ott van, ahol valamiféle „szenzációt” szimatol, máskor meg a jelentéktelennek tűnő témáról fejtí le a burkot, hogy új megvilágításba helyezze korrigálja téves beidéztségeinket. Riportalányai nem „érdekes” emberek. Ám ez csak akkor érvényes, ha az általánosban is hajlandók vagyunk meglátni a különöst, az egyedit. Nézzünk néhány példát Kunszabó témái közül!

Szegény ember. Mit jelentett régen, mit jelent ma ez a fogalom? Tessék elolvasni a Kémények között c. „ciklust”! Miért volt szegény valaki 30 évvel ezelőtt? Mert uradalmi cseléd, bányász, kisparaszt, munkanélküli stb. (a sor folytatható) volt. Ez a múlt, mint egy változtathatatlan, nagy merev sziklatömb jelentkezik Kunszabó írásaiban. Így él riportalányai emlékezetében (Az utolsó barakk, Volt cselédek stb.). És most nincsenek szegények? De vannak — sajnos. Kik? Pl. a barakkok utolsó lakói: özv. Hajdú Józsefné, Vámos Lajos, Negre Györgyné stb. 3-800 Ft nyugdíjból élnek. Az író is, az olvasó is elgondolkoztatja — hogyan? Bizony a barakkokat is hamarost le kellene már bontani. . . Ezek az emberek már nem tudnak önjerejükben változtatni a sorsukon, öregek, betegek, belemerevedtek ebbe az életmódba, hogy szinte már nem is tudnak kitökíteni belőle. De ez a „negatív pólus” a kötetben: az élő múlt. Mert a kötetre éppen a dinamikus változás elemzése a jellemző. A legmarkánsabb talán a nógrádi útirajzoké. Több írása is foglalkozik ezzel a megyével. Témáik szerint csoportosítani lehetne: a nógrádi falu, a „kétlakiak” és a nógrádi munkások, bányászok életét elemző írásokat. A legizgalmasabbnak talán az első kettő mutatkozik, még az utóbbi a hálásabb. Hogyan él ma a nógrádi paraszt? Dolgozik keményen, ahogy azt az őseitől látta, tanulta, de ma már nagyobb eredménnyel. Kunszabó azonban megírja azt is, hogy a munka gyümölcsét nem az élvezzi, aki végzi. Pontosabban csak kisebb részben az. Hanem? Kinek dolgoznak az emberek hajnaltól sötétedésig? A gyermekeiknek. Ők maguk még beérik a hagyományos életstandarddal, a gyermekeiket azonban már egy fokkal „feljebb emelik”, maguk fölé es elé: taníttatják őket, vagy a városba küldik őket dolgozni. Összkomfortos, berendezett, lakásokkal házastíjakk ki lányaikat, több napig tartó főúri pazarlású lakodalmakkal. A fiatalok azonban már nem folytatják ezt az életmódot. Nem, mert éppen a szülők nem engedik, nem is hajlandók erre, másrészt, nincs szükségük rá. Ám ez újabb problémákat is felvet. Mi legyen azzal az érettségizett lánnyal, akit „kitanítottak”, de nem kap íróasztalt? Elmegy a csibenevelőbe. És itt jön a csattanó. „Ezért taníttattunk?!” — kérdi felháborodtan a „csalódott” szülő. Több írásában is felveti ezt az elgondolkodtató ellentmondást Kunszabó. Éppen ezek a példásan dolgozó szülők érzik „megalázónak” a fizikai munkát — ha a gyermekeikről van szó. Csoda-e, ha ezek a fiatalok rosszul érzik otthon magukat? A családban is, a faluban is. Unatkoznak pl. (Lányok érettségiben, A csipkekesztyűs csapat) Jól keresnek, divatosan öltözködnek, motorkerékpárt, magnót, gitárt vásárolnak — mégis valami olthatatlan vágyódást éreznek. El, el a nagyvárosba. Magukra vannak hagyva? A provinciális lánczenekar, a puccoskiglanolt presszó önmagában kevés. . . A probléma itt ki is tágul, mert az erkölcsök változása, a generációk ellentéte nem csupán a falura jellemző. Kunszabónak van szeme pl. a rossz házasságokból „élettársi közösségekre” és drága albrételekbe menekülőkre, a női beosztottak és a főnökök „praktikus” kapcsolataira, az egészséges érvényesülési vágy és a korlátoltság jellemtorzító konfliktusaira is (Élettársak, Defekt, Műszakiak beszélnek, Portrék).

De látja azt a szívderítő újat is, amiről írni is, olvasni is csak kellemes lehet. Ilyen A szekszárdi kísérlet c. írása. Milyen lesz az új, a szocialista gazdaság? Elég-e a gazdasági érdek vagy be kell kapcsolni a sokat emlegetett, de a sokszor még hiányzó öntudatot is? Hogyan lehet ezt az öntudatot megteremteni és erősíteni? Erre keresték a választ Szekszárdon. A receptet nem találták meg, a kísérlet azonban izgalmas

és biztató. Hagyd az embereket keresni és bízzál bennük! Kalkuláld be a közös anyagi érdeket és hozz létre egészséges közösséget! A komplex-birigádokról van szó. Beváltak.

A kritikusnak illik kifogást is találni. Ez esetben tekintsünk el ettől, mert Kunszabó írásainak felelősségteljes komolysága írójuknak feltétlen optimizmusa és jóhiszemősége a kritikust is magukkal ragadták. Élvezetes, jóízű olvasmányt vesz a kezébe az olvasó, akit érdekelnek társadalmunk gondjai-bajai-eredményei. Ezeket feltárni a szociográfusé, ezeken gondolkodni és munkálkodni már mindannyiunk feladata. Jó és hasznos segítség ebben Kunszabó Ferenc legújabb kötete is. (Magvető; Bp. 1970.).

Horpácsi Sándor

A második hegedűs saját dallamai

Nem tagadom: személyes kapcsolatoknak is szerepük van abban, hogy szorgalmas olvasója lettem a romániai magyar irodalomnak. De — mint ahogyan Sütő András „Anyám könnyű álmot ígér” című regényének kirobbanó sikere is igazolja — napjainkban mindegyre nagyobb érdeklődésre tarthat számot „belföldön” is mindaz, ami a Kritérion Kiadónál, a Korunk, az Utunk, az Igaz Szó hasábjain, vagy éppen a Forrás sorozatban — egyáltalán határainkon túl magyarul megjelenik.

Nem lehet nem odafigyelni a kolozsvári Kántor Lajos munkásságára sem, — aki alig harmincegynéhányévesen immár négy tanulmánykötet szerzőjének mondhatja magát — hiszen ott ígér — s már adott eddig is — sokat, ahol az utánpótlás, az „új termés” hiányát leginkább érezzük: az irodalombírálat terén.

Az „Írástól-emberig” című első kötete 1963-ban — kívánságára — a fiatal, általa is támogatott írókat, költőket felsorakoztató Forrás sorozatba illeszkedett. Azokat a cikkeket gyűjtötte ott csokorba, amelyekkel az irodalmi lapokban már egyetemistaként jelentkezett. 1966-ban, a madáchi életmű kutatásának eredményeként „Száz éves harc Az ember tragédiájá-ért” című tanulmánya jelent meg az Akadémiai Kiadó gondozásában. E könyvével nem elsősorban a megújuló viták, illetve vitázók száma gyarapodott, — bár egy-két eredeti gondolattal a Madách-képet is gazdagította — hanem megszületett az első olyan marxista igényű tanulmány, amely a Tragédia körül dúlő eszmei harcok legfontosabb téziseit kísérli meg összefoglalni.

A „Vallomásos Móricz Zsigmond” című könyvében azt igyekezett bebizonyítani, hogy a lírai ábrázolás és a művészi totalitás egymást nem kizáró, sőt — mint Móricz esetében — éppen egymást kiegészítő, segítő kategóriák. Eddigi törekvéseinek mintegy szintézise „Alapozás” címmel 1970-ben látott napvilágot, s az év végén jutott el hozzánk.

Már a kötet címválasztása is utal Kántor emberi kritikusi alapvonására: a szerénységre. Olyan magatartás ez, amely mögött a szerző önmagával szemben támasztott igényessége, bátor munka- és felelősségvállalása, a korszerűsége törekvéségre hagyománytisztelaten alapuló szándéka húzódik meg. (Valójában ez jellemzi a romániai magyar irodalom egészét.) Mégis — vagy talán éppen ezért — friss hang a Kántor Lajosé. Közvetlen érzelmi és értelmi kapcsolat megteremtésére törekszik a művek és olvasóik között, esszéinek olvasmányosabb volta nem mond ellent az irodalomtörténeti szempontoknak, közvetlensége nem csökkenti, ellenkezőleg emeli tanulmányainak színvonalát, értékét. Ugyanakkor — bizonyítva az alkotáshoz elengedhetetlenül szükséges önbizalom meglétét — nem rejti véka alá véleményét, miszerint a marxista irodalombírálat megújulását főként a maga generációjától várja. Azt vallja, hogy a kritikusban is — noha szükségszerűen mindig „csak” a második hegedűs szerepét játssza — születnek „saját dallamok”, amikor szépirodalmat elemez, ismerteti, bírál.

Mint Kacsó Sándor, a neves erdélyi író — a pályakezdők melegszívű patrónusa — egy helyütt megjegyzi: nem új ez a kívánalom, de amíg a művészi színvonalra törekvő

műbírálat régebbi értelmezésénél inkább külső, formai elemekre — a stílus csiszolt-ságára, a megfogalmazás eredetiségére — esetet a hangsúly. Kántornál a „saját dallamoknak” tartalmi követelményeik is vannak. Korszerűséget keres az elemzett műben, de a korszerűség a kritikus számára is kritérium. Erre törekszik, s ezért bizik abban, hogy tanulmányain, kritikáin talán lemérhető „egy ember politikai-művészi hite, az egyéni élmények, az írást napfényre hívó viták sugallata, s íze a közös forrásnak, amely mások tollából verset, elbeszélést buzogtatott föl.”

Az „Alapozás” kulcstanulmányának „A magyar novella útjai” címűt vélem — amely először 1969-ben a Valóság-ban jelent meg — mert Kántor Lajos egész eddigi tevékenységével tulajdonképpen a XX. századi magyar prózáknak, s abból is elsősorban a novella önálló koncepciójú majdani összefoglalásához rakta le a fundamentumot. Ebben a tanulmányban sűrűsödik Kántor alapkonceptiója, hogy tudniillik a novella nem nélkülözheti a líraiságot — ezt sugallják a „Móricz-revizió” című fejezet is — s az 1945. utáni új társadalmi feltételek között helyét kereső magyar prózairodalom közvetlen örökségül tekinthető írók — Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezso, Krúdy Gyula, Gelléri Andor Endre, Nagy Lajos, Karinthy Frigyes — is valójában a lírai vonal képviselői, ha a líra alapvető kritériumaként — mint Bóka László tette — a „rezonancia folyamatát” értjük.

Másik, de az előbbivel szorosan összefonódó problémakörbe vezetnek a lírikus életművekkel foglalkozó tanulmányok — az onnan nézve hazaiak, de bárhonnán nézve kitűnő költők: Bartalis János, Horváth Imre, Szabédi László líráját elemzők — amelyek nemcsak Kántor ouvre-jét tágitják, hanem fontos következtetésekkel is szolgálnak célkitűzéséhez: a líraiság előtérbe nyomulásával a prózában megteremtődő új elbeszélői mód vizsgálatához.

Kántor e kötetbe is beavagatta — „Madách-egy évszázad távlatában” címszó alatt — három, folyóiratokban megjelent Madách-tanulmányát. Főként két probléma, a humánus és a magány értelmezése igazolja. Az előbbi kérdésben Révai József véleményéhez társul, — miszerint „sokszor az teszi naggyá az író, hogy az ellentéteket feltárja, és megmutatja, vagy legalábbis érzékelteti kibékíthetetlenységüket” — az utóbbiban emígy zárja le fejtegetéseit: „Az a komolyság és elkötelezettség, amellyel az élet feladat kérdésekre a válaszokat kereste — még ha nem is találta meg a harc konkrét-valóságos lehetőségét s a harcostársakat —, a legnagyobbak közé emeli Madáchot. A példamutató klasszikusok közé, akik nem tették a magányt filozófiai végkövetkeztetéssé.”

A korszerű irodalomtudományban — mint kötetéhez írott előszavában Kántor megjegyzi — egyre inkább előtérbe kerül a motívumvizsgálat, a különféle struktúrák felmérése, s mindezeknek fényében a nemzetközi összehasonlítás igénye. Nos, egy-egy villanásnyira feltűnnek e kötet tanulmányaiban is ilyen szempontok, anélkül, hogy döntően befolyásolnák a vizsgálódás hagyományosabb jellegét. Mégis, a szárdék itt-ott áttöri a korlátokat, s például a műfajok szabadabb értelmezésében, motívumelemzésben vagy néhány „összehasonlító utalásban (román-magyar párhuzamok) jövődó feladatokra is fényt kap. Ez indokolhatja az „Appendix”-be foglalt eszmék idekapcsolását. Ebbe a fejezetbe ugyanis a romániai magyar irodalmi életre sajátosan jellemző újrafelfedezések, vagy éppen „felfedezések” kerültek a kortársi irodalomból. (Például: Petelei — és az irodalomtörténeti nagyságrend; Radnóti és a Korunk; Elfogult jegyzetek Illyés Gyuláról, Déry Tiborról, az irodalomról és az őszinteségről) Az élő magyar irodalommal való szoros kapcsolatát, „állandó jelenlétét” leginkább „Az átváltás pillanata” című esszében érzeti, amelyben az ötvenes évek közepén-végén „új hullámként” feltűnt, ma már a derékhatat alkotó nemzedék (Csurka István, Fejes Endre, Galambos Lajos, Galgóczi Erzsébet, Moldova György, Sánta Ferenc, Somogyi Tóth Sándor és mások — közös jellemzőjét az „erkölcsi férlelhetetlenségben” jelöli meg.

Klasszikusok-kortársak, romániai magyar irodalom-magyarországi irodalom, magyar irodalom-román irodalom, nemzeti irodalom-világirodalom: Kántor érdeklődési köre — időben visszafelé — Madáchig terjed, de horizontjában is imponáló. Kántor

Lajos — aki „civilben a magyar múltú Korunk egyik szerkesztője — szisztematikus munkálkodása újabb, gazdag tartalmú kötetet szült, amely méltán nyeri meg az irodalomban jártas, az irodalombírálat és irodalomtörténet iránt kiváltképp érdeklődő magyarországi olvasó rokonszenvét is.

Csongrády Béla

Szabó Lőrincről — Balassagyarmaton

„Aki rááldozza azt a két hetet, amely Szabó Lőrinc teljes munkásságának — valamennyi versén kívül fordításainak s tanulmányainak — megismeréséhez szükséges, az, felmerülve ebből a még föltérképezetlen világból, ezt mondja: Hogy első-e, nem tudom. De hogy versenytársait fél kézen meg lehet számolni, az bizonyos”. Így összegezte eredményeit, határozta meg a Szabó Lőrinc-i költészet értékét, egy évvel a nagy költő halála előtt a költőtárs és barát, Illyés Gyula; halála tízéves fordulóján pedig a Kerepesi Temetőben tisztelgők nevében fogalmazva a fiatal lírikus nemzedék vezető alakja, Juhász Ferenc a legmodernebb magyar költőnek nevezte Szabó Lőrincet. Arról a népszerűségről pedig, amelynek olvasói körében örvend, azt hiszem nem is kell hogy szóljak, a kiállítás látogatóinak érdeklődő és tisztelgő jelenlete minden hangzatos kijelentésnél beszédesebb bizonyság erre. Széleskörű népszerűség, és legnagyobb kortársainak rajongó tisztelete, — igazán kevés szerencsés költő dicsekedhetett ezzel a líra történetében. A magyar irodalomban, igaz, gyakoribb ez a jelenség, Szabó Lőrinc mégis a ritka kivételek közé tartozik. A mi irodalmunk ugyanis, népünk sajátos történelme folytán nemegyszer a közvetlen politikai feladatit is magára kényszerült vállalni, egy Petőfi, Ady, József Attila vagy Illyés Gyula népszerűségét az általuk vállalt társadalmi szerep, politikai feladat is fokozta. Szabó Lőrincben olvasói nem találnak ilyen messzezenő politikai megfogalmazásokat, költészetében önmagukkal találkoznak az emberek, mindennapi életük keserveivel és örömeivel, mindazzal, amellyel a XX. század embere saját otthonában is, naponta újra meg újra szembekerült. Szabó Lőrinc fedezte fel számunkra, hogy korunkban a mindennapi élet mennyi drámával telített, a megmozdult világban összetörődött sorsok hányféleképpen metszik egymást, micsoda feloldódásokat és poklot is tud kikeverni, minden egyes ember számára az élet. Berzsenyi vagy Madách, a maga udvarházában, a ritka postára és még ritkább látogatókra hagyatkozva, nem volt oly magányos, mint bármely ember a XX. század első felében, a két viláégéstől és kiábrándító, embertelen helyzetektől meghatározott években, mégha egy nagyváros forgatagában, barátai és konzolidált környezete nyugalmas világában élt is. A hajsza az ember fölé nőtt, a hírközlés és a technika emberközébe hozta a legtávolabbi világokat, ismeretlen földrészeket, mint otthon járhat a fantázia, és például egy egyiptomi utazás sem elérhetetlen álom, a csillagvilág végtelene a tér és az idő megszokott „falusias” rendjét szinte a követhetetlen lehetőségek és esélyek végtelenévé tágitotta, — csak az ember maradt mindinkább távol önmagától, vesztette el lehetőségét, kiszolgáltatottan, hőkenten kezdte önmagát keresni e körülötte kitágult és megürült világban. Szabó Lőrinc elődei, kortársai és rokonai erre a ember-idegen világra eszméltek. Franz Kafka látomásai, Proust emlékekbe kapaszkodó vergődése, Eliot távolságtartása és önkontrollja, e magára maradt ember, az új helyzettel való ismerkedésének egy-egy mítoszát teremtetta meg. Elvont képleteket kreáltak, melyekben megsejthették, kifejezhették és megvizsgálhatták az ember önmaga ellen teremtett poklainak visszahatását magára az emberre. Szabó Lőrinc, — és ez népszerűségének is kulcsa, — nem ilyen elvont képletet dolgozott ki, hogy megformálja az embert ért sérelmeket: — egy alapvető igazságot fedezett fel: mindazt, amelyet nagy kortársai az elvont látomások formájában fejeztek ki, azt tetten lehet érni az egyes ember mindennapi életében. Míg mások az absztrakciók magaslati, — de tudjuk, hogy ez egyúttal légürest is jelent — szintjén kísérleteztek. Szabó Lőrinc saját életét tette rá e kísérletre, saját magán végzett meg-

figyelései során gondolta végig századunk polgárainak sorsát. Ebből az egyetlen, személyes véletlenekből szövedő életből kereste ki azokat a mozzanatokot, melyekben általában fontos tényekre, viszonyítási pontokra tudott rámutatni, melyekben életünk során oly sokszor figyelmeztetést, tanulságot, példát és okos tanácsot találhattunk saját egyéni problémáinkra is. A Szabó Lőrinc-versben nem úgy élnek benne századunk emberének kérdései, hogy hasonlóan egy titkosíráshoz, előbb dekódolni kell az előttünk lévő szövegre; — de úgy, hogy mindnyájan, azonnal megértjük üzenetét, mert az szervezetünk, érzéseink, idegrezdüléseink nyelvén, az emberi természet nyelvén fogalmazódott.

Egy, több mint tíz éve halott költő élete, idegrezdülései így kapcsolódnak közvetlenül a miénkbe, azzal a természetességgel, mintha Szabó Lőrinc bennünk élne, a mi természetünket, a mi legszemélyesebb problémáinkat írta volna meg. A Szabó Lőrinc-költészet így minden olvasáskor sajátos lélek-vándorlásba kezd, már nem is a valaha élt ember néhai örömeit és szenvedéseit hallgatjuk, de saját egyéni életünk vívódásait találhatjuk megírva benne.

És ez a csoda csak a legnagyobbaknak sikerülhet. Illyés, vagy Juhász Ferenc tisztelgése ezt, a mindenyájunk által is, külön-külön tettenért és tettenérhető csodat ünnepelte.

Tisztelgésére jöttünk most mi is össze. Balassagyarmat büszkén tekinti magáénak is a nagy költőt. Hisz maga a költő is szeretettel emlékezett e városra, ifjúsága színhelyére. A balassagyarmati emlékek is erősen belejártak abba a szintézisbe, melyből az önmagát bemutató nagy személyiség-látomása, az élet-példát elemzésre áldozatul felmutató mű, a Tücsökzene megszületett.

A most megnyíló szerény kiállítás erre a nagy életműre szeretne emlékeztetni, és tisztelni a város nagy fia emléke előtt.

Kabdebó Lóránt

Az I. Salgótarjáni Tavaszi Tárlat 1971.

A „Grand art” a XV. század olasz quattrocento festészete úgy látszik soha nem halványuló példa marad napjaink piktúrája számára is. Nem véletlenül, mert nagy művészegyeniségek friss felszabadultságának kora volt és a mindennapi élethez, az igazsághoz közelítés volt a célja.

A quattrocento felidézése nem öncélúan történt, hanem azért mert a Tavaszi Tárlat legsikeresebb festménye a „Bábjátékosok”, a fiatal és tehetséges, Derkovits- és SZOT-díjas Lóránt János munkája e kort idézi emlékezetünkbe.

Az élet leplezetlen örömét, a kompozíció áttekinthetőségét, tisztaságát az embercsoportok hatásos összekapcsolódását, Piero della Francesca ismerte ilyen nagyszerűen. Csak jó festő képes a művészettörténet nagy tanulságait jól felmérni és ilyen mesteri módon fel is használni.

A kiállítás másik kiemelkedő szereplője ezúttal is Czinke Ferenc grafikusművész. Czinke egyre nagyobb sikereket ér el nemcsak országos, hanem külföldi bemutatókon is és egyik legjobb magyar grafikusként tartják számon. Mégsem kap egyértelmű értékelést szűkebb hazájában, Salgótarjánban. A „beavatottak” egy része újabban úgy látja, hogy fejlődésének az a vonulata, amelyet jelenleg követ és annak további eredménye, csak üres dekorativitás lehet.

Számunkra fontos és egyre összetettebb gondolattartalmakat halásosan közölni, csak a leghaladottabb formanyelv belső ismeretével lehet. Czinke ezt pontosan tudja, és éppen ő az, aki a modern formanyelvet „nekünk valóvá” teszi, megragadó balladáis vallomásai a népeletről, felszabadulásunkról, az elkötelezettséget sugározza még akkor is, ha sokan ezt még direkt megjelenítés útján tudják csak értékelni, elképzelni.

A felsorolást Pataki Józseffel kell folytatni, akinck — a Cantata Profana című gobelin-terve — a műfaji törvények teljes ismeretével készült és már a karton kválitási-értékei is a mű leszövetését sugallják a város egy új, reprezentatív épületbelsője számára.

Az észak-magyarországi kiállítások helyébe lépő Tavaszí Tárlaton ez alkalommal a legjobb miskolciak is jelen voltak. Gazdag anyaggal szerepelt a festők közül Seres János, Mazsaroff Miklós és a grafikusok sem csak névjegyüket adták le. Lenkei Zoltán, Lukoszký László, Tóth Imre legszebb lapjaikat küldték el; Feledy Gyula pedig képzőművészeti ünneppé is avatta az országos Bartók évfordulót ez alkalomra készült grafikaival.

De a tárlat értékei közé tartoztak az egri Kishonti Jenő látomásos önportréjai, Blaskó János absztrakt kompozíciói, a balassagyarmati Farkas András népi ízű festményei is. A Nógrádból származó Fábíán Gyöngyvér, Bakallár József, Bojtor Károly, az itt élő Mészáros Erzsébet alkotásai a fiatalok előretöréséről szóltak. Egyenes vonalú fejlődéséről tanúskodott Somoskői Ödön. Új tarjání művészeket is avatott a bemutató Kelemen István és Kerekes László személvében.

Az észak-magyarországi bemutatókon a közönség, a szervezők, a bemutató művészek jogosan hiányolták a szobrászok távolmaradását. Az új bemutató úgy látszik e téren is előrelépett. Lesenyei Márta, Dabóczi Mihály, Kiss Sándor, Varga Imre, Vasas Károly kitűnő szobrai, valamint Csohány Kálmán és Zala Tibor grafikai révén a főváros élenjáró művészei is felvonultak e tárlaton. Ez a grafika és plasztika a magyar művészet forrásainak változatosságáról, erejének növekedéséről tájékoztatott, emelte a kiállítás rangját.

A megújulásra való képesség az életrealitás jele. A város vezetói és művészei az I. Tavaszí Tárlat megrendezésével e képességüket bizonyították. Mert a megnövekedett igények kielégítését, a differenciáltságot már azzal is bizonyították, hogy meghívták a város közterein, épületbelsőiben elhelyezett művek alkotóit, az innen elszármazott művészeket. Felszámolták ezzel, az igaztalan „vidéki” jelző alkalmazásának a lehetőségét is.

Ha néhány szóban kíséreljük megvonni az I. Salgótarjání Tavaszí Tárlat értékhatárait, úgy azt mondhatjuk: ez a legegységesebb kiállítás, amelyet eddig Salgótarjánban láthattunk.

A festőknél az intenzívebb kifejezés, a gondolatibb, a dekoratívabb, az általánosabb érvényűre törekvés, a grafikusoknál a stabil értékek még újabb lehetőségekkel történő gazdagítása a jellemző. A szobrászok az összeurópai formanyelv jó tanulságait alkalmazzzák a hazai értékek ötvözésével.

Az Új Művek nemrég látott műcsarnoki bemutatóján több festőnél olyan érzése támadt a szemlélőnek, hogy vannak nonfiguratív művek, amelyek mindenképpen figuratívnak akarnak hatni, és vannak figuratívak, amelyeket akárhogý is nézzük, nem azok. Vagyis nem a felismerés, a szín és formaélmény vezette ezeket a művészeket, hanem a spekuláció, ezért műveik hitelnélkülvé váltak. A Tavaszí Tárlaton is voltak képek, melyek fáradtak, szintelenek voltak. Mégis itt a művek nagyobb részénél — ez a tárlat legnagyobb értéke, a látványos hatásosságra törekvő fővárosi művészekkel szemben — a tisztább igazság keresése, a valóság, a környezet bensőségebb, kendőzetlenebb átélése a megjelenítés teljesebb értékűsége volt a domináns.

A művész eszméléséhez, értékeinek felkutatásához, a mindennapok embere adott és ad segítséget. Ez a sokszálon mozgó bonyolult viszony itt egészségesebb, az információk szerzése közvetlen, élménykeltő, igazán demokratikus. Ez a legfőbb magyarúzata a művekben a tisztább emberképnek.

Ha a közönség gazdag élményt nyújtó erejéhez, a szakmai gyarapodás gyorsulása, a teremtés nagyobb bátorsága is párosul, ha a város vezetói megtalálják a más tájról is honossá válók kötdésének módozatait, további szép sikerek várhatók a Salgótarjání Tavaszí Tárlatokon.

Kovács Béla